

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
2019-YL-...

**İKİZ AÇIK HİPOTEZİ: 2002-2016 DÖNEMİNDE
TÜRKİYE UYGULAMASI**

HAZIRLAYAN
Ahmet Mert ŞAHİN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Aşlı YENİPAZARLI

AYDIN – 2019

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ahmet Mert ŞAHİN tarafından hazırlanan “Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: İhracat Ve İthalat Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Bir Analizi (2002-2016)” başlıklı tez, 09.11.2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan			
Üye			
Üye			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun tarihsayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdür

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2019

Ahmet Mert ŞAHİN

ÖZET

İKİZ AÇIK HİPOTEZİ: 2002-2016 DÖNEMİNDE TÜRKİYE UYGULAMASI

Ahmet Mert ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI

2019, XXII + 97 sayfa

Bütçe açığı ve cari açık arasında aynı yönlü birbirini etkileyen bir ilişki olduğunu ifade eden görüşü İkiz Açık Hipotezi olarak adlandırabiliriz. İkiz Açık Hipotezi bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkinin geçerliliğini savunan Keynesyen yaklaşım ve İki açık arasında ilişki olmadığını öne süren Ricardian yaklaşım olmak üzere temelde iki yaklaşım mevcuttur.

Bu çalışmadaki hedef İkiz Açık Hipotezini meydana getiren bütçe açığı ve cari açığın arasında ilişki olduğunu ifade eden Keynesyen Yaklaşım'ın 2002-2016 döneminde Türkiye için geçerliliğini test etmektir.

İkiz Açık Hipotezini oluşturan açıklar arasındaki ilişkinin test edilmesine yönelik yapılan çalışmamızda zaman serisi yaklaşımı kullanılmıştır. Türkiye ekonomisine yönelik 2002-2016 yılları arasındaki çeyreklik veriler kullanılarak iki değişkenli (cari açık ve bütçe açığı) regresyon modelleri çerçevesinde, DOLS yöntemi yardımıyla değişkenler arasında uzun dönemli ilişki sınanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında istatistiki olarak anlamlı uzun dönemli bir ilişki olduğuna dair bulgulara rastlanmıştır. Edinilen sonuçlar; uygulanan yöntem ve incelenen döneme bağlı olarak Keynesyen İkiz Açıklar hipotezini desteklememektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: İkiz Açıklar, Bütçe Açıkları, Cari Açıklar.

ABSTRACT

TWIN DEFICIT HYPOTHESIS: APPLICATION IN TURKEY FOR 2002-2016 PERIOD

Ahmet Mert ŞAHİN

M.A. Thesis, Department of Economics

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Aslı YENİPAZARLI

2019, XXII + 97 pages

While the budget deficit and the current account deficit may coexist in the same direction, we can call the twin deficit hypothesis explaining what a relationship means. There are basically two approaches, namely the Keynesian approach, which proposes the validity of the relationship between the budget deficit and the current account deficit, and the Ricardian approach, which asserts that there is no relationship between the two deficits.

This target period of 2002-2016 brought the twin deficit hypothesis in this study. It occurred budget deficit and stated that the relationship between the Keynesian approach is to test the validity of the current account deficit for Turkey.

The time series approach was used in our study to test the relationship between the deficits constituting the Twin Deficit Hypothesis. Bivariate using quarterly data for the years 2002-2016 between Turkey's economy (current account deficit and budget deficit) within the framework of regression models have been tested with the aid of a long-term relationship between the variables DOLS method.

As a result of the analysis, it was found that there is a statistically significant long term relationship between current account deficit and budget deficit. Results obtained; does not support the Keynesian Twin Deficits hypothesis depending on the method applied and the period studied.

KEYWORDS: Twin Deficit, Budget Deficits, Current Deficits.

ÖNSÖZ

Ülke ekonomilerinin hemen hemen birçoğunun karşı karşıya kalabilme durumlarının olduğu bütçe açığı veya cari açık sorununun her ikisinin birlikte olduğu durumu ve bütçe açıklarının cari açıklara neden olması varsayımı bu tezin konusunu oluşturmuştur. İkiz açık sorunun kısa ve uzun dönemdeki ilişkisinin nasıl olduğunun test edilmesi ülkeler tarafından belirlenecek makro ekonomik politikaların seçiminde katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisindeki bütçe açığı ve cari açık ilişkisi ekonometrik analizler aracılığıyla incelenmiştir. Çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlanmasında değerli bilgilerini ve zamanını esirgemeyerek her fırsatta çalışmamla yakından ilgilenen, eleştirileriyle yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreci başarılı bir şekilde tamamlamam için çaba harcayan annem Günay ŞAHİN'e, babam Murat ŞAHİN ve kardeşim Gülfem ŞAHİN'e, araştırmacı ruhu, sabrı ve büyük desteğiyle hep yanımda olan yol arkadaşım Eylem ÇAKAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ahmet Mert ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvii
TABLolar DİZİNİ.....	xix
KISALTMALAR DİZİNİ	xxi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	4
1. BÜTÇE AÇIĞI VE CARİ AÇIK KAVRAMLARI	4
1.1. Bütçe Kavramı	4
1.2. Bütçenin Fonksiyonları.....	5
1.3. Bütçenin İlkeleri	6
1.3.1. Genellik İlkesi.....	7
1.3.2. Birlik (Teklik) İlkesi	7
1.3.3. Yıllık Olma İlkesi	8
1.3.4. Ön İzin İlkesi	8
1.3.5. Anlaşılır Olma İlkesi.....	8
1.3.6. Alenilik İlkesi	8
1.3.7. Mali Saydamlık İlkesi.....	8
1.3.8. 5018 Sayılı KMYKK Göre Bütçe İlkeleri	9
1.4. Bütçe Açığı	10
1.4.1. Geleneksel Bütçe Açığı	10
1.4.2. Birincil Bütçe Açıkları.....	11
1.4.3. İşlemsel Bütçe Açıkları.....	12

1.4.4. Cari Açık	13
1.4.5. Yurtiçi-Yurtdışı Açık	13
1.4.6. Nominal ve Reel Açık	14
1.4.7. Yapısal Açık – Devresel Açık	15
1.4.8. Nakit Açığı	17
1.5. Bütçe Açığına İlişkin İktisadi Yaklaşımlar	18
1.5.1. Klasik Yaklaşım	18
1.5.2. Keynesyen Yaklaşım	20
1.5.3. Monetarist Yaklaşım	21
1.5.4. Neo-Klasik Yaklaşım	22
1.5.5. Arz Yanlı İktisat Yaklaşımı	24
1.5.6. Kamu Tercih Teorisi Yaklaşımı	26
1.6. Bütçe Açığının Nedenleri	27
1.6.1. Bütçe Açıklarının Yapısal ve Kurumsal Sebepleri	27
1.6.2. Ekonomik ve Mali Sebepler	30
1.6.3. Askeri Nedenler	30
1.6.4. Doğal Sebepler	31
1.6.5. Siyasal Sebepler	31
1.6.6. Sosyal Sebepler	32
1.7. Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemi	32
1.7.1. Para Basma	33
1.7.2. Borçlanma	34
1.7.3. Döviz Rezervlerinin Kullanımı	36
1.7.4. Vergiler	37
1.7.5. Özelleştirme	38
1.8. Cari Açık Kavramı	38
1.8.1. Cari Açığın Nedenleri	43

1.8.1.1. Yurt içi tasarruf oranlarının düşüklüğü	43
1.8.1.2. Üretim ve İhracatın İthalata Bağımlılığı	44
1.8.1.3. Enerjide dışa bağımlılık	44
1.8.1.4. Reel kur etkisi.....	44
1.8.1.5. Dış ticaret hadleri etkisi.....	45
1.8.1.6. Finansal piyasaların derinliği	46
1.8.1.7. Rekabet gücünün etkisi	46
1.8.2. Cari Açığın Finansmanı	47
1.8.2.1. Doğrudan yatırımlar	47
1.8.2.2. Portföy yatırımları	48
1.8.2.3. Krediler.....	49
1.8.2.4. Ticari krediler	50
1.8.2.5. Rezerv varlıklar	50
1.8.2.6. Net hata ve noksan	51
1.9. İktisadi Yaklaşımlar	51
1.9.1. Esneklik Yaklaşımı	51
1.9.2. Toplam Harcama Yaklaşımı	56
1.9.3. Mundell-Fleming Modeli.....	59
1.9.4. Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı	63
2. BÖLÜM	67
2. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ	67
2.1. İkiz Açıklar Teorik Çerçeve	67
2.2. İkiz Açıklar Hipotezine İlişkin Yaklaşımlar	68
2.2.1. Neo-Klasik Yaklaşım.....	69
2.2.2. Keynesyen Yaklaşım	69
2.2.3. Parasalcı Yaklaşım.....	70
2.2.4. Ricardocu Yaklaşım.....	70

2.3. Türkiye’de İkiz Açıklar	71
3. BÖLÜM	75
3. LİTERATÜR ÖZETİ VE EKONOMETRİK ANALİZ	75
3.1. Literatür Özeti	75
3.2. Ekonometrik Analiz.....	78
3.2.1. Veri Seri	78
3.2.2. Yöntem	79
3.2.3. Birim Kök Testi.....	79
3.2.4. Nedensellik Testi.....	81
3.2.5. Model ve Katsayı Tahmini	82
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	85
5. KAYNAKLAR	89
ÖZGEÇMİŞ	97

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Klasik Sistemde Bütçe Açıklarının IS-LM Analizi ile Gösterilmesi	19
Şekil 1.2. Klasik Sistemde Bütçe Açıklarının Monetizasyonla Finansmanı	20
Şekil 1.3. Devalüasyonun Dış Ticaret Dengesine Etkisi (Marshall – Lerner Koşulu).....	52
Şekil 1.4. J Eğrisi.....	55
Şekil 1.5. Toplam Üretim, Massetme Kapasitesi ve Net İhracat Eğrileri	58
Şekil 1.6. Tam Sermaye Hareketliliği ve Sabit Kurda Maliye ve Para Politikaları	61
Şekil 1.7. Tam Sermaye Hareketliliği ve Esnek Kurda Maliye ve Para Politikaları.....	62

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Cari Açık ve Bütçe Açığı (2002- 2016 Dönemleri, Milyon \$, %).....	72
Tablo 3.1. Türkiye ve Dünya’da Yer Alan Ampirik Çalışmalar	75
Tablo 3.2. Birim Kök Testi Sonuçları	81
Tablo 3.3. Optimum Gecikme Uzunluğu Testi Sonuçları	82
Tablo 3.4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	82
Tablo 3.5. DOLS Analizi Sonuçları	83

KISALTMALAR DİZİNİ

ADF	: Augmented Dickey-Fuller
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DOLS	: Dynamic Ordinary Least Squares
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
PP	: Phillips-Perron
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

GİRİŞ

Türkiye, uzun yıllardır hem cari açık hem de bütçe açığı vermektedir. Bazı dönemlerde cari açıkta iyileşmişken bütçe açığı artmış, bazı dönemlerde ise cari açık artarken bütçe açığı iyileşmiştir. Genel çerçeveden bakıldığında, 2001 krizi sonra uygulamaya koyulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sayesinde bütçe açığı istikrarlı ve düşük bir seyir izlemiş olsa da, cari açık ve bütçe açığının GSYH içindeki toplamı genel olarak %5'in üzerinde olmuştur. Özellikle 2001 ve 2008 krizinin etkili olduğu dönemlerde bu oran %10 seviyesinin üzerine çıkmıştır.

İktisadi literatür, açık ekonomilerde cari denge ve bütçe dengesinin birlikte açık vermesi durumunu ikiz açık olarak adlandırmıştır ve özellikle 1980'li yıllarda ABD'de meydana gelen bütçe ve cari açık ekonomistlerin ilgisini çekmiş ve bu konu üzerine yapılan araştırmalarda yoğunlaşmaya başlanmıştır. Literatürde ikiz açığı oluşturan bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişki üzerine iki temel görüş mevcuttur. Bu görüşler Geleneksel Keynesyen Görüş ve Ricardocu Denklik Hipotezidir.

Ricardocu Denklik Hipotezi Yaklaşımı bu iki değişken arasında ilişki olmadığını dolayısıyla ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı durumu savunurken Geleneksel Keynesyen Görüş bütçe açığı ve cari açık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu savunarak ikiz açık hipotezinin geçerli olduğuna vurgu yapmıştır. Literatürde Ricardocu yaklaşımı destekleyen; Enders ve Lee (1990), Kim (1995), Dewald ve Ulan (1990) yaptıkları çalışmalarda bütçe açığı ve cari açık arasında ilişki olmadığı sonuçlarına varmış ve Ricardo yaklaşımıyla aynı sonuca vararak Ricardo yaklaşımına destekte bulunmuşlardır. Literatürde Geleneksel Keynesyen Yaklaşımı destekler nitelikte yapılan çalışmalar da vardır. Vyshanyak (2000), Rosenwieng ve Tallman (1991), Bahmani-Oskee (1989), Vamvoukas (1999), Zengin (2000), Kutlar ve Şimşek (2001), Akbostancı ve Tunç (2002), Yıldız (2006) çalışmalarında bütçe açığı ve cari açık arasında pozitif yönlü ilişkiyi destekleyen sonuçlara ulaşmış ve ikiz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

İkiz açık hipotezi geliştirmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı bir durum olarak gözükmekte ve devamlı gündeme gelen bir hipotez özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla ikiz açık hipotezinin geçerliliği, bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkinin nasıl olduğu geliştirmekte olan ülkelere meydana gelecek makroekonomik sorunlar karşısında uygulanacak politikalar açısından da önemini korumaktadır.

Bütçe açığı ile cari açığın birbirlerini tetiklediği ve bu iki açığın aynı yönlü hareket ettiği durumlarda ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğinden bahsedilebilir. Diğer bir deyişle, ikiz açıklar hipotezi, her iki değişkenin eşzamanlı olarak artması ya da azalması durumunu ifade eder. Bu hipotezin geçerli olup olmaması politika üreticiler açısından önemlidir. Çünkü cari açığın bütçe açığı ile ya da bütçe açığının cari açık ile telafi edilmesi, ikiz açıklar hipotezinin geçerli olduğu bir ekonomide, kartopu etkisi yaratacak ve her iki açık açısından da ülke daha büyük sorunlar yaşamaya ve hatta krize girmeye başlayacaktır.

Bu çalışmada cari açık ve bütçe açığı verileri teorik ve ampirik olarak incelenmiştir. Çalışmanın teorik altyapısı ilk iki bölümle inşa edilmiştir. Birinci bölümde, bütçe kavramı, fonksiyonları ve bütçe hazırlanması sürecine ait ilkeler sunulmuş, sonrasında bütçe açığını oluşturan kalemler, bu açığa ilişkin iktisadi yaklaşımlar ve açığın nedenleri teorik olarak sunulmuştur. Bütçe açığının finansman yöntemlerinin açıklanmasının ardından, cari açık kavramına geçilmiş ve cari açığın nedenleri ile bu açığın finansman yöntemleri anlatılmış ve cari açığa yönelik iktisadi yaklaşımlar verilmiştir. İkinci bölümde ise İkiz Açıklar Hipotezi teorik olarak açıklanmış, bu hipoteze yönelik yaklaşımlar izah edilmiş ve Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezine ilişkin veriler ve politikalar tarihsel olarak sunulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümü literatür özeti ve ekonometrik analiz kısımlarından oluşmaktadır. Bu bölümde öncelikle, çeşitli ülke ve ülke sepetleri için farklı dönemleri farklı yöntemlerle inceleyen teorik ve ampirik çalışmalardan bazıları derlenmiştir. Sonrasında bu çalışmada kullanılan veriler ile ekonometrik analiz yöntem ve bulgularına ilişkin denklem ve raporlar sunulmuştur. Bu süreçte, ele alınan değişkenlerin durağanlıkları sınanmış, aralarında nedensellik ilişkisi olup olmadığı test edilmiş ve aralarındaki etkileşimin yönü ve gücü tespit edilmiştir. Bulguların ekonomik olarak ne anlama geldiği tabloların altında yorumlanmış ve çalışma, bu bulguları özetleyen ve bulgular çerçevesinde oluşturulmuş politika önerilerini içeren son bölüm ile sonlandırılmıştır.

Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin 2002-2016 döneminde geçerliliğinin incelendiği bu tez çalışmasında, serilere ait aylık veriler kullanılmak istenmiş, ancak cari açık ve bütçe açığının GSYH’ye oranları kullanıldığı ve GSYH verisinin aylık verileri olmadığı için analiz üç aylık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, ele alınan dönemde Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin geçerli olmadığı, cari açık ve bütçe açığı değişkenlerinin, hipotezde öne sürüldüğü gibi, aynı yönlü ve birbirlerini tetikleyen bir ilişkilerinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Aksine, Türkiye’de cari açık ve bütçe açığı

arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur ve bütçe açığının artması, cari açığı azaltmaktadır.

1. BÖLÜM

1. BÜTÇE AÇIĞI VE CARİ AÇIK KAVRAMLARI

Bu bölümde bütçe, bütçe açığı ve cari açıkla ilgili kavramsal ve teorik çerçeve çizilecek ve ikiz açık hipotezinde incelenen değişkenlerin altyapısı oluşturulacaktır.

1.1. Bütçe Kavramı

Bütçe, etimolojik kökeni Latince ‘bulga’ sözcüğünden türemiştir. Kavramın karşılığı Fransızca’da ‘bougette’ ile karşılık bulurken İngilizce’ de ‘budget’ yahut ‘balance’ olarak ifade edilmektedir. Sözcük, Almanca’da ‘haushaltplan’ veya ‘soll’ olarak karşılık bulmuştur. Genelde ise ‘budget’ sözcüğü kullanılmaktadır (Falay, 2003:3).

“Budget”; para çantası, kamu cüzdanı anlamlarına karşılık olarak kullanılmıştır (Coşkun, 1989:10). Bu kavramın geçmişteki evrimine baktığımızda aslında Ortaçağ’da Fransızca anlamları ile ön plana çıkan bütçe günümüzde anlamını İngilizce “Budget” kavramında bulmuştur. Bu kavram önceleri İngiltere Maliye Bakanı’nın “Chancellor of the Exchequer”, devletin ihtiyaç duyduğu belgeleri Parlamento’ya getirirken taşıdığı deri çanta “leatherbag” daha sonra devletin gelir ve gider tahminlerinin Parlamento’nun onayına sunulmasında çantaya koyulan belgeler anlamında kullanılmıştır. “Budget” ilk kez İngiltere’de 18. yy’ de kullanılmıştır. Ardından tüm dillere budget olarak geçmiştir (Edizdoğan, 1998:102).

Bütçe, birçok disipline göre tanımı yapılabilen bir olgudur. Kamu ekonomisinde bütçe, devlet bütçesi, çağdaş bütçe tanımları ile çoğaltılabilir. Günümüzde bütçe küreselleşmenin de etkisiyle klasik tanımlarından farklılaşıp daha evrensel bir boyuta ulaşmaya çalışmaktadır. Bütçe, mali, ekonomik, hukuki, siyasi yönleri içinde bulunduran bir kurum yahut müessese olarak ifade edilmektedir (Tüğen, 1999:2).

“Kamu kesiminin gelecek bir dönem için kaynaklarının harcama dengesini ifade eden ve özellikle parlamenter demokrasilerde yasama organının yürütme organına kamu harcamasını gerçekleştirme ve kamu gelirlerini toplama konusunda vermiş olduğu yetkiyi açık bir şekilde gösteren belgeye devlet bütçesi denilmektedir” (Batirel, 1990:1).

Devlet bütçesi kavramına ekonomik ve hukuki açıdan bakmak mümkündür. Ekonomik açıdan devlet bütçesi, kamu kesiminin gelecek dönem için harcama (arz talep)

dengesini ortaya koyarak ekonomideki toplam arz ve toplam talep dengesinin ayrılmaz bir bütünü olarak ifade edilmektedir. Hukuksal açıdan devlet bütçesi ise parlamenter demokrasilerde ulus adına hareket eden milletin temsilcilerinden oluşan millet meclisinin onayı alınmadan gerçekleştirilmeyen kamu harcamasını ifade etmektedir. Buna ek olarak devlet bütçesi, kamu harcamalarını finanse edecek olan kamu gelirlerinin nasıl ve hangi yollarla sağlanacağını belirlemektedir (Batırel, 1990:1-2).

Denilebilir ki devlet bütçesi, devletin gelirlerini sağladığı kaynaklar ile giderlerini ortaya koyması sonucunda bu ikisi arasındaki dengeyi kurarken bu kaynakların elde edilmesi ve harcamaların yapılmasına belli bir dönem için yetki veren kanundur (Coşkun, 1989:11).Tüm bunlara ek olarak Feyzioğlu devlet bütçesini şöyle tanımlamaktadır (Feyzioğlu, 1981:14);“Devlet bütçesinin bir taraftan gelir ve giderlerin muayyen bir devre içinde yapılan tahminlerin diğer taraftan bunların yürütülüp uygulanması için verilen bir müsaadeyi ihtiva ettiğini ve bu müsaadenin bir kanun şeklinde verildiğini göstermektedir... Bütçe, devletin veya diğer amme hükmi şahıslarının gelecek muayyen bir devre içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların yürütülüp uygulanmasına izin veren bir hukuki tasarruftur”.

Bu anlamda Feyzioğlu'nun tanımından yola çıkıldığında devlet bütçesi, devletin ya da diğer kamu kurumlarının belli bir zaman dilimi içinde gelir ve giderlerini tahmin etmek üzere hazırlanıp bu tahminlerin ve toplanacak gelirlerin yürütülüp uygulanmasına izin verecek bir kanundur denilebilir (Özer, 1968:29).

1.2. Bütçenin Fonksiyonları

Devlet bütçesi fonksiyonları, devlet bütçesi usullerinde yer alan ve maliyeciler tarafından genel kabul görmüş temel fonksiyonları içinde barındırmaktadır. Bütçenin fonksiyonları şunlardır (Edizdoğan, 1998:6-9);

Birincisi, bütçenin iktisadi-mali fonksiyonudur. Bu fonksiyon, kamu gelirleri ve giderleri arasında süreklilik arz eden bir denkleğin mümkün olduğunca rasyonel bir şekilde gerçekleşmesini ifade etmektedir. İkincisi, bütçenin siyasi fonksiyonudur. Bu fonksiyon, bütçeyi kabul ve kontrol hakkını elde etmiş olan Parlamento'nun bütçe hakkındaki görüşmeler, sevk ve idare edilmesi hususunu ilgilendirmektedir. Neticede devlet bütçeleri, hükümetlerin programlarına uygun yürütülmektedir. Üçüncüsü, bütçenin hukuki fonksiyonudur. Söz konusu fonksiyon, bütçenin bütün idari faaliyetlerinin kanuni

dayanaklarının olması demektir. Dördüncüsü, bütçenin kontrol fonksiyonudur. Bütçe, devlet maliyesinin hukuki normlar ile önceden belirlenen mali prensiplere uygun olarak yürütülmesini istemektedir. Beşincisi ise bütçenin konjonktürel fonksiyonudur. Bütçe politikalarının gelir ve masraflar arasında her yıl bir denklik sağlama amacı gütmektense konjonktür duruma göre bir denklik sağlaması esas alınmaktadır.

Bu sayılan tüm fonksiyonlara ek olarak bütçenin çağdaş fonksiyonları da mevcuttur. Çağdaş mali düşüncede meydana gelen düşüncelere paralel olarak devlet bütçelerinde ekonomik dengeye uygun olarak bütçe denkliliğini gerçekleştirmek esas alınmıştır. Bu anlayışa göre devlet bütçeleri, salt gelir gider tahminleri ile değil, enflasyon ve deflasyonist durumlara göre şekillenebilen bir forma girebilmelidirler. Buna ek olarak planlamaya dayalı bütçeler oluşturularak uzun soluklu bütçeleme yöntemlerine sıcak bakılmıştır. Bölgeler ve sektörler arasındaki dengesizliği düzenleme görevi yine çağdaş bütçe fonksiyonları arasında sayılmaktadır (Coşkun, 1989:37-40).

Günümüz bütçelerinde ise plan, program ve performans esaslı bir bütçe yapım sürecini görmekteyiz. Çıktıların ve performans göstergelerinin önem arz ettiği günümüz devlet bütçelerinde devlet bütçelerinin çağdaş fonksiyonu olan kamuoyuna bilgi verme, şeffaflık, hesap verebilirlik, mali saydamlık, yönetim, verimlilik, etkinlik kavramları da literatüre dâhil olmuştur (Edizdoğan, 1998:141).

1.3. Bütçenin İlkeleri

Bütçelerin kendilerinden beklenenleri yerine getirebilmesi, doğruyu yansıtması ve bilgilerin güvenilir olması için uyulması gereken bir takım kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar bütünü bütçe ilkeleri olarak düzenlenmiş ve literatürdeki yerini almıştır.

Bütçe ilkelerinin gerek sayı gerekse yapıları konusunda yazarlar arasında birleşme sağlanamamakta, bütçe ilkeleriyle ilgili farklı sınıflandırmalara ve açıklamalara rastlanmaktadır. Başlıca bütçe ilkeleri genellik, yıllık olma, teklik, açıklık, doğruluk, samimiyet, denklik, önceden izin alma, giderlerin öncelikle bölümler itibariyle oylanması, mali saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkeleri olarak belirtilebilir (Dülger vd., 2012: 18).

Her biri, bütçenin mali ve sosyo-ekonomik fonksiyonlarının başarısı ve etkinliği bakımından büyük önem taşıyan bütçe ilkeleri arasında; genellik, birlik, tahsis, ön izin,

yıllık olma, alenilik ve açıklık, doğruluk ve samimilik, anlaşılabilirlik, denklik, mali saydamlık, hesap verme sorumluluğu ilkeleri belirtilebilir (Akdoğan, 2009: 333).

1.3.1. Genellik İlkesi

“Devletin bütün gelirlerinin ve giderlerinin tam olarak bütçede yer alması olup, bu yapılırken; gelir ve giderlerin birbirlerinin arkasına gizlenmeyecek şekilde, ayrı ayrı tutarlar halinde gösterilmesi ve kamu gelirlerinin önceden belirli bir hizmete karşılık olarak gösterilmeksizin bütün kamu gelirlerinin bütün kamu giderlerinin karşılığı olarak kabul edilmesidir” (Akdoğan, 2009: 334).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere genellik ilkesini kendi içinde üçe ayırıp incelemek doğru olacaktır.

Bütün kamu gelir ve giderlerinin bütçede yer alması, devlet hazinesinin tek bir varlık olarak görülmesi, tüm gelirlerin ortak bir havuzda toplanması ve giderlerin de bu havuzdan karşılanması anlamına gelmektedir. Bütçenin devletin bütün gelir ve giderlerini kapsaması, bütçe dışında devlet harcama veya gelirinin bırakılmaması demektir.

Gelir ve giderlerin ayrı ayrı tutarlar halinde gösterilmesi ise, bütçenin gayri safiliği ile ilgilidir. Yani, gelir ve giderler arasında mahsup yapılamayacağı vurgulanmaktadır. Gelirler ve giderler brüt tutarlar olarak farklı takip edilerek dönem sonu karşılaştırması yapılmaktadır. Bu uygulamaya gayri safi yöntem denilmektedir.

Gelirlerin önceden bir gidere tahsis edilememesine ise adem-i tahsis yöntemi denilmektedir. Bu yöntemde, herhangi bir kamu kuruluşu belirli bir gideri karşılamak adına gelir elde edemez ya da tahsil ettiği geliri doğrudan belirli bir ihtiyaç için harcayamaz. Bu ilkeye göre, gelirler öncelikli olarak bahsi geçen havuza gitmekte, harcamalar da bu havuzdan karşılanmaktadır.

1.3.2. Birlik (Teklik) İlkesi

Birlik ilkesine göre, devlete ait tüm gelir ve giderlerin tek bir bütçede yer alması gerekir. Kamu kurum ve kuruluşlarının, kendi mali durumlarını içeren bütçelerinin konsolide edilerek tek bir bütçede toplanması ve böylelikle devlete ait bir tek bütçenin oluşması sağlanmaktadır. Türkiye’deki bütçe çeşitliliği düşünüldüğünde birlik ilkesi,

harcama ve gelir arasındaki bağı kurmaya ve maliyet hesaplarının yapılmasına imkan tanımaktadır.

1.3.3. Yıllık Olma İlkesi

“Bütçenin yıllık olması ilkesi; gelir ve gider tahminlerinde doğruluk derecesini artırmak, bütçe denetimini daha doğru ve verimli yapmak amacıyla, bütçe gelir ve giderlerine ilişkin izin ve yetkilerin bir yıl için verilmesini öngörmektedir. Buna göre, gerek gelir tahminleri gerekse ödenekler ancak bir yıl için geçerli olabilecektir” (Dülger vd., 2012: 20).

1.3.4. Ön İzin İlkesi

Bütçenin genel tanımlarından da hatırlanacağı üzere bütçe, yasama organı tarafından belirli bir süre için yürütme organına harcama yapmak ve gelir tahsil etmek amacıyla verilen bir ön izindir. Bu ilke gereği mali yıl başlamadan önce, yasama organı tarafından bütçe yasası aracılığıyla yürütme organına ilgili mali yıl süresince gelir toplama ve gider yapma yetkisi verilmektedir.

1.3.5. Anlaşılır Olma İlkesi

Bu ilke kapsamında hazırlanan bütçelerin, gerek yasama ve yürütme organı üyeleri gerekse toplumun bütünü tarafından açık ve anlaşılır olması gerekir. Bütçe uygulama sonuçları ile bütçe tahminlerinin, incelemek isteyen herkes tarafından doğru bir şekilde ve kolaylıkla anlaşılmasını sağlamaya yönelik bir ilkedir.

1.3.6. Alenilik İlkesi

Hiçbir kısıtlama ya da engel olmadan, bütçe tahminleri, gerçekleşme raporları, uygulama sonuçları ve ilgili mali yıl içinde bütçe ile ilgili olarak düzenlenen tüm belge ve raporlara istenildiği anda ulaşılması, bu ilkenin bir sonucudur. Alenilik ilkesi kapsamında halk, yapılan harcamalardan ve daha geniş ölçüde hükümetlerin izledikleri ekonomi politikalarından haberdar olmaktadır.

1.3.7. Mali Saydamlık İlkesi

“Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında denetimin sağlanması amacıyla kamuoyunun zamanında bilgilendirmesini ifade eder. Bu amaçla bütçeler, görev,

yetki ve sorumlulukların açık olarak tanımlanmasını sağlamalıdır. Hükümet politikaları, kalkınma planları, yıllık programlar, stratejik planlar ile bütçelerin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması gerekmektedir. Ayrıca genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri tarafından sağlanan teşvik ve desteklemelerin bir yılı geçmemek üzere belirli dönemler itibarıyla kamuoyuna açıklanması, kamu hesaplarının standart bir muhasebe sistemi ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun bir muhasebe düzenine göre oluşturulması zorunludur” (Dülger vd., 2012: 23).

1.3.8. 5018 Sayılı KMYKK Göre Bütçe İlkeleri

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 13'üncü maddesinde, bütçelerin hazırlanması, uygulanması ve kontrolünde uyulması gereken kurallar düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre; bütçelerin hazırlanması ve uygulanmasında, makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak esastır. Kamu idarelerine bütçeyle verilen harcama yetkisi, kanunlarla düzenlenen görev ve hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla kullanılır.

- Bütçeler kalkınma planı ve programlarda yer alan politika, hedef ve önceliklere uygun şekilde, idarelerin stratejik planları ile performans ölçütlerine ve fayda-maliyet analizine göre hazırlanır, uygulanır ve kontrol edilir.
- Bütçeler, stratejik planlar dikkate alınarak izleyen iki yılın bütçe tahminleriyle birlikte görüşülür ve değerlendirilir.
- Bütçe, kamu mali işlemlerinin kapsamlı ve saydam bir şekilde görünmesini sağlar. Tüm gelir ve giderler gayri safi olarak bütçelerde gösterilir.
- Belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi esastır. Bütçelerde gelir ve gider denkleğinin sağlanması esastır.
- Bütçeler, ait olduğu yıl başlamadan önce Türkiye Büyük Millet Meclisi veya yetkili organlarca kabul edilmedikçe veya onaylanmadıkça uygulanamaz.
- Bütçelerde, bütçeyi ilgilendirmeyen hususlara yer verilmez.
- Bütçeler kurumsal, işlevsel ve ekonomik sonuçların görülmesini sağlayacak şekilde Maliye Bakanlığınca uluslararası standartlara uygun olarak belirlenen bir sınıflandırmaya tabi tutularak hazırlanır ve uygulanır.

- Bütçe gelir ve gider tahminleri ile uygulama sonuçlarının raporlanmasında açıklık, doğruluk ve mali saydamlık esas alınır.
- Kamu idarelerinin tüm gelir ve giderleri bütçelerinde gösterilir.
- Kamu hizmetleri, bütçelere konulacak ödeneklerle, mevzuatla belirlenmiş yöntem, ilke ve amaçlara uygun olarak gerçekleştirilir.
- Bütçelerde, ödenekler belirli amaçları gerçekleştirmek üzere tahsis edilir.

1.4. Bütçe Açığı

Hükümet alımları, transfer ödemeleri ve net faiz ödemeleri toplamından oluşan kamu harcamalarının kamu gelirlerinden büyük olması durumu bütçe açığını ifade etmektedir(Ünsal, 2009:563). Bütçe açıkları, özel sektör yatırımlarını engellemesi ve üretimi azaltarak ekonomik büyümeyi yavaşlatması gibi nedenlerle günümüzde birçok ülkenin üzerinde önemle durması gereken bir sorun haline gelmiştir (Parasız, 1993:370).

Bütçe açığı şu şekilde formüle edilebilir (Ünsal, 2009:563);

$$\text{Bütçe Açığı} = (G+TR+N) - T, (G+TR+N) > T$$

Bu eşitlikte; G hükümet alımlarını, TR transfer ödemelerini, N net faiz ödemelerini, T ise vergi gelirlerini göstermektedir. Eşitliğe göre, kamu harcamaları vergi gelirlerinden büyük olduğunda bütçe açık vermektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunlarından olan bütçe açığı, en genel tanımıyla kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olmasıdır. Büyüklük derecesine ve finanse edilme şekline bağlı olarak ekonomideki makroekonomik dengeleri etkileyen bütçe açıkları, ekonominin toplam talep düzeyini doğrudan etkilerken, yurtiçi tasarrufları ve yatırımları dolaylı olarak etkilemektedir. Bu etkiler ekonominin uzun dönem reel büyüme oranını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle bütçe açıklarının makroekonomik etkileri hakkında sağlıklı tahminler yapabilmek için farklı bütçe açığı ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir (Şen vd., 2007:1).

1.4.1. Geleneksel Bütçe Açığı

Bütçe açığı ölçüm yöntemlerinden birisi olan geleneksel bütçe açığı, kamu yatırımları ve kamu tasarrufları arasındaki farka eşittir (Blejer ve Cheasty, 1991:1651).

Geleneksel açık, borç anapara geri ödemelerinin dikkate alınmadığı, ancak borçlanmanın faiz ödemelerinin dahil edildiği bütün kamu harcamaları ile borçlanma dışındaki kamu gelirleri arasındaki farktır. Yani, borçlanma ile elde edilen gelir ve borç geri ödemeleri gider olarak hesaba katılmazken, borç faiz ödemeleri giderlere dâhil edilmektedir (Bulut, 2002:30).

Geleneksel açık, kamu kesiminin toplam net borçlanmasını gösterir. Eğer net borçlanma sıfıra eşitse veya kamu borcu sabit kalıyor ise, bütçe dengededir. Geleneksel açık, yurtiçi ekonomide diğer kesimlerin hükümetten alacaklarındaki artışı yansıtır. Bu durumda, herhangi bir yıla ait geleneksel açık, hükümet borçlanmasının toplamını ifade etmektedir. Ayrıca bu ölçü, kamu borcundaki veya hükümetin gayri safi yükümlülüklerindeki artışın boyutunun bilinmesi açısından da önemlidir (Aslan, 2008:411).

Geleneksel açık, toplam talep üzerindeki etkiyi yansıtmakta ve genişletici veya daraltıcı olarak nitelendirilebilmektedir. Borçlanma geliri hariç bütün yurtiçi devlet gelirlerinin ekonomide toplam talebi azalttığı, bütün harcamaların ise toplam talebi artırdığı, yurtiçi borçlanmanın herhangi bir talep etkisinin olmadığı ve yurtdışı gelirlerin ekonomiye ilave kaynaklar sağladığı varsayımları doğrultusunda bu genişletici / daraltıcı açık, toplam harcamalar ile yurtiçi cari gelirler ve yurtdışı gelirlerin toplamı arasındaki farka eşittir. Kapalı veya hükümetin dışarıdan borçlanmadığı bir ekonomide, genişletici / daraltıcı açıkla geleneksel açık birbirine eşit olmaktadır (Aslan, 2008:411).

1.4.2. Birincil Bütçe Açıkları

Birincil açık (veya faiz dışı açık), kamu harcamalarından toplam faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla ölçülür (Blejer ve Cheasty, 1991:1655). Başka bir ifadeyle, birincil açık, toplam açıktan net faiz ödemelerinin çıkarılması suretiyle hesaplanır (Dornbusch ve Fischer, 1987:649).

Birincil açık, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla uygulanan politikaların başarısını da yansıtır (Blejer ve Cheasty, 1991:1655). Birincil açık, kamu borçlanmasına ilişkin cari hareketlerin ne yönde geliştiğini açıklaması ve kamu açıklarının sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Birincil açık kavramı, faiz ödemeleri içinde en küçük paya sahiptir (Blejer ve Cheasty, 1991:1655).

Birincil açık, bütçenin Hükümet tarafından kontrol edilebilen kısmını gösterir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996:38). Kamu borçlarına ilişkin faiz ödemelerinin cari yıl açıklarından ziyade geçmiş yıllarda uygulanan para ve maliye politikalarının sonucunda ortaya çıkması nedeniyle birincil açık, cari yıl bütçesinin ve Hükümetin izlediği maliye politikasının değerlendirilmesi yönünden önemlidir. Bundan dolayı birincil açık, IMF'nin üye ülkelerle sürdürdüğü stand-by görüşmelerinde önemsedığı bir bütçe açığı türüdür.

1.4.3. İşlemsel Bütçe Açıkları

İşlemsel açık, bütçe açığından, faiz ödemelerinin enflasyon etkisi ile aşınmaya (reel kayba) uğrayan kısmının çıkarılması ile bulunur. Diğer bir ifadeyle, işlemsel açık, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamı olarak tanımlanabilir ve aşağıdaki gibi gösterilebilir (Blejer ve Cheasty, 1991:1656).

İşlemsel Açık: Birincil Açık + Reel Faiz Ödemeleri

İşlemsel açığın faiz oranı ile ilişkisi borç stokunun değerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Faiz oranı yükseldiğinde borç stokunun piyasa değeri düşer, tersi durumda ise borç stokunun değeri yükselir. Faizlerin düştüğü durumda, daha önce yüksek faizden ihraç edilen uzun vadeli devlet borçlarının ikinci el piyasadaki değeri, kısa vadeli borçlara oranla artıp, daha da değerlenir (Çelen, 1999:36).

Yüksek enflasyona sahip ülkelerde geleneksel ve işlemsel açıklar arasında önemli farklar olduğu gibi, bu iki ölçüye ait trendler de önemli derecede farklılık gösterir. İşlemsel açığın ekonomik mantığı, enflasyonun uyardığı faiz ödemelerini dışlamasıdır. Yani bu ödemeler, alıcılar için yeni bir gelir yaratmamakta, bu yüzden devlet tahvillerine yatırılmamakta ve bundan dolayı da toplam talebi etkilememektedir (Blejer ve Cheasty, 1991:1656-1657).

Birçok gelişmekte olan ülkede şirketlere ve bireylere, sahip oldukları vergilenebilir gelirden yapılan harcamalarından faiz ödemelerinin çıkarılmasına müsaade edilir. Mevcut enflasyon çerçevesinde nominal faiz oranları yükselirken, reel faiz oranları sabit kalır ve vergi indirimi artar (Özker, 2000:65).

Enflasyonun geleceğe ilişkin belirlenmesi ve vergi yükü üzerindeki etkisi açısından, vergi toplanmasına ilişkin gecikmelerle arasında bir ilişki vardır. Yani, vergi toplanmasına ilişkin gecikmeler, büyüyen bir ekonomik ortamda vergi yükünün reel değerini

etkilemektedir. Vergi ödemeleri daha sonraki bir tarihte yapıldığında, vergi yükü ilgili gecikme sürecine bağlı olarak azalmakta, bu azalma ise, artan enflasyon oranı ile doğru orantılı olarak oluşmakta ve bu Olivera-Tanzi etkisi olarak bilinmektedir.

Bütçe açıklarındaki bir artış enflasyonu yükseltirken, vergi gelirlerini düşürecek; düşen vergi gelirleri ile alternatif bir vergi arayışı, bütçe açıklarının enflasyon artışı ile orantılı enflasyon vergisi gelirleriyle azaltılması gereğini gündeme getirecektir (Özker, 2000:65-66).

1.4.4. Cari Açık

1960’larda maliye politikalarında çok geçerli olan bir görüşe göre, cari harcamaların vergiler yoluyla finanse edilmesi mümkün iken, devletin sosyal olarak kârlı yatırımlarını borçlanma ile finanse etmesi de söz konusuydu. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde uygulanan yapısal istikrar programı içerisinde, bir taraftan sermaye harcamaları için verilen sübvansiyonlar, diğer taraftan bir defaya mahsus olarak özelleştirmelerden sağlanan bütçe gelirleri geleneksel bütçe dengesini bozmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1991:1651).

Net değer bütçe açığı olarak da bilinen cari hesap açığı kavramı, kamu kesimindeki tasarrufların büyüklüğünü ifade eder. Cari hesap açığı, sermaye oluşumuna veya finansal aktiflerde bir artışa neden olmayan cari harcamaların cari gelirlerden çıkarılmasıyla elde edilir. Diğer bir ifadeyle, bu tanımda yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri dikkate alınmamaktadır. Bu açık kavramı talep analizi için uygun olup, gelişmekte olan ülkelerde uzun vadeli değerlendirmeler ve ekonomik planlama açısından yararlıdır.

Cari açık, kamu kesiminin ulusal tasarrufa ne ölçüde katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, cari bütçe dengesinin açık vermesi kamu maliyesi açısından olumsuz bir gelişme olması nedeniyle, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlar cari açığa önem vermektedir. Örneğin, kamu gelirleri veri iken cari açığa meydana gelen bir artış, yatırım harcamalarının azalması; ancak, cari harcamaların artmasının bir sonucudur (Şen vd., 2007:26).

1.4.5. Yurtiçi-Yurtdışı Açık

Yurtiçi açık (domesticdeficit), yurtiçi ekonomiyi doğrudan etkileyen bütçeyle ilgili faaliyetleri kapsamaktadır. Bütçenin Ödemeler Bilançosu üzerindeki etkisini ölçen yurtdışı

açık (foreigndeficit) ise, ekonominin dış sektörle bağlantılı olan bütçe işlemlerini içerir (Blejer ve Cheasty, 1991:1653).

Kamu sektörü ve dış sektörler arasında sermaye ve ticaret akışı, mevcut geleneksel açık bazında yurtiçi ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır. Üretilen yerli mallar üzerindeki harcamalar toplam talebi düşüren unsurları etkileyerek, toplam talebi artıran dış borçlanmayla finanse edilebilir. Hükümet ithalatı yurtiçi vergilerle finanse edildiğinde, ithalat hesaplarına eşdeğer dengede bulunan toplam talep düşme eğilimi gösterir. Bu yaklaşım doğrultusunda, yurtiçi açık kavramı, ülke ekonomisini doğrudan etkileyen, sadece bütçesel unsurların hesaba dahil edilmesiyle ölçülür (Özker, 2000:116).

Yurtiçi açığın ölçümü, kamulaştırılmış petrol endüstrisine sahip ülkelerin petrol ihracatıyla bağlantılıdır. Petrol alımlarındaki parasal etki (döviz bazında) kontrol altına alınmadıkça, finansal harcamalar bütçe açıklarını artıracak; fakat geleneksel ölçümler bu açıkların belirlenmesinde yetersiz kalacağından, ilgili ülkeler genişletici bir maliye politikası uygulayabileceklerdir (Özker, 2000:116-117).

Kamu sektörü, uluslararası düzeyde ticaret ve sermaye akışına imkan verecek büyüklüğe sahip olduğunda, bütçe açığına ilişkin tüm ölçümler yanıltıcı olabilir. Örneğin, ekonomik konjonktürdeki devalüasyonlar, hükümetlerin ithalat ve dış borç yükümlülüklerinin ağır olduğu zamanlarda bütçe açıklarının daha da artmasına neden olabilmektedir. Bu durumda hükümet, bütçe açıklarını kapatabilmek için, ekonomiye yeni kaynaklar eklemekte ve bununla paralel genişletici bir maliye politikası izlemektedir (Özker, 2000:117).

1.4.6. Nominal ve Reel Açık

Kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasındaki negatif fark, nominal bütçe açığını; reel değerleri arasındaki negatif fark ise reel bütçe açığını ifade etmektedir. Bu iki açık türü arasındaki fark enflasyona bağlıdır. Enflasyonda meydana gelen bir artış bu iki açık türünün de artmasına yol açmaktadır.

Reel bütçe açığı, kamu borç stokundaki değişimlerin reel değerini ifade eder. Kamu borcunun reel değerinde meydana gelen değişim üç unsurun toplamı şeklinde ele alınabilir. Bunlardan birincisi, kamu gelir ve borçlanma dengesinde beliren nominal açıktır. İkincisi, nominal faiz oranlarındaki değişime paralel olarak mevcut finansal gelirlerin ve borçların

nominal değerlerinde meydana gelen değişimlerdir. Üçüncüsü ise, fiyatlar genel düzeyindeki değişimler nedeniyle kamu borçlanmasının reel değerinde oluşan değişimlerdir. Açıklanan bu faiz ve fiyat etkileri bütçe fazlasına eklendiğinde veya bütçe açığından çıkarıldığında reel açık elde edilir (Eisner, 1989:78).

1.4.7. Yapısal Açık – Devresel Açık

Bütçe açıkları toplam talebi etkilediği gibi, toplam talep de bütçe açıklarını etkilemektedir. Bunun yanında, işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde vergi gelirleri düşük, ancak transfer gelirleri yüksek olacaktır. Bir başka deyişle, bütçe açığı konjonktürel hareketlerden etkilenecek ve konjonktürdeki dalgalanmaların hangi aşamada olduğuna bağlı olarak uygulanan ihtiyati politikaların etkisi değişecektir.

Yapısal bütçe açığına göre, bir taraftan otomatik mali stabilizatörler devresel dalgalanmaları yavaşlatırken, diğer taraftan bütçedeki bir üretim fazlası ekonominin yüksek bir ulusal tasarruf düzeyine ulaşmasını sağlayacaktır. Bu olumlu etkilere rağmen, ekonomilerin tam istihdam düzeyinin altında olması ve ortalama olarak kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması sonucunda kamu borçlanması artacaktır (Blejer ve Cheasty, 1991:1653-1654).

Hükümetin uygulayacağı maliye politikasının niteliğini doğru bir biçimde belirlemek için hasıladaki değişimlerin temel bütçe açığı üzerindeki etkisini gidermek gerekir. Bunun için bütçe açığı, tam istihdam hasıla düzeyi itibarıyla ölçülmelidir. Tam istihdam bütçe açığı olarak da nitelendirilen yapısal açık, maliye politikası araçları (t , G_0 ve TR_0) veri iken tam istihdam hasıla düzeyindeki (YF) bütçe açığını-fazlasını gösterir (Ünsal, 2009:567-568).

Tam istihdam bütçe açığı aşağıdaki eşitlikte gösterilmektedir;

$$BDF = (G_0 + TR_0) - (T_0 + tYF)$$

$$BSF = - BDF$$

Burada;

G_0 : Kamu harcamalarını [Reel + Transfer],

TR_0 : Transfer ödemelerini,

T_0 : Toplam kamu gelirlerini,

t: Vergi oranını,

YF: Tam istihdam seviyesindeki GSYH'yı [Potansiyel GSYH],

BSF: Tam istihdam bütçe fazlasını,

BDF: Tam istihdam bütçe açığını göstermektedir.

Bütçe açığını tam istihdam hasıla düzeyi itibariyle açıklayan yapısal bütçe açığı yaklaşımına göre, reel milli gelirdeki değişmelerin bütçe açığı üzerindeki etkisi giderilmektedir. Dolayısıyla, hükümetin uygulayacağı maliye politikasının niteliği artık doğru bir biçimde belirlenebilir. Örneğin, yapısal açıkta meydana gelen bir artış, hükümetin genişletici bir maliye politikası izlediğini gösterir: Eğer tam istihdam bütçe açığı artarsa, kamu harcamaları ve transfer ödemeleri de artacak, vergi oranı ise azalacaktır. Buna karşılık yapısal fazladaki bir artma, hükümetin daraltıcı bir maliye politikası izlediğini gösterir: Eğer tam istihdam bütçe fazlası artar ise, kamu harcamaları ve transfer ödemeleri azalacak, vergi oranı ise artacaktır (Ünsal, 2009:568).

Diğer taraftan fiili bütçe açığı ile yapısal açık arasındaki farka, devresel bütçe açığı (cyclicalbudgetdeficit) denir.

Devresel açık şu şekilde gösterilir:

Fiili Bütçe Açığı – Yapısal Açık = Devresel Bütçe Açığı

$$[(G_0 + TR_0) - (T_0 + tY)] - [(G_0 + TR_0) - (T_0 + tYF)] = \text{Devresel Bütçe Açığı}$$

Devresel bütçe açığı, hasıladaki değişmelerden kaynaklanan bütçe açığını yansıtır. Hasıla potansiyel hasılaya eşit iken ($Y = YF$), fiili bütçe açığı yapısal açığa eşittir ve dolayısıyla devresel bütçe açığı da sıfırdır. Buna karşılık, hasılanın potansiyel hasıladan küçük olduğu durumda ($Y < YF$), fiili bütçe açığı yapısal açıktan büyük ve dolayısıyla da devresel bütçe açığı sıfırdan büyük olmaktadır. Tam tersine hasıla potansiyel hasıladan büyük iken ($Y > YF$), yapısal açık fiili bütçe açığından büyük ve dolayısıyla da devresel bütçe açığı sıfırdan küçük olmaktadır (Ünsal, 2009:568).

1.4.8. Nakit Açığı

Nakit açığının esası tek Hazine hesabı sistemine dayalı olmasıdır. Hazine sistemi kapsamına alınan saymanlıkların yapacakları ödeme ve tahsilat işlemleri sonunda nakit fazlası veya nakit ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu sisteme göre ortaya çıkan nakit fazlası, bankalar tarafından kendiliğinden merkeze transfer edilebilmektedir. Nakit açığı ortaya çıktığında ise Merkez Bankası devreye girerek nakit dengesini sağlamaya çalışır.

Nakit açığı şu şekilde formüle edilebilir;

$$\text{Nakit Açığı} = \text{Bütçe Açığı} - \text{Bütçe Emanetleri} + \text{Avanslar}$$

Nakit açığı devlet muhasebesini kapsayan ve yapılan işlemlerde dengeyi sağlamak için Merkez Bankası'nın devreye girip avans açmasıyla işleyen bir sistemdir.

“Bir mali yıla ait kamu giderleri için harcanan nakit ile gerçekleşen nakit gelirlere dayalı olan nakit açığı, tahakkuk ve nakit durumunu birlikte gösteren dönem sonu bütçe açığından daha az sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin, faiz ödemeleri çoğunlukla vadeleri geldiğinde gider kabul edilmekte, gelirler ise ancak tahsil edildiklerinde gelir sayılmaktadır” (Çınar, 2005:15-16).

“Nakit dengesi, Hazine tarafından finanse edilmesi gereken bütçe açığının miktarının belirlenmesi açısından önemlidir. Nakit açıklarının dönem sonu bütçe açıklarından daha yüksek olması nedeniyle, Hazinenin finanse etmekle yükümlü olduğu miktar genellikle bütçe açığından daha büyüktür. Nakit açığını elde edebilmek için yukarıda belirtildiği gibi bütçe emanetleri ve avans hesaplarının izlenmesi gerekir. Bütçeye gider yazıldığı halde hak sahibine ödenmemiş tutarlar olarak ifade edilen bütçe emanetleri bütçe açığını artırmakta, ancak nakit açığını etkilememektedir. Peşin olarak ödenmesine rağmen henüz kesinleşmediği için bütçeye gider yazılamamış tutarlar olarak bilinen avanslar ise, bütçe açığını etkilemezken nakit açığını yükseltmektedir” (Ümit, 2007:13).

Nakit açığından hareketle Hazine'nin finansman gereksinimine de ulaşılabilir. Hazine'nin finansman gereksinimi, nakit açığına cari yıl içinde yapılan iç ve dış borç anapara ödemeleri ilave edilerek bulunur ve aşağıdaki gibi gösterilebilir;

$$\text{Hazine'nin Finansman Gereksinimi} = \text{Nakit Açığı} + \text{İç ve Dış Borç Anapara Ödemeleri} \text{ (Şen vd., 2007:22).}$$

1.5. Bütçe Açığına İlişkin İktisadi Yaklaşımlar

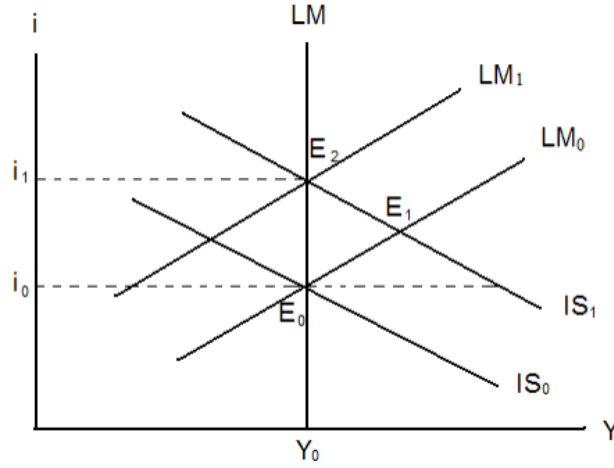
Ülkelerin en önemli ekonomik sorunlarından biri olan bütçe açıkları üzerine pek çok tartışmalar yapılmıştır. Bütçe açıklarının azaltılması ve ekonomik istikrarın sağlanabilmesi, doğru ve tutarlı iktisat politikalarının uygulanması ile mümkün olmaktadır. Bu başlık altında, bütçe açıklarının ekonomi üzerinde yarattığı etkiler Klasik, Keynesyen, Monetarist, Neo-klasik ve Arz Yanlı İktisatçıların görüşleri ve Kamu Tercihi Teorisi çerçevesinde ele alınacaktır.

1.5.1. Klasik Yaklaşım

18'nci yüzyılın sonlarında başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde yeni üretim teknolojilerinin kullanılmasıyla başlayan Sanayi Devrimi ile Fizyokratların savunduğu iktisadi görüşler geçerliliğini yitirmezken, Klasik İktisadi düşünce 1776'da yayınlanan A. Smith'in "Ulusların Zenginliğinin Niteliğinin ve Nedenleri Hakkında Bir Araştırma" adlı eseriyle önem kazanmıştır. "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ilkesinden yola çıkan Klasik İktisadi düşünceye göre, devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur (Savaş, 1997:259).

Klasik iktisatçılar ekonomide, tüm üretim faktörlerinin istihdam edildiği doğal düzenin görünmez bir el aracılığıyla sağlandığını vurgulamaktadır (Bulut, 2002:8). İktisadi dalgalanmalar geçici olduğundan ekonomide sürekli bir istikrarsızlık söz konusu değildir. Bu varsayımlar doğrultusunda hareket eden Klasik teoriye göre, Hükümet ekonomiye müdahale etmemelidir (Şen vd., 2007:37).

Klasik görüş, bütçe denklığıne önem vermektedir. Bütçe açıkları, finansal ve parasal disiplini bozarak, enflasyon, işsizlik gibi ekonomik sorunlar yaratır. Hükümet kamu açıklarını borçlanma yoluyla kapatmaya çalıştığında özel kesimdeki fonlar kamu kesimine aktarılır (Şen vd., 2007:38). Bu durum, özel tüketim harcamalarının, tasarruf ve yatırımların azalmasına sebep olmaktadır. Kamu harcamalarındaki reel artış sonucunda faiz hadleri yükseleceğinden özel sektör yatırımları dışlanmaktadır (crowding-out effect). Aşağıdaki şekilde IS-LM modeli kullanılarak klasik yaklaşımın öne sürdüğü tam dışlama etkisi analiz edilmektedir (Çelen, 1999:104).

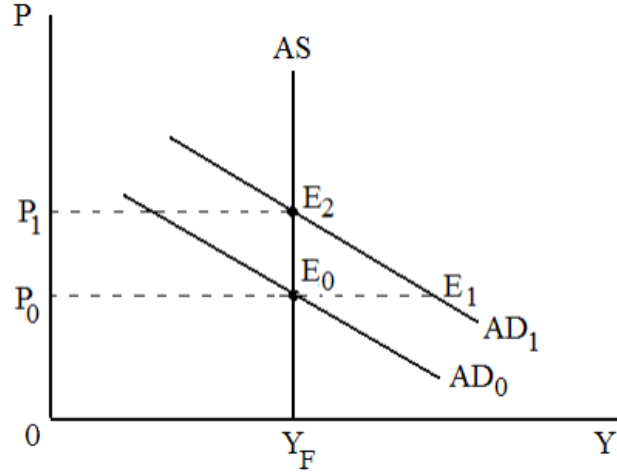
Kaynak: Çelen(1999), s.105.

Şekil 1.1. Klasik Sistemde Bütçe Açıklarının IS-LM Analizi ile Gösterilmesi

Şekil 1.1’de IS eğrisi mal piyasası dengesini, LM ise para piyasası dengesini göstermektedir. E0 noktası da ekonomideki mal ve para piyasasını dengeye getiren milli gelir düzeyini (Y) ve faiz oranını (i) göstermektedir. Kamu kesiminin açık vermesi durumunda piyasalarda mali genişletici bir etki olması sonucu, IS eğrisi IS₀ konumundan IS₁ konumuna gelecektir. Fiyat düzeyinin değişmediği varsayımı altında yüksek bir talep ile karşılaşan firmalar üretimlerini E₁ noktasına kadar artıracaktırlar. Klasik arz eğrisinin esnek olmadığı varsayımından hareketle üretimi artırmak mümkün olmadığından firmalar fiyatlarını yükselteceklerdir. Fiyatlardaki artış reel balansları düşüreceği için LM eğrisi LM₀’dan LM₁’e kayacaktır. Aynı zamanda fiyatlardaki artış talep fazlası ortadan kalkıncaya kadar E₂ noktasına kadar devam edecektir. Bu noktada tam istihdam dengesinde mal piyasası temizlenecek ve başlangıçta E₀ denge noktasındaki faiz oranı (i₀)’dan (i₁)’e yükselecektir. E₂ noktasında para piyasası da dengededir. Üretim ve gelir düzeyi (Y₀) aynı düzeydeyken yükselen faiz oranı reel balanslara olan talebi düşürerek, reel para stokundaki azalış ile ekonomi denge düzeyine gelecektir (Çelen, 1999:105).

Klasik yaklaşıma göre, bütçe açıklarının yalnızca borçla finansmanı değil, para basma yoluyla finansmanı da ekonomide istikrarsızlığa neden olur. Bütçe açıkları monetizasyon yoluyla finanse edildiğinde para arzı artmakta, para arzının artması da fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine (enflasyona) neden olabilmektedir. Enflasyon ise ulusal para politikasının etkisizleşmesi, gelir ve kaynak dağılımının bozulması, ekonomiyle ilgili rasyonel kararlar alınmasının zorlaşması, nispi fiyat yapısının bozulması gibi olumsuzluklara yol açarak piyasa mekanizmasında aksaklıklara neden olmaktadır (Şen vd., 2007:39).

Bir ekonomide toplam talebin artması için, bütçe açıkları para arzı artırılarak finanse edilmelidir. Aşağıdaki şekilde klasik sistemde bütçe açıklarının monetizasyonla finansmanı gösterilmektedir.

Kaynak: Parasız(2006), s.135

Şekil 1.2. Klasik Sistemde Bütçe Açıklarının Monetizasyonla Finansmanı

Şekil 1.2’de P fiyatlar genel düzeyini, Y Milli Gelir düzeyini, AD toplam talep eğrisini, AS ise toplam arz eğrisini göstermektedir. Ekonomi başlangıçta Y_F tam istihdam hasıla düzeyi üzerinden P_0 fiyat düzeyinde dengededir. Hükümet, artan harcamaları finanse etmek için nominal para arzını artırdığında toplam talep eğrisi AD_0 ’dan AD_1 ’e kayacak, denge noktası da E_1 ’den E_2 ’ye yükselecektir. Böylece fiyatlar genel düzeyi de P_0 ’dan P_1 ’e yükselecektir (Parasız, 2006:135).

1.5.2. Keynesyen Yaklaşım

Geleneksel Keynesyen görüş, standart Neo-klasik paradigmadan iki yönden ayrılır. Bunlardan birincisi, bazı iktisadi kaynakların eksik istihdamda olduğu, ikincisi ise bireylerin büyük bir kısmının miyop ve likidite kısıtı altında olduğunun varsayılmasıdır. Bu ikinci varsayım, toplam tüketimin harcanabilir gelirdeki değişmelere karşı çok duyarlı olduğunu belirtmektedir (Bernheim, 1989:60). Buna göre, kişiler cari harcanabilir gelirlerini tüketme eğilimi içinde olacaklarından, geçici bir vergi azalması toplam talep üzerinde ani ve miktar olarak önemli bir etki yaratacaktır. Eğer ekonomi eksik istihdamda ise, bilinen Keynesyen çarpan etkisinden dolayı milli gelir yükselecektir. Bütçe açıkları tüketimi ve milli gelirden bir artışı teşvik ettiği için, tasarruf ve sermaye birikimi üzerinde ters bir etki meydana gelmeyecektir (Bernheim, 1989:56).

Standard IS-LM analizinde ise, milli gelirdeki bu artış para talebini artırmaktadır. Eğer para arzı sabitse, faiz oranları yükselecek ve özel yatırımlar düşecektir. Bu, milli gelirin azalması ve Keynesyen çarpan etkisinin kısmen dengelenmesi demektir.

Ancak birçok Keynesyen iktisatçı bütçe açıklarının özel yatırımları dışlamayacağını ileri sürmektedir. Bütçe açıkları nedeniyle artan toplam talep özel yatırımların karlılığını artırmakta ve veri herhangi bir faiz oranında daha yüksek bir yatırım düzeyine ulaşmayı sağlamaktadır. Böylece bütçe açıkları, yükselen faiz oranlarına rağmen toplam tasarruf ve yatırımları teşvik edebilmektedir (Bernheim, 1989:60). Diğer bir ifadeyle, eğer ekonomi eksik istihdamda ise, sıkı bir para politikası uygulanmadığı sürece, nominal bütçe açıkları hem reel hem de nominal talebi tam istihdam seviyesine kadar artırmaktadır. Böylelikle, tüketimin ve yatırımların karlılığının artmasıyla birlikte faiz hadlerindeki yükselişe rağmen özel yatırımlar dışlanmamaktadır (Ataç, 2009:225). Fakat, şunu belirtmek gerekir ki, Hükümet bütçe açıklarını finanse etmek için parasal genişleme yerine iç borçlanmaya başvurursa, Hazine tarafından satışa sunulan devlet tahvillerinin faiz oranları, piyasa faiz oranlarına göre daha cazip hale gelecek ve böylece devlet daha kolay borçlanacaktır. Bu da faiz oranlarının yükselmesine ve dışlama etkisine neden olacaktır (Özbilen, 2010:369).

Portföy Tercihi Teorisi'ne göre, kamu borcu ile reel varlıkların getirisi arasında yüksek korelasyon varsa, kamu borcunun artması reel gelir getiren varlıklara olan talebi artırır ve bu da, gelecekte tüketim harcamalarında artış olmasını bekleyen rasyonel görüşlü bireylerin yatırım talebinde artışa yol açar (Eisner, 1989:80-81).

1.5.3. Monetarist Yaklaşım

Keynesyen iktisat politikaları, stagflasyon olgusuna karşı çözüm üretmede yetersiz kalmıştır. Dünya ekonomisinde görülen istikrarsızlıklar karşısında Keynesyen iktisat politikalarının başarısızlığı sonucu Monetarist (Parasalcı) görüş ortaya çıkmıştır (Parasız, 1991:7). Öncülüğünü Milton Friedman'ın yaptığı monetaristler, ekonomik istikrarsızlıkların nedenini parasal şoklara ve ekonomide dengeleri bozan maliye politikalarına bağlamaktaydı (Parasız, 1991:9-10).

Bu ekole göre, ekonomiyi etkileyen temel faktör parasal şoklardır ve toplam talep, milli gelir, istihdam ve fiyatlar genel düzeyi para arzındaki değişimler tarafından belirlenir (Savaş, 1997:872).

Ekonomik bunalımın nedeninin parasal istikrarsızlık olduğunu ve devletin uyguladığı para ve maliye politikalarının ekonomik istikrarsızlığa sebebiyet verdiğini söyleyen parasalcı ekol bu fikirlerini “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” prensibinden hareketle ileri sürmüşler ve devletin ekonomiye direk olarak müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Monetaristlere göre, ekonomide istikrarın sağlanması için para arzı, milli gelir artışına paralel olarak aynı oranda artırılmalıdır (Unay, 2000:503).

Parasalcı yaklaşıma göre, tam istihdam düzeyinde kendiliğinden dengeye gelen bir ekonomide atıl fonlar bulunmadığından, devletin kamu açıklarını kapatmak için vergileri artırması ya da borçlanması sonucunda ekonomideki mevcut fonlar özel kesimden kamu kesimine aktarılacaktır. Kamu kesiminin, bütçe açıklarının finansmanı için fon talebinde bulunması sonucu ödünç verilebilir fon talebi artacak ve dolayısıyla reel faiz oranları yükselecektir. Reel faiz oranlarının yükselmesi de özel sektör yatırımlarını dışlayacaktır (Şen vd., 2007:51). Ekonomideki mevcut kaynakların özel kesimden kamu kesimine aktarılması toplam talep, istihdam düzeyi ve milli geliri artırma yönünde bir etki yaratmayacağından ötürü, bütçe açıklarını kapatmada maliye politikası etkin olmayacaktır (Şen vd., 2007:52).

Monetaristlere göre, bir birimlik kamu harcamasının marjinal faydası bir birimlik özel harcamanın marjinal faydasına eşit olacak şekilde belirlenmelidir (Parasız, 1993:389). Eğer özel harcamalardan elde edilen marjinal fayda kamu harcamalarının marjinal faydasından daha büyükse, özel harcamaların arttırılabilmesi için kamu harcamaları azaltılmalıdır.

Monetaristler vergilerin, Hükümetçe faydayı maksimize eden kamusal mal ve hizmetlerin satın alınmasını ve parasal büyüme oranının sabit tutulmasını sağlayacak bir düzeyde konulmasını önermektedir. Vergiler ve kamu harcamaları, kamu ve özel sektör arasında en etkin kaynak dağılımı sağlanacak düzeyde olmalıdır. Ayrıca bu süreçte para arzının büyüme oranı sabit sıfır enflasyon oranını sağlayacak düzeyde olmalıdır. Böylece monetaristler, milli gelir ve diğer makroekonomik değişkenlerden bağımsız durgun bir politika önermektedir (Parasız, 1993:390).

1.5.4. Neo-Klasik Yaklaşım

Standart Neo-Klasik model üç temel varsayıma dayanır. Bu varsayımlardan birincisi, kişilerin tüketiminin dönemler arası optimizasyon sorununa çözüm olarak belirlenmesidir.

Borç alma ve verme, piyasa faiz oranı üzerinden yapılır. İkincisi, kişilerin yaşam sürelerinin sınırlı olmasıdır. Üçüncüsü ise, genellikle tüm dönemlerde piyasanın dengede olduğunun varsayılmasıdır (Bernheim, 1989:57).

Neo-Klasik görüş, yaşam sürelerini göz önünde bulundurarak tüketimlerini planlayan bireylerin varlığına dayandığından bütçe açıkları, vergileri sonraki nesillere aktararak toplam yaşam boyu tüketimi artırmaktadır. Ekonomi tam istihdamda ise, artan tüketim tasarrufların azalmasına ve sermaye piyasasını dengeye getirmek için faiz oranlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Bu da özel sermaye birikiminin dışlanmasına yol açmaktadır (Ataç, 2009:226).

Standart Neo-Klasik makroekonomik modele göre, Hükümetin harcama programını finanse etmek için seçtiği yöntem tüketim düzeyini, yatırım ve net ihracatı etkilemektedir. Kamu harcamaları cari vergilemeden ziyade tahvil ihracı ile finanse edilirse toplam tüketim yüksek, ulusal tasarruf ise düşük kalmaktadır. Eğer ekonomi tam istihdam düzeyindeyse üretim sabit olduğundan, cari dönemdeki yüksek bir tüketim diğer harcama türlerinde eşit ve dengeleyici bir azalmaya işaret etmektedir. Böylece yatırım ve/veya net ihracat dışlanmış olmaktadır (Yellen, 1989:18).

Dışlama etkisi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Kapalı bir ekonomide, bütçe açığını finanse etmek için borçlanmaya başvurulması faiz hadlerini yükseltmekte ve yatırımları dışlamaktadır. Diğer taraftan, uluslararası sermaye hareketlerinin söz konusu olduğu dışa açık küçük bir ekonomide yurtiçi yatırım yerine net ihracat dışlanmaktadır. Bütçe açığı, faiz oranlarını yukarıya doğru hareket ettirmekte, bu da yabancı fonların ülke içine akımına neden olmaktadır. Esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı bir ekonomide ise, sermayenin yurtiçine akışı ülke parasının değerini artırmakta, bu da o ülke ürünlerinin dünya piyasalarında rekabet gücünü azaltmaktadır. Dışa açık büyük bir ekonomide ise bu etkilerin ikisi de ortaya çıkmaktadır.

Dışlama etkisinin göz ardı edildiği durumda, gelecekteki yaşam standardı niteliksel olarak aynı olacaktır. Kapalı bir ekonomi modelinde, bütçe açığı yurtiçi sermaye birikimini geciktirecek ve ekonomiyi daha düşük kişi başına hasıla ve emek düzeyinin söz konusu olduğu bir büyüme çizgisine kaydıracaktır. Açık bir ekonomide ise, cari işlem açığı dış borçları yükseltecek, gelecekteki faiz ödemelerinin yükünü artıracak ve ülke içindeki kişilerin harcanabilir gelirlerinin düşmesine neden olacaktır (Yellen, 1989:18).

“Bir ekonomide eğer tüketiciler rasyonel ve ileri görüşlü ise, mükemmel sermaye piyasası koşulu altında, sürekli bütçe açıkları sermaye birikimini büyük ölçüde azaltırken, geçici bütçe açıkları tüketim, tasarruf ve faiz oranlarını artıracaktır. Ekonomik yaşam oldukça uzun olduğundan dolayı, yaşam boyu servetteki bir artışın cari tüketim üzerinde yaratacağı servet etkisi küçük olacaktır. Ek olarak, eğer kamu harcamaları sabit tutulursa, geçici bütçe açıkları vergilerin azalmasına yol açacak, bu da marjinal vergi oranlarının daha düşük olmasına neden olacaktır. Bu durumda sermaye geliri üzerindeki vergi oranlarının azaltılması vergi sonrası getiri oranını artırarak tasarrufu teşvik ederken, emek geliri üzerindeki daha düşük vergi oranı da cari geliri ve tasarrufu artıracaktır. Bu etkiler servet etkisi yaratmakta ve geçici bütçe açıkları kısa dönemde ters etkiye yani özel tasarrufları artırıcı etkiye sahip olmaktadır” (Bernheim, 1989:58-59).

Kısaca; Neo-Klasik yaklaşım, geçici bütçe açıklarından ziyade sürekli bütçe açıklarına vurgu yapmaktadır. Tüketicilerin rasyonel ve ileri görüşlü olduğu, mükemmel sermaye piyasası koşulu altında bütçe açıkları, sermaye birikiminin azalmasına yol açacaktır. Ayrıca Neo-Klasik yaklaşıma göre yaşam boyu servetteki artışın cari tüketim üzerinde meydana getireceği servet etkisi küçük olacaktır.

1.5.5. Arz Yanlı İktisat Yaklaşımı

1970’li yıllarda Keynesyen teoriye karşı ekonominin arz cephesine önem veren, stagflasyon problemine karşı toplam üretimin artırılmasını öneren Arz Yanlı İktisat yaklaşımı oluşmuştur. Arz Yanlı İktisat Yaklaşımı; toplam talebin, istihdam azalışı ve ekonomik büyümenin yavaşlamasını açıklamada yetersiz olduğunu ve aşırı yüksek talebin, enflasyon ve Ödemeler Bilânçosu açıklarına neden olabileceğini öne sürmektedir. Bu sorunların nedenlerinin büyük bir kısmı ekonominin arz cephesinden kaynaklanmaktadır (Füsunoğlu vd., 1996:701).

Arz Yanlı ekonomistler, ekonomiyi durgunluktan çıkarmak için vergileri indirmek suretiyle üretimi ve Milli Gelir düzeyini artırmayı hedeflemektedir (Füsunoğlu vd., 1996:701).

Arz Yönlü ekonomiyi en iyi Laffer Eğrisi açıklamaktadır. Bu eğri, vergi oranlarıyla vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Laffer, belli bir yüksek vergi oranından sonra emek arzının azaldığına ve bireylerin vergi yükümlülüklerini azaltma yollarını aradıklarını belirtmektedir. Bireylerin bu davranışı kayıt dışı ekonomik faaliyetlere neden

olmaktadır. O halde, insanların çalışma arzusunu, yani emek arzını artırmak için vergi oranları indirilerek üretim artırılmalıdır. Böylelikle, vergilerdeki indirimle bağılı olarak vergi gelirleri de artacaktır (Füsunoğlu vd., 1996:702). Ayrıca, bireyler vergi sonrası ücretleri arttığında daha çok çalışacaklar veya vergi sonrası kârları artarsa daha çok yatırım yapacaklardır (Savaş, 1997:960).

Arz Yanlı ekonomistler, stagflasyon sorununun devletin uygulamış olduğu ekonomik politikaların etkinsizliğinden ve kaynaklarda yatırım ve tasarruf teşvikinin azalmasından ileri geldiğini söylemektedirler (Bulut, 2002:13). Bununla birlikte, istikrarlı bir parasal artış oranını, gelir vergisi oranlarını azaltarak tasarrufu teşvik etmeyi, ekonomide rekabetin artması ve teknolojik yeniliğin geliştirilmesi için hükümetin uygulayacağı iktisat politikalarının sınırlandırılması gerekliliğini önermişlerdir (Bulut, 2002:13).

Arz Yanlı İktisada göre, açık bütçenin mutlaka enflasyonist olması gerekmez. Önemli olan bütçe açığı değil, bu açığın nasıl finanse edildiğidir. Bütçe açıkları nedeniyle para arzının artmasına engel olunmalıdır. Para arzı, ulusal ekonominin büyümesine bağılı olarak, yavaş ve istikrarlı bir artış göstermeli ve bütçe açıkları ile ilişkisi olmamalıdır. Diğer yandan enflasyonu azaltabilmek için, para arzının sabit bir hızla arttığı durumda istihdamı artırıcı, tasarruf ve yatırımları teşvik edici bir vergi politikası uygulanmalıdır. Dolayısıyla istikrarlı bir para arzı politikası, emek ve sermaye arzını artırmak suretiyle toplam üretim ve gelir düzeyini artıracaktır (Savaş, 1997:963).

Vergi oranlarının indirilmesi durumunda ortaya çıkacak ekonomik sonuçlar toplumun beklentilerine göre şekillenir. Vergi oranları indirildiğinde eğer kamuoyu üretimin artacağını, yer altı ekonomisinin küçüleceğini ve bu gelişmelerin neticesinde bütçe açığının azalacağını, para arzının azalacağını ve enflasyon hızının düşeceğini beklediğinde, önce emek arz ve emek talebi artacak, sonra da toplam arz ve toplam talep yükselecektir.

Ancak vergi oranları düştüğünde, Hükümetin vergi gelirlerinin azalacağı, buna karşılık kamu harcamalarının azalmayacağı, dolayısıyla bütçe açığının artacağı, para arzındaki artışın hızlanacağı ve enflasyon hızının yükseleceği gibi bir beklentinin olması durumunda, vergi hadlerinin düşmesi, emek arz ve talebini dolayısıyla toplam arzı azaltacak, toplam talebi ise artıracaktır. Sonuçta vergi indirimi sadece yüksek oranlı bir enflasyon yaratmış olacaktır. Bu nedenle vergi indirimi ile birlikte kamu harcamalarının da azalacağı kamuoyunu inandıracak açıklık ve kesinlikle belirtilmelidir (Savaş, 1997:964).

Arz Yönlü iktisat görüşüne göre, bütçe açıklarının monetizasyon veya borçlanma yoluyla finanse edilmesi, vergi indirimlerinin ekonominin arz cephesi üzerinde yapacağı olumlu etkiyi azaltacağından dolayı vergiler ve kamu harcamaları birlikte azaltılmalıdır. Hatta bütçe açıklarını kapatabilmek için kamu harcamalarında vergilerden daha fazla kesintiye gidilmelidir (Şen vd., 2007:58).

1.5.6. Kamu Tercih Teorisi Yaklaşımı

Kamu Tercih Teorisi (Theory of Public Choice), İkinci Dünya Savaşı sonrası kamu sektörünün hızlı bir büyüme sürecine girmesiyle ortaya çıkmıştır (Savaş, 1997:1009).

Kamu tercihi teorisi, kamu ekonomisinde alınan kararların özel ekonomide olduğu gibi tamamen birey tercihlerine dayalı olarak gerçekleştiğini varsaymaktadır. Kamu Tercih Teorisi'ne göre, bireyler rasyonel ve tutarlı tercihlere sahiptirler. Birey, kamu ekonomisinde karar alma sürecinde, özel ekonomideki davranış ve motivasyonun bir benzerini rasyonel seçimler yaparak gösterir. Bu açıdan, Kamu Tercih Teorisi, kamu ekonomisindeki temel amacın “kamu çıkarı” veya “toplumsal çıkarı” maksimize etmek olduğu düşüncesini reddetmekte, özel ekonomide olduğu gibi kamu ekonomisinde de “homo economicus” yani “özel çıkar maksimizasyonu” ilkesini kabul etmektedir. Ayrıca, piyasa ekonomisinde karar alma sürecinde alıcılar ve satıcılar arasındaki piyasa mübadelesine benzer bir şekilde kamu ekonomisinde toplumsal istek oluşumunda bir politik mübadele söz konusudur. Buna göre politikada bireyler, kolektif ihtiyaçlarını tatmine yarayacak mal ve hizmetler ile bunların maliyetlerine yapacakları katkı payları arasında bir mübadelede bulunurlar (Aktan, 2000:5-6).

Kamu Tercih Teorisi, bütçe açıklarının borçlanılarak finanse edilmesinin borç ve faiz yükünü artıracığını ve ekonominin üretim ekonomisinden rant ekonomisine geçeceğini ileri sürer. Üstelik borçla finansman, milli sermayenin tüketilmesi demektir. Seçimle iktidara gelenler, kamu harcamalarını artırıp vergileri düşürme yoluna gideceklerdir. Bunu önleyebilmek için denk bütçe ilkesi anayasal bir ilke olmalıdır. Ayrıca, kamu açıklarının finansmanında monetizasyona başvurulması enflasyon sorununu beraberinde getirmektedir (Şen vd., 2007:55).

1.6. Bütçe Açığının Nedenleri

Bütçe açıkları gerek gelişmekte olan ekonomilerin gerekse gelişmiş ekonomilerin bir sorunu haline gelmiştir. Buna rağmen bütçe açıklarının kronik olması ve ekonomi üzerinde sürekli olumsuzluklara yol açması, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı bütçe açıklarının temel nedenlerini gelişmekte olan ekonomilerde aramak gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bütçe açıkları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde son yıllarda bütçe açığına sebep olan faktörler ise şu şekildedir: sosyal güvenlik kurumlarında yapılan harcama tutarındaki artış, kamu hizmetinden faydalananların giderek artması, devlete atfedilen roldeki değişim, kamunun hizmet sunuşu ile ilgili algının değişerek devletin hizmetleri zorunluluktan yaptığı algısının oluşması, yapısal işsizlik nedeniyle devletin yükünün artması ve verimlilikteki düşüşlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bütçe açığının nedenleri genel olarak yapısal, kurumsal, ekonomik, siyasi ve askeri olabilir (Şen vd., 2007: 61).

Ekonomilerin kendilerine has yapısal özelliklerinden dolayı ortaya çıkan sorunlar da bütçe açıklarının büyüklüğü üzerinde etkilidir. Bu bağlamda endüstriyelmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerli temel nedenleri ayrıntılı incelemekte fayda vardır.

1.6.1. Bütçe Açıklarının Yapısal ve Kurumsal Sebepleri

Bütçe açıklarının oluşmasında kurumsal ve yapısal faktörlerin rol oynaması gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde olasıdır. Gelişmekte olan ülkeler için az gelişmişlik, yatırım harcamaları üzerinde olumsuz baskı oluştururken diğer yandan eksik tasarruflar ve vergi gelirinde düşüklüğe neden olmaktadır (Şen vd., 2007: 61).

Bir ekonomide vergi etkinliği başlıca iki faktör tarafından belirlenmektedir:

Vergi Kapasitesi,

Vergi Gayreti.

“Vergi kapasitesi, bir ülkedeki asgari geçimi sağlayan gelir düzeyinin üzerinde kalan gayri safi milli hâsılanın büyüklüğüne eşittir. Başka bir ifadeyle vergi kapasitesi, bir ülkedeki vergilendirilebilecek ekonomik potansiyeli ifade eder. Bu potansiyelin tamamını

vergilendirmek her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle belli bir dönemde devletin tahsil edebildiği vergi hâsılatının gayri safi milli hâsılaya oranı, fiili vergi gayreti olarak tanımlanmaktadır. Bu oranın büyüklüğü vergi gayretinin ebadını ifade etmektedir” (Pehlivan, 2005: 173).

Gelişmekte olan ekonomiler bağlamında vergi kapasitesinin düşük olmasını etkileyen unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür (Şen vd., 2007: 62);

- a) Gelir seviyesinin düşük düzeyde olması,
- b) Nüfus artışının hızlanması,
- c) Gelir dağılımının bozulması,
- d) Üretimde tarım sektörünün ağırlığının olduğu bir ekonomik düzen,
- e) Şehirleşme oranının azlığı,
- f) Vergi kaçakçılığı,
- g) Kayıt dışı ekonominin boyutudur.

Vergi gayretini negatif etkileyen unsurlar ise;

- a) Nitelikli çalışan noksanlığı,
- b) Denetimin yetersizliği,
- c) Mükellef ile vergi dairesi arasındaki iletişimin bozukluğu,
- d) Vergi idaresinin etkin olmaması,
- e) Vergi esnekliğinin az olması,
- f) Sürekli değiştirilen mevzuat,
- g) Halkın konu hakkında yetersiz bilgi ve birikime sahip olması,
- h) Vergi ahlâkının zayıf olması gibi nedenler sayılabilir.

Bütün bu sebepler ile vergi gelirleri, olması gerekenin altında kalmaktadır ve kamu harcamalarını finanse edememektedir. Kamu harcamalarının finanse edilememesinin bir sonucu olarak da bütçe açıkları oluşmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, kamu gelirleri az, nüfus artış hızı fazla olduğundan konut, kanalizasyon, yol, su, elektrik, eğitim, sağlık gibi temel altyapı harcamaları bütçeden nispeten daha fazla pay almaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı aynı zamanda kırsaldan kente göç, çarpık şehirleşme ve istihdam sorunu gibi temel yapısal problemlerin de doğal olarak oluşmasına neden olmaktadır. Tüm bu problemleri çözmek için ise kamu, kamu harcaması yapmakta ve böylece bütçe giderleri bütçe gelirlerini aşmakta ve bütçe açığı problemi ortaya çıkmaktadır (Özen, 2002: 33- 34).

Gelirin hane halkları arasında dağıtımında yaşanan düzensizlikler ise, politika yapıcılarını için problem olduğunda dağılımının düzeltilmesi için gereken politikaların uygulanması gündeme gelmektedir. Ülke nüfusunun oldukça küçük bir kısmının ülke gelirinden önemli derecede büyük pay alması istenmeyen bir olgudur. Böylesi bir durumda, gelirden daha az pay alan vatandaşların ihtiyaçlarının tamamını tek başına gidermesi mümkün olmayacak ve devlet bu vatandaşların sorunlarının çözülmesinde devreye girerek harcama yapacak ve bütçeye ek yük gelecektir (Şen vd., 2007: 62).

Bir ekonomide tarım sektörünün gelir anlamında ağırlığının olması, ekonominin de tabiat olaylarından etkileneceği anlamına gelecektir. Zira tabiat olayları tarımsal üretimi ve ürün miktarını etkilemektedir. Sel baskını, kuraklık gibi faktörler bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu dalgalanmalar doğrudan devlet gelir kalemlerini etkilemesinden dolayı bütçe kalemlerinin gelir kısmını etkileyerek açıklara sebep olabilecektir.

Vergi kaçakçılığı, bir diğer bütçe açığı olarak tanımlanabilmektedir. Zira vergi mükellefleri vergi borçlarını düşük göstermek suretiyle, devletin vergi tahsilâtının düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı devletin vergi geliri yapmış olduğu giderlerin altında kalmaktadır. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kamunun yapmış olduğu harcamaların artmasının sebeplerinden bir tanesi de verimlilik ve etkinliktir. Bu tip ülkelerde politik tercihler ve mali disiplinsizlik gibi nedenlerden dolayı kamu harcamalarının verimli ve etkin kullanılıp kullanılmadığını denetlemeyi imkânsız hale getirmektedir.

Yapısal ve kurumsal reformlar, mali disiplinsizliğin söz konusu olduğu bir ekonomide bütçe harcamaları ve bütçe gelirleri arasında bir denge sağlanması adına gerekli olabilir. Bununla birlikte, politika yapıcıları kamu harcamalarını azaltıcı kararlar alma konusunda isteksizlerdir. Çünkü genellikle politikacılar iktidara gelirken kamu harcamalarını artırıcı vaatleri kullanmışlardır. Böyle bir durum ise mali disiplinsizliğin süregelmesi ile bütçedeki açık devamlılık arz etmeye başlayarak açığı artışı devamlı hale gelmektedir (Özen, 2002: 49).

Bütçe açıkları aynı zamanda bir maliye politikası aracı olarak da kullanılabilir. Zira bütçe açıkları üretim seviyesini artırmak, enflasyonu önlemek ve gelir dağılımını düzeltmek için de kullanılabilir.

1.6.2. Ekonomik ve Mali Sebepler

Bütçe açıklarını etkileyen bir diğer faktör de ekonomilerin temel makroekonomik göstergeleridir. Bu göstergelerdeki beklenmedik değişiklikler bütçede oluşan açıkların bir diğer sebebidir. Hükümetler ekonomik kalkınmanın hızlanması ve üretimin sanayileşmesi amacıyla devletin ekonomik faaliyet düzeyini artırmayı amaçlamaktadırlar. Bu durumda gündeme kamu iktisadi teşebbüslerinin görev zararları gündeme gelmektedir. Bu bağlamda kamunun ekonomik faaliyetleri bütçe açıklarının genişlemesine neden olan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (IMF, 1996: 66).

Enflasyon gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinin erozyona uğramasına neden olmaktadır. Zira enflasyon olgusu toplanan verginin reel değerinin düşmesine neden olmaktadır. Bu esasen gelişmekte olan ülkelerin yapısından kaynaklanmaktadır. Ekonomi yazınında Olivera – Tanzi etkisi olarak da bilinen bu durum bütçe açığının kamu gelirlerindeki düşüş şeklinde oluşmasına neden olmaktadır (Şen vd., 2007: 65).

1.6.3. Askeri Nedenler

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler için savunmaya yönelik harcamalar bütçe açığının önemli bir nedeni olarak gösterilmektedir. Savaş, silahlanma ve benzeri nedenlerle savunma harcamaları artmaktadır. Böylece bütçenin savunma harcamalarına yönelik kısmı artmakta, bu artış kamu gelirlerinde benzer bir artış olmadığı takdirde bütçe açığına sebebiyet vermektedir. Bu durum özellikle savaş dönemlerinde bütçe açığının belirgin bir şekilde artmasına neden olmaktadır (Şen vd., 2007: 69).

Savaşlar ve benzeri savunma harcamalarını artırıcı faaliyetler, kamu harcamaları düzeyi üzerinde üç şekilde etkili olmaktadır. Bunlardan ilki, savaş faaliyetlerinin oluşturduğu maliyet, ikincisi; milli savunmayı sağlamaya yönelik faaliyetlerin maliyeti, üçüncüsü ise; savaş sonrası imar çalışmaları ve kalkınma ile ilgili olarak yapılan faaliyetlerin karşılanması gereken maliyettir (Akdoğan, 2002: 78).

1.6.4. Doğal Sebepler

Bir ekonomide kamu harcamalarını artıracak doğa faaliyetleri olabilir. Bunlara örnek olarak deprem, sel baskınları, büyük yangınlar ve büyük orman yangınları örnek verilebilir. Bu tip doğal olaylar ülke çapında büyük yıkımlara neden olabilir. Böylesi durumlarda politika yapıcıları vatandaşların mağdur olmasını önleyici tedbirler alması gerekebilir. Bu tedbirler de kamu harcamalarının artmasına sebebiyet verecektir. Aynı zamanda bu yıkımların yaşandığı bölgelerde vergi ödeme kabiliyeti de azalacaktır. Kısacası, hem kamu harcamaları artarak hem de kamu gelirleri azalarak bütçe açığının genişlemesine neden olacaktır.

Benzer bir durum iklim şartlarından da kaynaklanabilir. Çok ağır geçen bir kış nedeniyle tarımsal ve benzeri faaliyetlerde büyük zararlar yaşanabilir ve büyük harcamalar gerekebilir. Böylesi durumlarda politika yapıcıları gerek zirai üreticilerin ekonomik durumunu daha kötüleştirmeden yeniden düzene koyması gerekse vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile sosyal yardımları karşılayabilmesi için borçlanmalar gerekebilir. Bu durum da bütçe açıklarının harcamalar kanalıyla artmasına neden olacaktır (İnce, 2001: 18).

1.6.5. Siyasal Sebepler

Bütçe açıklarının temelinde popülist uygulamalar da olabilir. Zira gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde seçim dönemlerinde kamu giderlerinde artış, kamu gelirlerinde de vergi oranlarında politika yapıcılarının yaptığı düzenlemeler neticesinde düşüşler yaşanmaktadır. Bu olayların temelinde iktidarda olan partinin seçimlerde oylarını artırmaya yönelik uygulamaları bulunmaktadır. Buradaki temel amaç da, iktidarda olan siyasi partinin seçimlerde oy kazanmak istemesidir. Kısacası, tüm demokratik ülkelerde hükümetler yeniden seçilebilmek adına kamu harcamalarını artırmakta, buna ek olarak harcamaları vergileme ile finanse etmek yerine, borçlanmayı tercih etmektedirler.

Politik olarak, siyasi partiler oylarını maksimize etmeye çabalamaktadırlar. Bu amaç ile vergi sisteminde planlanan bir değişimin yapılıp yapılmayacağına ise seçmen tabanından gelecek tepki etkili olacaktır. Bir siyasi parti, vergilerle ilgili bir değişikliği desteklemesi durumunda, böyle bir değişimin kendi partisinde oluşturacağı siyasi maliyeti de üstlenmek durumunda kalacaktır (Taş, 1996: 461).

Siyasi nedenlerle bütçe açığının oluşacağına dair bir diğer görüş de hükümetin kuruluş şekli hakkındadır. Zira eğer hükümet tek partili ya da koalisyonlar kurulması durumlarında bütçe açığında farklı gelişmeler yaşanabilecektir. Koalisyon hükümetlerinde çok sayıda katılımcı parti olduğu için bütçe politikalarında uzlaşma sağlanması ister istemez zorlaşacaktır. Bu nedenle olası bir koalisyon hükümeti yüksek bütçe açığına sebebiyet verebilecektir. Bunun da başlıca sebebi, koalisyon hükümetler tek parti iktidarından daha kısa dönemli düşünüp, kısa dönemli çıkarlarını gözetebilmektedirler. Ancak, etkin bütçeleme ise uzun dönemli bir planlamayı gerektirmektedir (Şen, vd., 2007: 84).

1.6.6. Sosyal Sebepler

Nüfus artışı, kamu hizmetlerinin de artmasına neden olacaktır. Çünkü artan nüfus devletin daha çok vatandaşa hizmet vermesi anlamına gelmektedir. Bu ise artan kamu harcaması demektir. İnsanların yaşam süresinin uzaması, eğitim standartlarının yükselmesi, sosyal bir devlet anlayışının bir parçası olarak devletten beklentilerin ve devletin fonksiyonlarının değişmesi adına önemli gelişmelerdir. Nüfus arttığında sağlık, eğitim, kimsesizlerin ve yaşlıların bakımı gibi sosyal harcamaların artmasına neden olacaktır. Başka bir ifadeyle, nüfus artışı ve toplum yapısındaki değişiklikler devletin verdiği hizmete olan talebin gittikçe artmasına yol açmakta, hizmetin kalite ve standardında herhangi bir artma söz konusu olmaksızın kamu giderlerinin yükselen bir süreç göstermesi sonucunu oluşturmuştur (Akdoğan, 2002: 75). Sonuç olarak artan kamu harcamaları ile bütçe açıklarında artış muhtemel olacaktır.

1.7. Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemi

Bir ekonomide oluşan bütçe açıklarını farklı yöntemler ile kapatmak mümkündür. Bunlar farklı sınıflandırmalara tabi tutulsa da beş farklı yöntemin olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar para basma, borçlanma, döviz rezervlerinin kullanımı, vergiler ve özelleştirme. Her bir yöntemin bütçe açığını kapatırken ekonomi üzerinde bazı olumsuz etkilerinin olacağı da muhakkaktır.

1.7.1. Para Basma

Kamu açıklarını, daha dar anlamı ile bütçe açıklarının finansmanı için kullanılan para basımı, aynı zamanda bir para politikası olarak da kabul edilebilir. Hükümetin hükümranlık gücüne dayanarak yapmış olduğu bu işlemde Hükümet iki farklı şekilde yararlanabilir. Birincisi; piyasanın bozuk para talebini karşılamak amacı ile Hükümetin madeni para basması ve kâğıt para basıp piyasaya sürmesidir. İkincisi ise; devletin piyasaya kâğıt para sürme işleminin, para basma yetkisi Merkez Bankası'nda olmasından dolayı, Merkez Bankası aracılığı ile bu işi yapmasıdır. Para basım işlemi ekonomik büyüme ile aynı oranda yapıldığında enflasyon gibi makroekonomik değişkenleri etkilemeyecektir (Günaydın, 2004: 162).

Bütçe açıklarının finanse edilmesi için kamu borçlanma kağıtlarının Merkez Bankası tarafından satın alınması olarak da tanımlanabilecek ikinci durum, para basımı ya da monetizasyon olarak adlandırılmaktadır. Monetizasyonu Hükümetlerin bazen politik sebepler bazen de zorunlu hallerde kullandıkları söylenebilir.

Para arzındaki artış ya da diğer bir deyişle para basımı şeklinde elde edilen gelir senyoraj geliri olarak tanımlanmaktadır. Bütçe açığının parasallaştırılması genellikle Merkez Bankaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Zira bir Merkez Bankası ekonomide para politikasının, finansal istikrarın, ödeme sistemlerinin düzenleyicisi ve sorumlusu olarak görev yapmaktadır. Ülke ekonomilerinin içerisinde bulunduğu şartlara göre para arzını ayarlayabilir (Bulut, 2002: 39).

Merkez Bankalarının kamu açıklarını kapatması, Hazinelelerin Merkez Bankalarından borçlanma yoluyla gerçekleşmektedir. Hazinelelerin Merkez Bankalarından borçlanması iki şekilde meydana gelmektedir (Mammadov, 2008: 35):

Doğrudan Borçlanma: Bu borçlanma tipi Hazinelelerin Merkez Bankalarından direkt olarak nakit borçlanması şeklinde tarif edilebilir.

Dolaylı Borçlanma: Dolaylı borçlanma ise Hazinelelerin borçlanma amacı ile ihraç ettiği menkul kıymetlerin Merkez Bankaları tarafından açık piyasa faaliyetleri ile satın alınması şeklinde gerçekleştirilmektedir.

1.7.2. Borçlanma

Borçlanma aracı aynı zamanda bir maliye politikası aracıdır. Bu yurtiçi para ve sermaye piyasası araçları aracılığı ile yapılabileceği gibi yurtdışından da bu işlemi yapmak mümkündür (Eker ve Meriç, 2000: 84). Bütçe açığının nasıl kapatılacağı konusunda borçlanmanın yurtiçinden mi yoksa yurtdışından mı yapılacağı konusunda ise konjonktürel durum belirleyici olmaktadır (Sakal, 2002; 41).

Borçlanmanın vade yapısı incelendiğinde kısa vadeli borçlanmanın genel olarak para piyasalarından, uzun vadeli borçlanmanın ise genellikle sermaye piyasalarından yapıldığını söylemek mümkündür. Devlet, bütçenin gelir kısmında problem yaşadığında daha uzun vadeli borçlanma yapmak isteyecektir. Uzun vadeli borçlanmada faiz oranları kısa vadeli borçlara göre daha yüksek olacaktır (Eğilmez, 2007; 124).

Borçlanma konusundaki ilk opsiyon iç borçlanmadır. İç borçlanma ile ilgili olarak tanım şu şekildedir: Kamu kesiminin tahvil, bono gibi araçları kullanarak iç sermaye ve para piyasalarından; özel kişi ve kurumlardan, sosyal güvenlik kuruluşlarından ve ekonomik kuruluşlardan, ticari bankalardan ve sigorta şirketlerinden borçlanmasıdır (Saatçi, 2007: 95).

Günümüzde Hükümetler tarafından çokça kullanılan bir yöntem olan iç borçlanmada Hükümetler, hükümlerlik gücüne dayanarak borçlanma yapmaktadırlar ve vade sonunda anapara ile birlikte tahakkuk eden faiz tutarı ile birlikte geri ödeme yapmaktadırlar.

Borcun iç borç olup olmadığı borcun ödeme yeri ve borcun milli sermayeden karşılanıp karşılanmamış olmasına bağlıdır. Eğer borçlanma kâğıtları yurtiçine ihraç edilmiş ise ve milli sermaye aracılığı ile satın alınmış ise bu borç iç borç olarak adlandırılabilir (Türk, 2008: 292).

İç borçlanma vade açısından kısa ve uzun vadeli olarak ikiye ayrılabilir. Bunlardan kısa vadeli borçlar bono şeklinde ihraç edilirken, uzun vadeli borçlar tahvil şeklinde ihraç edilmektedir. Kısa vadeli iç borçlanmaya kısa vadeli borçların finansmanında kullanılırken, uzun vadeli borçlanma daha uzun vadeli finansman ihtiyacında kullanılmaktadır. Bir ülkenin uzun vadeli borçlanamaması o ülkenin güvenilirlik probleminin olduğunu göstermektedir.

Bankalar ve özel finans kurumları, devletin iç borçlanmak için ihraç ettiği borçlanma araçlarının en büyük alıcılarıdır. Zira bu finansal kurumlar en büyük mali rezervlere

sahip kurumlar arasında önemli bir yere sahiptirler. Özellikle ülke ekonomisinin resesyon döneminde olduğu ve bankacılık sektöründe kredi vermenin zorlaştığı dönemlerde devletin ticari bankalardan borçlanmasının önemli faydaları bulunmaktadır. Çünkü bankalarda atıl duran ve talebi olmayan fonlar, devlete borç verilerek ülke ekonomisine aktarılmaktadır (İnce, 2001: 82).

Dış borçlanma ise bir devletin ya da devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali ya da reel gelir sağlaması şeklinde tanımlanabilir. Yani, ülke içerisinde kurum ve kişilerin, ülke dışındaki yerleşik kuruluş ve kişilerden farklı tipteki vadelerde yurtdışı kredi sağlamasıdır. Cari dönemde, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomiler açısından dış borçlanmanın büyük bir önemi bulunmaktadır. Bir yandan sosyo-ekonomik amaçlara ulaşmak için, bir yandan da uluslararası mali ve iktisadi münasebetlerde gelişim ve devletin fonksiyonlarındaki artış, borçlanmayı her an düşünülebilen bir yol olarak karşımıza çıkarmaktadır (Adıyaman, 2006: 22). Eğilmez (2007) dış borçlanmayı ikiye ayırtmaktadır. Bunlar: yabancı devlet ve kuruluşlardan alınan dış borçlar, uluslararası sermaye ve para piyasalarından alınan dış borçlardır.

Bu gruplardan ilkinin daha imtiyazlı olduğunu ve daha düşük faizli ve daha uzun vadeli bir borç yapısının olduğunu izah eden Eğilmez (2007), ikincisinin daha politik ve piyasa koşullarına göre yapıldığını belirtmiştir.

İlkinde hükümet doğrudan banka ve benzeri kuruluşlardan kredi talebinde bulunmaktadır. Bu talebin karşılanması sırasında tek bir banka kullanılabilirken, iki ya da daha fazla banka ve benzeri kredi kuruluşu birlikte kredi vermesi şeklinde de borç verme işlemi gerçekleştirilebilir.

Genelde, ülke hazinesi uluslararası sermaye piyasalarına borçlanma senetleri ihraç etmektedir. Bu şekilde borçlanma, ekonominin mevcut kredi değeri, piyasa yapısı ve şartlarına ek olarak borçlanmanın diğer unsurlarını da önemli miktarda etkilemektedir.

Ülke ekonomilerinin neden dış borç aldığı konusunda farklı bakış açıları vardır. Bununla birlikte, ülkenin iç borç almak yerine neden dış borç aldığını açıklayan nedenler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ülke ekonomisindeki mevcut kaynaklara ek bir kaynak sağlamak, ikincisi ise yabancı para cinsinden yeni ödeme imkânları oluşturabilmektir. İlk neden, yatırım projelerini destekleyecek yurtiçi tasarruf miktarı yetersiz kalan ülkeler açısından önemlidir. Dış borçlanma ile sağlanan kaynaklar borçlanılan yılda ülkenin toplam

harcamalarını artırdığı için tüketim ve yatırım için kullanılabilir. Yurtdışı sermaye, ekonominin yatırım olanaklarını da arttıracaktır.

Ülkedeki yabancı para miktarındaki yetersizliğin, dış borçlanma sebebi olması konusundaki tartışmalarda farklı görüşler gündeme gelmektedir. Bu görüşlerden birisi yurtiçi tasarrufların yetersiz kalması, bir diğeri ise tasarruf düzeyinden farklı olarak yabancı paranın kıt bir faktör olarak belirlenmesi ve yurtdışı finansman gerektirdiği fikridir. Bunun sebebini de gelişmekte olan ekonomilerin dış ödeme araçları yönünden karşılaştıkları sıkıntılarının olması şeklinde açıklanmaktadır. Bu açıdan, dış borçlar, iç tasarruf seviyesinin düşüklüğü dışında büyümeyi sınırlayan ayrı bir faktör olarak düşünülmemelidir. İç tasarrufların artması ihracatın artması ve ithalatın azalması ile her daim dış borçlanma aracılığı ile yabancı paraya çevrilebilir, böylece iç tasarruflar ile dış ödemeler açığı, her zaman birbiri ile ikame edilebilir. Diğer fikri savunan ekonomistler ise, gelişmekte olan ülkelerde yatırım hacminin dolayısıyla ekonominin, büyüme hızını sınırlayan en önemli faktörlerden birisinin dövizin kıt olmasını göstermektedirler.

Fakat dış borçlanma şekli, uluslararası piyasalarda güvenilirliği yüksek ekonomiler için bütçe açığının finanse edilmesinde alternatif bir yol olabilmektedir. Bu ekonomiler, uluslararası politik ve ekonomik konjonktüre bağlı olarak yabancı ülkelere, yabancı bankalardan, uluslararası piyasalardan ya da IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlardan borç alabilmektedirler. Bununla birlikte, bu olanak son yıllarda değişmiştir. Zira ekonomide 1980'li yıllarda yaşanan gelişmeler bu konudaki bakış açısını değiştirmiştir. Şöyle ki; 1980'li yıllarda yaşanan tüm dünyayı etkileyen borç krizinden elde edilen tecrübeler ışığında IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşların, dış borçlanma üzerindeki sıkı denetimleri ve bu kuruluşların onayından geçmediği sürece dış borç teminini neredeyse imkansız hale getirdiği için bütçe açıklarının finansmanında bu yöntemin kullanılabilirliği de ciddi bir şekilde sınırlanmaktadır (Şen vd., 2007: 98).

1.7.3. Döviz Rezervlerinin Kullanımı

Ülkenin sahip olduğu yabancı para birimi cinsinden rezervler bütçe açığının finansmanında kullanılabilen bir diğer kaynaktır. Politika yapıcıları, para basarak enflasyonist bir ortam oluşturmak yerine döviz rezervlerini kullanmak suretiyle, bütçe açıklarının enflasyonist etkilerini geciktirebilir. Bu politika, yabancı para biriminin değerini

düşürebilir. Kısacası, yerli parayı yabancı para birimleri karşısında daha değerli hale getirebilir (Fischer ve Easterly, 2003: 6).

Merkez Bankaları farklı tipteki işlemler aracılığı ile rezervlerinde biriktirdiği yabancı para rezervlerini, ulusal paranın yabancı bankalar karşısındaki değerini istikrarlı bir şekilde tutabilmek için kullanmaktadır. Merkez Bankaları, gerektiğinde rezervlerinde tuttuğu yabancı parayı satarak ya da serbest piyasadan yabancı para satın alarak piyasada dengeyi sağlamaya yönelik müdahalelerde bulunabilmektedir. Merkez Bankalarının ulusal paranın diğer para birimleri üzerinde oluşabilecek spekülasyon özellikli faaliyetleri önlemek amacıyla yaptığı bu işlemlerin sürekliliği için rezervlerinde yeterince altın ve döviz barındırması gerekmektedir (Bulut, 2002: 51). Döviz rezervlerinin kullanılması açıkların enflasyonist etkisini geciktirebilir. Fakat bu uygulamayla birlikte nispeten zayıf enflasyon oranına yönelik politikalar gerçekleştirilemezse mevcut rezervlerin kullanımının sürdürülmesi zordur. Zira elde bulunan yabancı para miktarı yapılan harcamaları sürekli şekilde finanse edecek şekilde sınırsız değildir. Rezervlerin bitmesi ekonomide devalüasyon beklentisine neden olduğundan ülkeden sermaye kaçışına ve Ödemeler Dengesinde muhtemel bir krize sebep olabilecektir (Bulut, 2002: 51).

1.7.4. Vergiler

Vergi, politika yapıcısının hükümlerlik gücüne dayanarak yapmış olduğu bir faaliyettir. Bu noktada Pehlivan (2005) vergiyi “devletin kamu harcamalarının finansmanını karşılamak üzere toplumu meydana getiren fert ve kurumlardan ödeme güçlerine göre, karşılıksız ve zorunlu olarak aldığı ekonomik değerdir” şeklinde tanımlamaktadır.

Devletler harcamalarının önemli bir kısmını vergiler ile karşılarken verginin böylesi çok kullanılmasının temelinde karşılıksız olarak alınması bulunmaktadır. Bu nedenle devlet bütçe açığını kapatmak için vergi oranlarının artırılması yolunu kullanabilmektedir. Politika yapıcısı vergi oranlarını artırabilir, muafiyet ve istisnaların kapsamını daraltabilir ya da daha önceden vergilendirilmemiş ekonomik sektörler üzerine yeni vergiler uygulayabilir.

“Ancak bütçe açığının finansmanı amacıyla vergilerin artırılması veya yeni vergilerin uygulanması zor bir işlemdir. Zira genellikle yeni vergi politikalarının uygulamaya başlanması yasamanın verdiği izinle olmaktadır. Bu süreç yavaş işlediği için gelirlerin istenilen düzeye gelmesi çok zaman almaktadır. Ayrıca bu tür politika toplumda geniş çaplı tepki ve protestolara neden olabilir. Daha da önemlisi, yüksek oranlı vergiler

vergiden kaçınmayı ve vergi kaçakçılığını artırabilir” (Yereli ve Meriç, 1992: 65). Bu nedenle vergileme yoluyla bütçe açığının finansmanı dikkatli kullanılması gereken bir yöntemdir.

1.7.5. Özelleştirme

Aktan (2002) özelleştirmeyi Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin sahipliğinin ve yönetiminin özel sektöre devri şeklinde tanımlamıştır. Kamu İktisadi Teşekküllerinin 1980 sonrası dönemde tüm dünyada yaşanan küreselleşme ve demokratikleşme sürecine girerek oluşan küresel çaplı piyasaların gerektirdiği şartlara yeterince uyum sağlayamaması kamunun özelleştirme kararı almasında etkili olmuştur. Kamu İktisadi Teşekküllerinin yapmış olduğu satışların istenilen miktar, fiyat ve şartlarda gerçekleştirilememesi, hammadde fiyatlarında artış olması durumunda Kamu İktisadi Teşekküllerin ürettiği ürün fiyatlarına yeterince yansıtılamaması ve finansman sağlama yolu olarak her geçen gün artan yabancı kaynakların faizleri ve kur farklarının artması, zarar eden teşekküllerin sayısını oldukça artırmıştır (Karabıyık, 2000: 1).

Aktan (2000) özelleştirmenin gerekçeleri olarak serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek, servetin geniş kitlelere yayılmasını sağlamak, Kamu İktisadi Teşekküllerinin Merkez Bankası üzerindeki yükünü hafifletmek, Kamu İktisadi Teşekküllerindeki gizli işsizliği ortadan kaldırmak, yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlamak ve devlete gelir sağlamak olarak sıralamaktadır.

1.8. Cari Açık Kavramı

Bir ülkedeki yerleşiklerin (bir yıldan fazla süredir ikamet eden kişilerin, kurumların ve ülke Hükümeti'nin) diğer ülkelerle belli bir dönemde gerçekleştirdikleri ekonomik işlemlerin sistematik bir şekilde kaydedildiği tabloya Ödemeler Dengesi Bilançosu denir (Ünsal, 2005: 439). Bu ekonomik işlemler; mal, hizmet ve gelirle ilgili işlemleri, finansal varlık ve yükümlülükle ilgili işlemleri, bir ekonomideki yerleşiklerin diğer ekonomilerdeki yerleşik kişilere karşılıksız olarak reel ya da finansal kaynakların sağlandığı transferleri kapsamaktadır (TCMB, 2009: 4). Tanımda öne çıkan “yerleşiklik” kavramı, bir bireyin o ülkede sürekli olarak ikamet etmesini veya bir işletmenin merkezinin o ülkede olmasını ve faaliyetlerini o ülke sınırları içerisinde yürütmesini ifade etmektedir. Böylece yurttaş olmamakla birlikte o ülkede sürekli oturanlar ve merkezi yurtdışında olan çokuluslu

şirketlere bağlı yabancı sermaye işletmeleri de faaliyette buldukları ülkede yerleşik sayılmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 56).

Ödemeler Bilançosu'nun belirli bir dönem boyunca gerçekleştirilen işlemleri kapsamı, bunun bir stok değil, akım kavramı olmasını ifade etmektedir. Yani Ödemeler Bilançosu ülkenin dış borç stokunu veya varlıkların tutarını değil, ancak bunlardaki periyodik değişimleri göstermektedir. Bu nedenle dış Ödemeler Bilançosu, işletmelerin bilançolarına değil, kar zarar hesaplarına benzetilebilir (Seyidoğlu, 2009: 313).

Her uluslararası ekonomik işlem, ilgili ülkeden birine fiziki mal ve hizmetlerin devrini, diğerine de bunun karşılığı olan parasal kaynakları talep etme hakkını sağladığından Ödemeler Bilançosu çift kayıtlı muhasebe sistemi esasına göre tutulmaktadır. Bu muhasebe sisteminde gerçekleşen işlem bir hesabın borçlu ya da alacaklı kısmına yazılırken, aynı işlem bu defa farklı bir hesaba ters yönde kaydedilir ve böylece hesap denk hale getirilir. Bu nedenle Ödemeler Bilançosu her zaman muhasebe kayıtları açısından denktir. Ancak bu denklik, ilerleyen bölümlerde açıklanacağı üzere ekonominin dış ödemeler denkliği anlamına gelmemektedir (Dinler, 2009: 546).

Ödemeler dengesinde yer alan her uluslararası işlem niteliğine göre alacak (+) ya da borç (-) olarak kaydedilmektedir. Borç kalemi yabancılara yapılacak ödemeleri gösterirken, alacak kalemi yabancılardan alınan ödemeleri temsil etmektedir. Örneğin Cari İşlemler Hesabın da bir ihracat işlemi, yabancılardan ödeme alınması anlamına geldiğinden, alacak (+) kaydına işlenecektir. Sermaye ve Finans Hesapları'nda ise, sermaye girişleri alacak (+) olarak kaydedilmektedir ve dışarıdan borçlanılarak (yükümlülük artışı) ya da dışarıya varlık satışı yapılarak (varlık azalışı) sermaye girişi sağlanmaktadır. Sermaye çıkışları ise borç (-) olarak kaydedilmektedir ve dışarıya borç verildiği (yükümlülük azalışı) ya da dışarıdan varlık satın alındığı (varlık artışı) takdirde sermaye çıkışı söz konusu olmaktadır.

Ödemeler Bilançosu bir ülkenin “mal, hizmet ve sermaye akımları gibi işlemler dolayısıyla dış dünyadan sağladığı gelirlerin, dışarıya yaptığı ödemelere eşit olup olmadığını ortaya koyar. Dolayısıyla bir ülkenin Ödemeler Bilançosu'ndaki denge ya da dengesizlik o ülkenin uluslararası ödeme gücündeki iyileşme ve bozulmaları yansıtacaktır” (Seyidoğlu, 2009: 311). Ödemeler Bilançosu aynı zamanda o ülkede izlenecek para, maliye ve dış ticaret politikalarının belirlenmesine, bu politikaların değerlendirilmesine ve yeniden biçimlendirilmesine de yardımcı olmaktadır (Dinler, 2009: 546).

Ödemeler Bilançosu'nun daha kolay yorumlanabilmesi ve bilanço kayıtlarının daha sağlıklı yürütülebilmesi için uluslararası işlemler belirli bir sınıflamaya göre kayıt altına alınmaktadır. IMF tarafından yayımlanan "5. ve 6. El Kitapları"ndaki sınıflandırmayı baz alan TCMB yönetsel açıklamaları incelendiğinde, Ödemeler Bilançosunun temelde "Cari İşlemler Hesabı", "Sermaye ve Finans Hesabı", "Resmi Rezervler Hesabı" ve "Net Hata ve Noksan Hesabı" olmak üzere dört hesap grubundan oluştuğunu görülmektedir. Ülkelerin uluslararası işlemlerinin niteliğine göre pozitif ya da negatif kalan verebilen bu dört hesap kaleminin toplamı sifıra eşit olmakta ve böylece Ödemeler Dengesi eşitliği de muhasebe kayıtları açısından sağlanmaktadır. Bu durum aşağıdaki (1) numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

$$\text{Ödemeler Bilançosu Dengesi} = \text{Cari İşlemler Hesabı Dengesi} + \text{Sermaye ve Finans Hesabı Dengesi} + \text{Net Hata ve Noksan} + \text{Resmi Rezervler Hesabı Dengesi} = 0$$

Cari İşlemler Hesabı, Ödemeler Dengesi Bilançosu'nda belirli bir zaman diliminde yerleşikler ile yerleşik olmayanlar arasında gerçekleştirilen mal, hizmet, yatırım ve transfer işlemleri sonucunda ortaya çıkan gelir ve giderlerin kayıt altına alındığı hesaptır (Emiroğlu vd., 2006: 131).

Cari İşlemler Hesabı kendi içinde mal ticareti, hizmet ticareti, yatırım gelirleri ve cari transferler olmak üzere dört alt bölüme ayrılmaktadır. Mal ticareti hesabı bir ülkenin ihracat ya da ithalatını yaptığı tüm mal kalemlerinin kaydının yapıldığı hesaptır. Mal ticareti yerine görünür ticaret (visibletrade) ifadesi de kullanılmaktadır ve mal ithalat ve ihracatı büyük çoğunlukla ülkelerin uluslararası ekonomik işlemleri içindeki en büyük payı tutmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 318).

Hizmet Hesabı ise birçok hizmet kaleminden oluşmaktadır ve mal ticaretine göre biraz farklılık göstermektedir. Örneğin yabancı uyruklu bir gemi Türk vatandaşlarını taşıyorsa hizmet ithalatı söz konusu olurken, bir Türk uyruklu gemi yabancıları taşıyorsa hizmet ihracatı söz konusu olacaktır. Görünmez ticaret (invisibletrade) de denilen hizmet ticareti, dış turizm, uluslararası taşımacılık, uluslararası bankacılık ve sigortacılık, uluslararası inşaat hizmetleri, lisans bedelleri, yurtdışı resmi hizmetler gibi kalemlerden oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 318 – 319).

Yatırım gelirleri hesabında, bir ülkenin yurt dışında yaptığı doğrudan sermaye yatırımları karşılığında elde ettiği karlar, portföy yatırımları karşılığında elde ettiği faizler

ile yabancıların o ülkede yaptıkları benzer yatırımlar karşılığında elde ettiği kar ve faiz biçimindeki döviz gelirleri arasındaki farklar izlenmektedir (Dinler, 2009: 549). Bu aşamada önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları gibi kalemler birazdan anlatılacak olan Sermaye ve Finans Hesabı'na kaydedilerek izlenmektedir. Ancak bu yatırımlardan elde edilen gelir ve giderler ise Cari İşlemler Hesabı çerçevesinde kayıt altına alınmaktadır.

Cari Transferler Hesabı'nda ise ekonomiye mal, hizmet veya para girişinin herhangi bir kaynak çıkışı olmadan gerçekleştiği işlemler kayıt altına alınmaktadır. Farklı ülkeler arasında yapılan karşılıksız ödemelerin izlendiği bu hesap, resmi veya özel bağışları, hibeleri, yardımları ve işçi dövizlerini kapsamaktadır.

Cari İşlemler Hesabı'na döviz getiren işlemler pozitif (+) işaretli olarak alacak kaydı, döviz kaybına neden olan işlemler ise negatif (-) işaretli olarak borç kaydı şeklinde yapılır. Buna göre yukarıda bahsedilen her hesap kaleminin, borç veya alacak niteliğindeki işlemlerinden doğan bir hesap kalanı olacaktır. Bu hesap kalanı ülkelerin gerçekleştirdiği işlemlerin niteliğine göre borç kalanı veya alacak kalanı olabilmekte, yani pozitif ya da negatif değerler alabilmektedir.

Bir ülkenin mal ihracat ve ithalatı işlemlerinin toplamı dış ticaret dengesini oluşturmaktadır. Dış ticaret dengesinin pozitif olması, ülkenin dış aleme sattığı malların değerinin dış alemde aldığı malların değerinden, yani ihracatının ithalatından büyük olduğu anlamına gelmektedir ki bu durum dış ticaret fazlası olarak adlandırılır. Ters durumda ithalat miktarı ihracat miktarından büyük olacağından dış ticaret dengesi negatiftir ve dış ticaret açığı söz konusu olacaktır. Öte yandan Cari İşlemler Hesabı'nın kalan üç hesap kalemini de dikkate alacak olursak, net hizmet gelirleri ile net yatırım gelirlerinin ve net karşılıksız transferlerin toplamına görünmeyen dengesi (invisiblebalances) adı verilmektedir. Dış ticaret dengesi ile görünmeyenler dengesinin toplamı ise cari hesap dengesini oluşturmaktadır (Ünsal, 2005: 439 – 441).

$$\text{Cari Hesap Dengesi} = \text{Dış Ticaret Dengesi} + \text{Görünmeyenler Dengesi} \quad (1)$$

Yukarıdaki anlatılanlardan hareketle cari hesap dengesini matematiksel olarak ifade edebiliriz. X mal ve hizmet ihracatını, M mal ve hizmet ithalatını, NF yatırım gelirleri hesabının net kalanını ve TR de net cari transferleri göstermek üzere, cari hesap dengesi (CAB) aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

$$CAB = (X - M) + NF + TR \quad (2)$$

Yukarıdaki eşitlikte, cari hesap dengesi sıfırdan küçükse ($CAB < 0$), bu durum “cari açık” olarak ifade edilmektedir. Yani cari açık, bir ülkenin belirli bir dönemdeki döviz giderlerinin döviz gelirlerini aştığını göstermektedir. Cari hesap dengesinin sıfırdan büyük ($CAB > 0$) olması durumunda ise “cari fazla” söz konusu olacaktır. Bu durumda cari fazla da bir ülkenin belirli bir dönemdeki döviz gelirlerinin döviz giderlerinden büyük olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte ülkelerin cari açık veya cari fazla değerleri büyük çoğunlukla dış ticaret açığı veya dış ticaret fazlasından kaynaklanmaktadır.

Cari hesap dengesini yatırım – tasarruf eşitliği açısından tanımlayabilmek için milli muhasebe hesapları ile ilişkilendirerek de ifade edebiliriz. Dışa açık bir ekonomiyi dikkate alacak olursak; C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, G kamu harcamalarını, X ihracat miktarını, M ithalat miktarını, NF net yatırım gelirlerini ve TR net cari transferleri göstermek üzere bir ülkenin $GSMH$ miktarını (Y) şu şekilde yazabiliriz:

$$Y = C + I + G + (X - M) + NF + TR \quad (3)$$

Eşitliğin her iki tarafından “toplam yurtiçi talep” olan tüketim, yatırım ve kamu harcamalarını ($C + I + G$) düşecek olursak, cari hesap dengesine ulaşılmış oluruz:

$$Y - (C + I + G) = (X - M) + NF + TR \quad (4)$$

Yukarıdaki eşitliğin sol tarafı toplam yurtiçi talebin milli geliri aşan kısmını, eşitliğin sağ tarafı ise (2) numaralı denklemdeki cari işlemler dengesini göstermektedir. Bu durumda toplam yurtiçi talebin milli geliri aşması durumunda cari açık söz konusu olurken, milli gelirin toplam yurtiçi talebi aşması durumunda ise cari fazla söz konusu olmaktadır. Gelirin tüketilmeyen kısmı olan “toplam yurtiçi tasarruflar (SD)” ile “toplam yatırımları (I)” dikkate alacak olursak, (4) numaralı denklemdeki ($C + I + G$) toplamının gelirin tüketilen kısmı olduğundan hareketle, cari işlemler dengesi aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$[Y - (C + I + G)] - I = (X - M) + NF + TR \quad (5)$$

$$S_D - I = CAB \quad (6)$$

Elde ettiğimiz (6) numaralı denklem önemli bir özdeşliği göstermektedir. Buna göre, toplam yurtiçi tasarruflar, toplam yatırımları karşılayamayacak düzeydeyse cari açık, toplam

yurtiçi tasarruflar toplam yatırımlardan büyük ise cari fazla söz konusu olmaktadır. Yani cari açık veren bir ülkenin toplam yurtiçi tasarrufları, toplam yatırımlarını karşılayamayacak düzeydedir ve bu açığı yurtdışı tasarrufları (S_F) kullanarak finanse etmektedir. Böylece yabancı tasarruflarla birlikte toplam tasarruflar ($S = S_D + S_F$) toplam yatırımlara (I) eşitlenecektir. Bu durum aşağıdaki (7) ve (8) numaralı denklemlerde gösterilmektedir.

$$S = S_D + S_F = I \quad (7)$$

$$S_D - I = -S_F = CAB \quad (8)$$

Cari açık ($CAB < 0$) veren bir ekonomi için (8) numaralı denklemde belirtilen yabancı tasarruflar, aynı zamanda o ekonomiye sermaye girişini göstermektedir. Yani yabancı tasarruflar, cari açık veren ülkeye sermaye girişi olarak Ödemeler Dengesi Bilançosu'nun Sermaye ve Finans Hesabı'na kaydedilmektedir.

1.8.1. Cari Açığın Nedenleri

Cari açığa neden olan pek çok faktör sayılabilir. Cari açık sorununun en önemli nedenleri şunlardır:

- Yurt içi tasarruf oranlarının düşüklüğü,
- Üretim ve ihracatın ithalata bağımlılığı,
- Enerjide dışa bağımlılık,
- Reel kur etkisi,
- Dış ticaret hadleri etkisi,
- Finansal piyasaların derinliği,
- Rekabet gücünün etkisi.

1.8.1.1. Yurt İçi Tasarruf Oranlarının Düşüklüğü

Bilindiği üzere tasarruf, kullanılabilir gelirin tüketilmeyen kısmını ifade etmektedir. Cari İşlemler Dengesi ise yurt içi tasarruflar ile yurt içi yatırımlar arasındaki farkı göstermektedir. Bu bağlamda literatürde ifade edildiği gibi cari açık, bir ülkenin yurt içi

tasarruflarından daha yüksek yatırım düzeylerine sahip olmasıyla meydana gelir (Stiglitz, 2000: 26).

Bir başka ifadeyle, cari işlemler dengesinde oluşan açık, aslında ülkenin toplam tasarruf- toplam yatırım eşitsizliğinden doğan tasarruf açığından kaynaklanmaktadır. Çünkü yurt içi yatırımlarını yerli tasarruflarıyla karşılayamayan bir ekonomide oluşan tasarruf açığı, dış kaynağa veya dış tasarrufa gereksinimi artırmaktadır. Bu durum ise cari işlemler açığının kaynağını teşkil etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 1).

1.8.1.2. Üretim ve İhracatın İthalata Bağımlılığı

Ülke ekonomilerinde cari açık sorununun en temel nedenlerinden birisi üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığıdır. İthalata bağımlı ülke ekonomilerinin üretim sürecinde kullanılan girdilerin önemli bir kısmı yurt dışından ithal edilmektedir. Bu üretim artışının ve üretimle sağlanan ihracatın yüksek oranda ithalata bağımlı olmasına yol açmaktadır. Üretimin ve dolayısıyla ihracatın, ithalata bağımlı bir görünüm arz etmesi, dış ticaret ve cari işlemler açığını genişletmekte ve kronik bir görünüm kazanmasına neden olmaktadır (Genç, 2016: 1).

Diğer yönüyle, üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığı, katma değer yurt dışında kalmasına ve bu itibarla milli gelir ve istihdam düzeyinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

1.8.1.3. Enerjide Dışa Bağımlılık

Enerjide dışa bağımlılığın yüksek düzeyde olması cari açığın önemli bir nedeni olarak görülmektedir. Günümüzde gerek ekonomik büyüme ve kalkınma, gerekse artan nüfus ve kentleşmeyle birlikte enerjinin önemi giderek artmaktadır. Bu çerçevede, hızla büyüme kaydeden gelişmekte olan ülkelerde üretim sürecinin en temel girdisi konumunda olan enerjinin ülke içinde sınırlı düzeyde olması; enerjide dışa olan bağımlılığı artırmakta, enerji tüketimi ile enerji ithalatı arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektedir.

1.8.1.4. Reel Kur Etkisi

Nominal kur endeksi, bir ülkenin dış ticaret partnerleri içerisinde önemli yere sahip ülkelerin ulusal para birimlerine kıyasla, ilgili ülkenin ulusal parasının ortalama değerini ifade etmektedir. Reel(efektif) kur endeksi ise nominal kurun göreceli fiyat etkilerinden

arındırılmış halidir. Bu kapsamda, reel kur endeksi, bir ülkenin fiyatlar genel düzeyinin, dış ticaret partneri olan ülkelerin fiyatlar genel düzeylerine oranının ağırlıklı ortalaması alınmak suretiyle hesaplanmaktadır (TCMB, 2017: 1).

Örneğin, bir ülkede herhangi bir döviz kurunun ulusal paraya karşı değerlenmesi, enflasyondaki değişim ölçüsünde gerçekleşmiyorsa, ulusal para ilgili kura karşı reel anlamda değerlenmiş veya reel kur aşırı değerlenmiş hale gelir (Eren 2014: 201).

Ulusal paranın reel olarak değerlenmesi olarak da ifade edilebilen reel kurdaki yükselişler; bir yandan ihracatçı sektörlerin uluslararası rekabet gücünü düşürürken, diğer yandan da ucuzlayan ithal mallarını yerli mallara ikame etmesi sayesinde ihracatı düşürmekte ve ithalatı artırmaktadır. Buna bağlı olarak reel kurun değerlenmesi neticesinde dış ticaret ve cari işlemler açığı genişlemektedir (Kaya, 2016: 64).

1.8.1.5. Dış Ticaret Hadleri Etkisi

Dış ticaret haddi, bir ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü temsil eden önemli bir göstergedir. Makroekonomik bir gösterge olan dış ticaret hadleri, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde elde ettikleri gelirlerin saptanması noktasında sıklıkla kullanılmaktadır (Aydoğuş ve Diler, 2006: 90). Bu göstergenin ölçümü, temel olarak ihracat ve ithalat malları fiyatlarına dayanmaktadır (Donoval, 2006: 15).

Daha açık bir ifadeyle, bir ülkenin dış ticaret haddi, ihraç malları fiyat endeksinin, ithal malları fiyat endeksine oranı şeklinde tarif edilmektedir. İlgili ölçümün baz yılına göre, dış ticaret haddinin 100'den büyük olması, o ülkenin baz alınan yıla göre dış ekonomik ilişkilerden daha kazançlı çıktığı anlamına gelmektedir. Aksine 100'den düşük olan bir dış ticaret haddi ise dış ekonomik ilişkilerin o ülke aleyhine seyir izlediğini gösterir. Ayrıca dış ticaret hadlerinin iyileşmesi, ülkenin bir birim ihraç malının karşılığı olarak daha yüksek ithalat yapabilmesine olanak sağlamaktadır (Küçükaksoy ve Çiftçi, 2014: 105).

Dış ticaret hadlerindeki değişimler, özellikle Cari İşlemler Dengesi üzerindeki etkileri bağlamında iktisat literatüründe oldukça önem arz eden bir durumdur (Koç,2015: 63). Literatürde, dış ticaret hadlerinde meydana gelen artışın, ülkenin Cari İşlemler Dengesi'ni iyileştirici bir etki meydana getirmesi beklenmektedir. Aksine ithal malları fiyatlarındaki yükselişle bozulan dış ticaret hadleri ise, ülkenin reel GSYH'ni düşürür ve

harcamalarını yükseltir (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 16). Bu bağlamda harcamaların veya toplam talebin artması, cari işlemler açığını yükseltici bir etki yaratır.

1.8.1.6. Finansal Piyasaların Derinliği

Finansal derinleşme, tasarruf-yatırım düzeyi ve (doğal olarak) Cari İşlemler Dengesi açısından önemli bir kavramdır. Finansal piyasaların derinleşmesi ve/veya gelişmesinin, kaynakların verimli bir şekilde tahsisi ile yurt içi ekonomik birimleri tasarruflara daha yatkın hale getirdiği ve böylece cari işlemler dengesini iyileştirebildiği ifade edilmektedir. Benzer bir görüşe göre, finansal piyasaların gelişiminin finans piyasalarında işlem maliyetini hafifleteceği ve böylece tasarrufları artırıcı ve Cari İşlemler açığını iyileştirici etkiler yaratabileceği savunulmaktadır (Körs, 2015: 58; Özmen, 2005: 558).

Buna ilave olarak, finansal piyasaları yeterince derinleşmemiş ülkelerde kredi genişlemesi yaşanması durumunda, dış tasarruflar kaynaklı olarak cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz yansımalar meydana gelmektedir. Diğer taraftan, özellikle de finansal piyasaların gelişmesiyle beraber uluslararası piyasalardan borçlanma imkânının kolaylaşmasının cari işlemler dengesinde önemli dönüşümlere yol açtığı ifade edilmektedir (Alper ve Oransay, 2015: 75).

Bilindiği üzere cari açık, yurt içi tasarrufların yatırımları ve tüketimi finanse edemediği takdirde meydana gelmektedir. Buna ilave olarak yatırım ve tüketim finansmanının veya yurt içi finansmanın önemli bir parçası bankacılık kesiminin sağladığı kredilerdir. Yurt içi krediler, finansal sistemin mevduatları ve yurt dışından sağlanan krediler tarafından sağlanmaktadır. Bu çerçevede altında, finansal piyasaları yeterli düzeyde derinleşmemiş olan ve bu nedenle yurt içi mevduatların yetersiz olduğu Türkiye ekonomisinde, kredi genişlemesi neticesinde yurt dışı tasarruflar, cari işlemler dengesi üzerinde bozucu bir etki meydana getirmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 25).

1.8.1.7. Rekabet Gücünün Etkisi

Tüm dünyada yaşanan ekonomik ve teknolojik ilerlemelerle beraber iktisadi düşüncede de dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm, özellikle uluslararası ticarete belirgin şekilde etki etmiştir. Tarihsel süreçte merkantilist dış ticaret anlayışı, ulusal ekonomilerin zenginliğini değerli madenlere bağlarken, A.Smith ‘Mutlak Üstünlükler Teorisi’ ve D. Ricardo ‘Mukayeseli Üstünlükler Teorisi’ ile bunu maliyet ve verimliliklerle izah

etmişlerdir. ‘Heckscher-Ohlin Teorisi’ ise ulusal ekonomilerin üstünlüğünü sahip olunan üretim faktörlerinin bolluğu ile açıklamıştır. Modern dünya ekonomisinde ise ulusal ekonomilerin dış ticarete üstünlüğünün temel belirleyicisi ‘Ekonomilerin Rekabet Gücü’ dür. Dolayısıyla, günümüze dek konuya ilişkin kuramlarda değişimler yaşanmasına rağmen değişmeyen tek unsur, ekonomilerin dış ticaret işlemlerinden kazançlı olabilmesi için rekabet gücünün yüksek olması gerektiğidir (Gültekin, 2016: 140).

Bir ülkenin rekabet gücü kazanması dış ticareti dengesini etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Rekabet gücü, bir ulusal ekonominin makroekonomik hedeflerini gerçekleştirirken özellikle dış ticaret ve dolayısıyla cari işlemler dengesinde bir sorun yaşamaksızın milli gelir ve istihdam düzeyinde büyüebilmesidir (Babaoğlu, 2005: 47; Şahbudak ve Şahin, 2016: 243).

1.8.2. Cari Açığın Finansmanı

Ödemeler Dengesi’nde cari açık; Doğrudan Yatırımlar, Portföy Yatırımları, Krediler, Ticari Krediler, Rezerv Varlıklar Ve Net Hata Ve Noksan ile finanse edilmektedir.

1.8.2.1. Doğrudan Yatırımlar

Doğrudan Yatırımlar, cari açık sorunu bulunan ülkelerin bu açığı finanse etmesinde en çok arzu ettiği finansman kaynağı olarak kabul edilir. Uzun vadeli olan doğrudan yatırımların, ülkenin iktisadi ve siyasi koşullarının olumsuz seyir izlemesi halinde aniden çıkış yapma potansiyeli oldukça düşüktür. Bu yüzden, son derece güvenilir ve kalıcı bir finansman biçimi olarak kabul edilmektedir. Doğrudan yatırımların en önemli özelliklerinden birisi de spekülasyon nitelikli olmaması ve borç yaratmamasıdır (Çak, 2013: 92-93; BSB, 2008: 134).

Cari açığı sağlıklı bir şekilde finanse etmesinin yanında Doğrudan Yatırımlar, giriş yaptığı ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasına doğrudan ve sürekli katkı sağlamakta ve istihdam düzeyini olumlu yönde etkilemektedir. Bu anlamda Doğrudan Yatırımlar, hisse senedi ve DİBS’e yönelik gerçekleştirilen, ‘paradan para kazanmak’ amacıyla hareket eden ve ülkede herhangi bir olumsuzluk sezdiği takdirde kısa bir süre içerisinde nakde dönüşüp yurt dışına çıkış yapma potansiyeline sahip Portföy Yatırımları’ndan ciddi ölçüde ayrılmaktadır. Bununla birlikte, ülkenin sermaye birikimine doğrudan katkı sağlaması, Doğrudan Yatırımları diğer finansman biçimlerinden ayıran bir diğer özelliktir. DYY’lerin

yatırım yaptığı ülkenin ihracat potansiyelini de dikkate değer biçimde artırması beklenmektedir (Eren, 2014: 191; Mercan ve Yurttançıkılmaz, 2013: 59).

Uluslararası sermaye hareketlerinin önemli bir parçası olan Doğrudan Yatırımlar, temelde iki koşula bağlı olarak gelişmekte olan bir ülkeye yönelmektedir. Her şeyden önce doğrudan yatırımcı, yatırım yapacağı ülkenin çekici bir ekonomik ortama sahip olmasını istemektedir. Örneğin, ücretlerdeki düşüklük, verimliliklerdeki yükseklik, yurt içi talep canlılığı, istikrarlı büyüme hızları bunlar arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra, siyasi ve makroekonomik istikrar da aynı şekilde Doğrudan Yatırımların hareket noktasını belirlemektedir. Zira siyasi veya makroekonomik istikrara sahip olmayan ülkeleri yatırım için riskli gören doğrudan yatırımcılar, bu tür ülkelere yatırım yapmaktan kaçınmaktadır (Eğilmez, 2018).

1.8.2.2. Portföy Yatırımları

Küreselleşme dünya ekonomisi üzerinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişikliklerin en önemlilerinden biri, finansal piyasalar üzerinde görülmüştür. Küreselleşmeyle birlikte, finansal piyasalarda uluslararası sermaye hareketlerine ilişkin kısıtlamalar giderek artan ölçüde kaldırılmış, liberalleşme eğilimleri daha da belirginleşmiştir. Bu kapsamda, gelişmiş ülkelerde biriken tasarruf fazlalıklarının, gelişmekte olan ülkelere transferi hız kazanmıştır. Bu sermaye hareketleri arasında, özellikle Portföy Yatırımlarıyla gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyacı karşılanmıştır. Uluslararası yatırımcılar ise bu sayede farklı ülke piyasalarında hem yatırım risklerini dağıtma hem de yeni yatırım yapma fırsatına kavuşmuştur.

Portföy yatırımcısı, hisse senedi ve DİBS gibi finansal enstrümanlardan kâr ve faiz kazancı elde etmek amacıyla, riskin az getirinin yüksek olduğu ülkelere doğru hareket etmektedir. Bir başka ifadeyle, Portföy Yatırımları arbitraj kârı arayışı maksadıyla yer değiştirmektedir (Kamacı ve Konya, 2016: 137). Pek çok ampirik çalışma, hisse senedi fiyatı ve reel faiz getirilerinin Portföy Yatırımları ile doğru yönlü bir ilişkide olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra ülkelerin özellikle tahvil ve bono şeklinde Portföy Yatırımı çekebilmesi, uluslararası kredibilitesinin yüksekliği ile de yakından ilgilidir (Sevim, 2016: 200).

Ülke riski yerli kökenli portföy yatırımlarını etkilediği kadar yabancı kökenli Portföy Yatırımlarını da etkilemektedir (Kaya, 2015: 612). Bu anlamda yerli ve yabancı kökenli

Portföy Yatırımları gerek siyasi gerekse iktisadi bir risk algıladığı durumda, diğer finansman kaynaklarına göre ülkeden nispeten daha hızlı çıkış yapabilmektedir. Nitekim bu türde yatırımlar, belirtildiği üzere, hemen nakde dönüşebilen menkul kıymetleri içerisinde barındırmaktadır. Bununla birlikte portföy yatırımları, iktisadi kalkınmanın finansmanını sağlarken, ülke ekonomisi üzerinde enflasyonist baskı, reel kur değerlenişi ve Cari İşlemler Dengesi'nin bozulması gibi olumsuz etkiler de yaratabilmektedir. Bu yüzden, Portföy Yatırımları'nın bir ülkeye yönelik net sermaye girişleri içerisindeki payının artması, o ülkenin cari açığının daha riskli konuma gelmesine ve finansmanın kalitesinin bozulmasına neden olmaktadır (Akçayır, 2016: 41).

Olumsuz etkilerinin yanında Portföy Yatırımları, ülkelere çeşitli yollarla faydalar sağlayabilir. Bu görüşe göre, portföy yatırımları ilk olarak, sermaye eksikliği yaşayan gelişmekte olan ülkelere borç yaratmayan bir kaynak sunabilir. Böylece, bu tip ülkelerde yatırımları finanse eden ek bir tasarruf yaratılabilir. İkinci olarak, ülkeye portföy yatırımları girişi, sermayenin tahsis etkinliğini yükseltebilir. Buna göre, Portföy Yatırımları sermaye bolluğu yaşayan ve getirisi düşük olan ülkelere transfer olur ve bu sayede giriş yaptığı ülkede sermaye maliyetini hafifletir, yatırımları artırır ve çıktı düzeyini genişletir. Son olarak Portföy Yatırımları, giriş yaptığı ülkenin hisse senedi fiyatlarını yükseltir ve bu durum, firmaların kur-kâr oranı üzerinde olumlu bir etki yaratır (Karaca, 2010: 169170)

Gelişmekte olan ülkelere yönelik Portföy Yatırımları'nın artması, bu tür ülkelerin tasarruflarının yatırımlarını karşılayabilmesinde ve Ödemeler Dengesi bozukluğunun gidermesinde faydalı olabileceği ileri sürülmektedir. Fakat tarihsel süreçte bu türde finansman kaynağının gelişmekte olan ülkelere iktisadi ve siyasi istikrarsızlara yol açtığı tecrübe edilmiştir. Ülkeye kısa vadeli olarak giriş yapan Portföy Yatırımları'nın, ekonomide beklediği olumlu gelişmeyi göremeyince aniden çıkış yaptığı ve başta 1994 yılında ortaya çıkan Meksika ve Türkiye krizi olmak üzere pek çok finansal krize sebebiyet verdiği ve sorunlar yarattığı görülmüştür (Han ve Kaya, 2006: 91).

1.8.2.3. Krediler

Krediler kendi içerisinde sektörlere (Merkez Bankası, Hükümet Ve Bankalar) ve vade yapısına (kısa ve uzun vade) göre sınıflandırılmaktadır. Bu noktada cari açığın finansman kalitesi açısından kredi kaleminin vade yapısı büyük önem arz etmektedir.

Krediler, gelecekte faiz ödemesi gerektirdiği için cari açığın finansmanında uzun vadede güvenilir değildir. Buna karşın, kredilerin vade yapısına göre bir ayırım yapıldığı takdirde, uzun vadeli kredilerin kısa vadeli kredilere kıyasla daha kaliteli bir finansman biçimi olduğu kabul edilir (Göçer, 2013: 223; Eğilmez, 2018).

Yurt dışından kısa vadeli kredi kullanımıyla finanse edildiğinde cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin olumsuz etkilendiği ve açığın finansman kalitesinin düştüğü ifade edilmektedir. Ayrıca bu vade yapısına sahip kredilerin yenilenmeme riski de daima mevcuttur. Nitekim kısa vadeli krediler, pek çok sınıflandırmada, sıcak para bileşimi ve borç yaratan kaynaklar arasında yer almakta ve finansal yapı üzerinde potansiyel bir risk olarak görülmektedir. Bununla birlikte kısa vadeli krediler, tıpkı diğer kısa vadeli finansman kaynaklarında olduğu gibi, cari işlemler açığı finansmanında Portföy Yatırımlarıyla beraber en tehlikeli finansman biçimi olarak kabul edilmektedir (Keskin, 2017: 104-105; Akgüç, 2014; Cengiz ve Karacan, 2015: 342).

1.8.2.4. Ticari Krediler

Ticari krediler, cari işlemler açığını finanse eden bir başka yatırım bileşenidir. Bilindiği üzere ticari krediler, ihracatçılar ile ithalatçılar arasındaki vadeli mal alım-satımı çerçevesinde gerçekleşen bir kredidir.

Ödemeler Dengesi tanımıyla ticari krediler, tıpkı diğer kredi türlerinde olduğu gibi, vade sonunda faiziyle birlikte geri ödeneceği için cari işlemler açığının finansmanında uzun vadede güvenilir bir kaynak olmadığı ifade edilir (Dedekoca, 2018). Özellikle kısa vadeli ticari kredilerin, cari işlemler açığının finansmanı itibarıyla kalitesinin düşük olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1.8.2.5. Rezerv Varlıklar

Bilindiği gibi, Ödemeler Dengesi'nde cari işlemler açığının finansmanı ya Doğrudan Yatırım ve Portföy Yatırımları gibi özel sermaye girişleri ile ya da kredileri kapsayan dış borçlanma ile sağlanmaktadır. Cari işlemler açığının, finans hesabının bu kalemleri ile finanse edilemediği düzey Rezerv Varlıklar kullanılarak karşılanmaktadır (Özbilgin, 2013: 17; Saçık ve Alagöz, 2010: 114). Aksine, bu finansman biçimlerinin cari işlemler açığını aştığı düzey ise rezerv varlıkların birikmesine olanak tanımaktadır. Ödemeler Dengesi

muhasebesinin bir gereği olarak rezervlerdeki artışlar eksi (-) işaret ile azalışlar ise artı (+) işaret ile gösterilir (Boratav, 2001: 207).

Cari işlemler açığının finansmanında Rezerv Varlık kullanımı sağlıklı bir yol değildir. Cari işlemler açıklarının rezerv eriterek finanse edilmesinin güvenilir ve arzu edilen bir yöntem olmadığı ve sürdürülebilirliğini olumsuz etkilediği ifade edilmektedir (Genç, vd., 2017: 121).

1.8.2.6. Net hata ve noksan

Net Hata Ve Noksan kalemi artı (+) işareti aldığımda ülkeye yönelik kaynağı belirsiz sermaye girişini ve (-) işaret aldığımda ise ülkeden kaynağı belirsiz sermaye çıkışını ifade etmektedir. Kaynağın belirsiz olması genellikle değerlendirme, ölçme ve kayıt zamanına ilişkin yapılan hatalarla ortaya çıkmaktadır.

Kuramsal açıdan net hata ve noksan kaleminin Ödemeler Dengesi hesapları açısından kaynağı ya cari denge ya da finans dengesi olabilmektedir. Boratav(2001: 208), çalışmasında Türkiye'deki Net Hata ve Noksan kalemini yerli kökenli kayıt dışı sermaye hareketi olarak tanımlamıştır. Buna göre Net Hata ve Noksan kalemi, cari dengeden ziyade daha çok finans dengesindeki kayıt ihmallerinden kaynaklanmaktadır.

1.9. İktisadi Yaklaşımlar

Çalışmanın bu başlığı altında, cari işlemler dengesini açıklamaya yönelik iktisadi yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesi ve sermaye hareketliliğinin artması ile birlikte daha belirgin hale gelen Cari İşlemler Hesabı dengesizlikleri, içinde bulunulan dönemin şartları itibariyle iktisatçılar tarafından farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır.

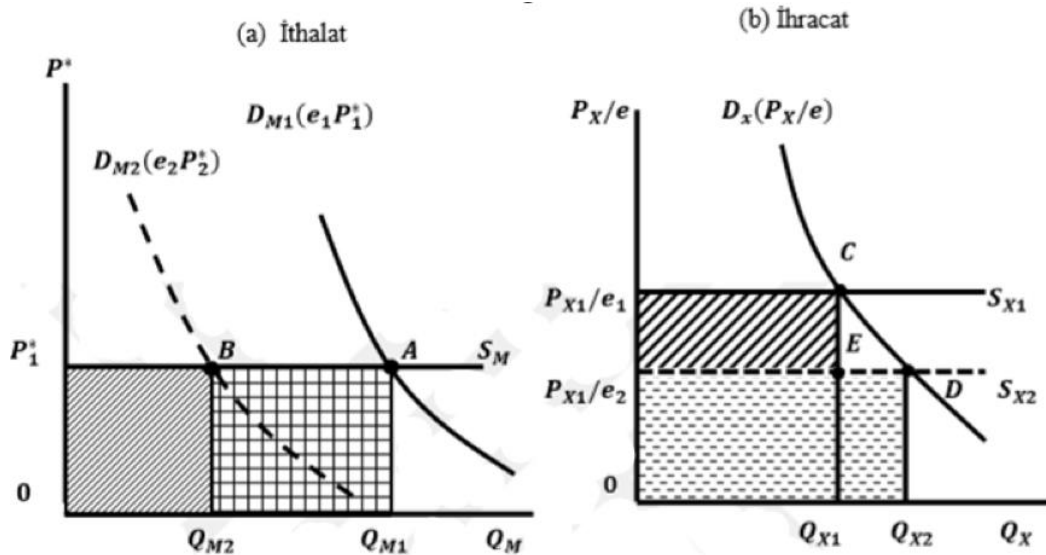
1.9.1. Esneklik Yaklaşımı

Elastikiyet yaklaşımı, ortaya çıktığı dönemin şartları göz önüne alındığında, sermaye hareketliliğinin kısıtlılığı ve finansal piyasalardaki gelişmişliğin az olmasından dolayı, bir ülkenin cari dengesini dış ticaret dengesine odaklı olarak açıklamaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarının ortasından itibaren, devalüasyonun dış ticaret üzerindeki etkilerini ortaya koymak için geliştirilen elastikiyet yaklaşımı, aynı zamanda Keynesçi düşüncenin dış ekonomik dengeyi açıklamaya yönelik ortaya koyduğu ilk yaklaşım olma niteliğindedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarının ortasından itibaren, bir ülkenin dış dengesine yönelik yapılan tartışmaların daha çok elastikiyet yaklaşımı çerçevesinde geliştiği görülmektedir. İlgili dönemde Meade (1951), Harberger (1950), Laursen ve Metzler (1950), Machlup (1943) ve Johnson (1955) gibi yazarların yaptıkları çalışmalar görece fiyatlardaki değişiminin dış ticaret dengesine olan etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır (Edwards, 2001: 3).

Uluslararası sermaye akımlarının günümüzdeki kadar yüksek hacimde olmadığı o dönemlerde, Cari İşlemler Hesabı dengesi, net dış ticaret akımlarının bir sonucu olarak görülmekteydi. İlgili dönemdeki iktisatçılara göre, dış ticaret akımlarının temel belirleyicisi uluslararası nispi fiyat hareketleriydi. Cari işlemlere esneklikler yaklaşımı olarak adlandırılan bu yaklaşım, uluslararası harcama ve gelir düzeylerinin değişmediği varsayımı altında, arz ve talebin statik fiyat esnekliklerinin uluslararası ticaret akımlarını belirlediğini ileri sürmektedir (Tiryaki, 2002: 3).

İthal ve ihracat mallarına olan talep esneklikleri bir ülkenin dış ticaret hadlerinin belirlenmesinde, kotaların ve tarifelerin dış ticarete etkisi ile ekonomik büyümenin o ülkenin refah seviyesine olan etkisinin analizinde kritik bir rol oynamaktadır. Bunların yanında ithal ve ihracat mallarına olan talep esneklikleri, devalüasyonun bir ülkenin dış ticaret dengesini iyileştirmede ne kadar etkili olduğunun analizinde de belirgin bir role sahiptir (Dunn ve Mutti, 2004: 379).

Kaynak: Ünsal. (2005), s.574.

Şekil 1.3. Devalüasyonun Dış Ticaret Dengesine Etkisi (Marshall – Lerner Koşulu)

Nominal döviz kuru “ulusal para/yabancı para” şeklinde ifade edilen direkt kotasyonla gösterilmek üzere, sabit kur rejimlerinde Hükümet kararı ile döviz kurlarının

yükseltiyerek ulusal paranın değerinin dūşürölmesine devalüasyon denilmektedir. Devalüasyon durumunda ithal ve ihraç mallarına olan talep esnekliklerinin dış ticaret dengesi üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu gözlemek için Alfred Marshall ile Abba Lerner tarafından geliştirilen “Marshall – Lerner Kořulu”nu inceleyelim. Őekil 1.3 (a)’da yatay eksen ithalat miktarını (Q_M), dikey eksen ise ithal malının döviz cinsinden fiyatını (P^*) göstermektedir. Grafikteki S_M ise sonsuz esnekliğe sahip ithalat arz eğrisini göstermektedir. İthalat arz eğrisinin sonsuz esnekliğe sahip olması, sabit kabul edilen P_1^* fiyat düzeyinde yurtdışındaki üreticilerin dış talebi daima karşıladıklarını göstermektedir. Aynı grafikteki negatif eğimli $D_{M1}(e_1P_1^*)$ eğrisi yurtiçindeki yerleşiklerin başlangıçtaki ithalat talebini göstermektedir. Bu eğrinin negatif eğimli olmasının sebebi, döviz cinsinden ithal malı fiyatının dūřmesi durumunda, o mala olan talebin artacak olmasıdır. Başlangıçta A noktasında denge sağlanmış ve P_1^* fiyat düzeyinde Q_{M1} kadar mal ithal edilmiştir. Tam bu noktada ulusal para/yabancı para şeklinde ifade edilen döviz kurunun e_1 ’den e_2 ’ye yükseldiğini düşünelim. Bu durumda yurt dışında üretilen malın ulusal para cinsinde fiyatı da $e_1P_1^*$ düzeyinden $e_2P_1^*$ düzeyine çıkacağından, ithal mallara olan talep azalacaktır. Talepteki bu azalma, ithal mallara olan talep eğrisinin sola kayarak D_{M1} konumundan D_{M2} konumuna gelmesine neden olacaktır ve böylece döviz kurunun yükselmesiyle birlikte yeni denge B noktasında sağlanacaktır. Dikkat edilirse yeni denge noktasında ithal edilen mal miktarı da Q_{M2} seviyesine gerilemiştir. Döviz kurlarındaki yükselmeden dolayı dengenin A noktasından B noktasına kaymasıyla birlikte, ithalat için yapılan toplam harcama $OP_1^*AQ_{M1}$ alanından, $OP_1^*BQ_{M2}$ alanına gerilemiştir ($OP_1^*BQ_{M2} < OP_1^*AQ_{M1}$). Özetle döviz kurunun yükselmesi, ithalatın azalmasına yol açmıştır (Ünsal, 2005: 573).

Őekil 1.3 (b) incelendiğinde, yatay eksen ihracat miktarını (Q_X) ve ihraç malının döviz cinsinden fiyatını (P_X/e) göstermektedir. Grafikteki S_{X1} eğrisi, sonsuz esneklikteki ihracat arzını temsil etmektedir. Buradaki sonsuz esneklik, başlangıç fiyat seviyesi olan P_{X1}/e_1 seviyesinde dış talebin tamamının karşılandığını göstermektedir. Aynı grafikte yer alan $D_X(P_X/e)$ eğrisi ise negatif eğimli ihracat talebini göstermektedir. Bu eğrinin negatif eğimli olmasının sebebi, döviz kuru yükseldiğinde ihraç malının yerli para cinsinden değeri dūřeceęinden, yabancı ülkedeki yerleşiklerin bu maldan daha fazla almak istemeleridir. Başlangıçta C noktasında sağlanan denge, döviz kurunun yükselmesi sonucunda, yurtiçinde üretilen malların döviz cinsinden fiyatı dūřeceęinden ($P_{X1}/e_1 \rightarrow P_{X1}/e_2$) arz eğrisinin konumunun değişmesi ($S_{X1} \rightarrow S_{X2}$) ile birlikte, D noktasında sağlanmıştır. İhracattan

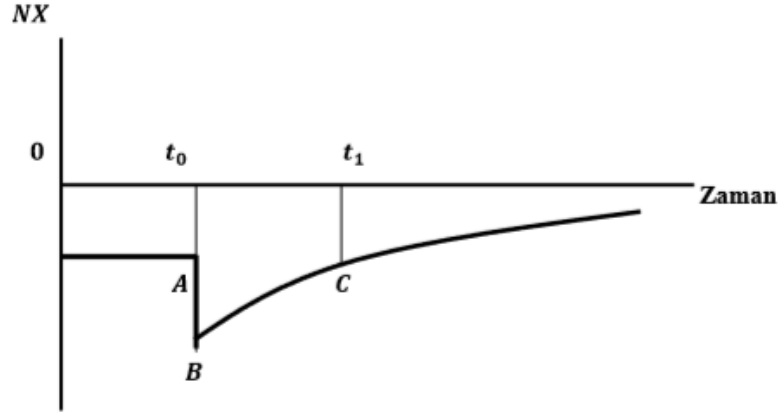
sağlanan gelir başlangıçta $0(P_{X1}/ e_1)CQ_{X1}$ alanına eşitken, döviz kurunun artmasından sonra $0(P_{X1}/ e_2)DQ_{X2}$ alanına eşit olmaktadır (Ünsal, 2005: 574).

Şekil 1.1’de döviz kurunun yükselmesi ile birlikte ithalat azalırken dış ticaret dengesi iki alternatif durumda iyileşebilir. Bunlardan birincisi $Q_{X1}Q_{X2}ED$ alanının $(P_{X1}/ e_1)CE(P_{X1}/ e_2)$ alanından ve dolayısıyla da $0(P_{X1}/ e_2)DQ_{X2}$ alanının da $0(P_{X1}/ e_1)CQ_{X1}$ alanından büyük olmasıdır. Bu durum, yurtdışındaki alıcıların döviz cinsinden yaptıkları harcamanın (ihracatın) artması anlamına gelmektedir. Bu da ancak ihracat talep esnekliğinin 1’den büyük olması ile mümkündür. Yani, ihraç malı fiyatındaki %1’lik azalmanın ihraç edilen mal miktarında yüzde kaç artışa yol açtığını yansıtan ihracat talep esnekliği 1’den büyükse ($e_x > 1$) döviz kurundaki yükselme ticaret dengesini olumlu yönde etkileyecektir. Döviz kurunun yükselmesi sonucu dış ticaret dengesinin iyileşmesinin ikinci alternatif durumu, $0(P_{X1}/ e_2)DQ_{X2}$ alanının $0(P_{X1}/ e_1)CQ_{X1}$ alanından küçük olmasıdır. Bu durum, yabancıların döviz cinsinden yaptıkları harcamaların (ihracat) azalması ile birlikte, ithalat talep esnekliğinin yeterince büyük olması sonucunda ithalatın ihracattan daha fazla azalması anlamına gelmektedir. İhracat talep esnekliği birden küçükken ($e_x < 1$), ithal edilen malın fiyatındaki %1’lik artışın ithal edilen mal miktarında yüzde kaç azalmaya neden olacağını gösteren, ithalat talep esnekliği yeterince büyükse döviz kurundaki yükselme ticaret dengesini olumlu etkileyecektir (Ünsal, 2005: 575).

Görüldüğü gibi Marshall – Lerner koşulu olarak adlandırılan bu ilke, hangi koşullar altında bir ülkenin döviz kurlarındaki değişimin Ödemeler Dengesi’ni (dış ticaret dengesi) iyileştireceğini ortaya koymaktadır. Döviz kurundaki bir devalüasyon ihracat fiyatlarının düşmesi anlamına geleceğinden ihracat artacaktır. Aynı zamanda devalüasyonla birlikte ithalat mallarının fiyatı yükseleceğinden bu mallara olan talep düşecektir. Bu durumun dış ticarete net etkisi ise fiyat esnekliklerine bağlı olacaktır (Emiroğlu vd., 2006: 566). Yukarıda şekil yardımıyla anlatılanları özetleyecek ve her iki durumu birlikte düşünecek olursak, Marshall – Lerner koşulu, bu net etkinin ancak ihracat mallarına olan talep esnekliği (e_x) ile, ithalat mallarına olan talep esnekliğinin (e_M) toplamının 1’den büyük olmasıyla dış ticaret dengesini iyileştirici düzeyde olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum aşağıdaki (9) numaralı denklemde belirtilmiştir.

$$e_x + e_M > 1 \quad (9)$$

Marshall – Lerner koşulunu test etmeye yönelik yapılan ampirik çalışmalar, ithalat ve ihracatın döviz kuruna göre esnekliklerinin kısa dönemde oldukça düşük olduğunu ortaya koymuştur. Yani Marshall – Lerner koşulu kısa dönemde sağlanamamaktadır. Ancak uzun dönem esnekliklerinin yüksek olduğu ve toplamalarının biri aşabileceği de yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır (Yıldırım vd., 2013: 250).

Kaynak: Ünsal (2009), s.367.

Şekil 1.4. J Eğrisi

Şekil 1.4’de gösterildiği gibi, devalüasyon başlangıçta ihracat ve ithalat miktarlarına hemen etki etmez. Çünkü hem ithalat hem de ihracat genellikle daha önce belirlenen kontratlarla yapılmaktadır. Yani tüketiciler devalüasyon sonucu oluşan fiyat değişikliklerine hemen tepki veremezler, bu da esnekliklerin başlangıçta düşük kalmasına sebep olur ve ihracat ve ithalat bir süre eski miktarlarında devam eder. Yukarıdaki şekilde de t_0 anından itibaren devalüasyonun söz konusu olduğunu düşünelim, döviz kurlarının düşmesi ile birlikte ithalat malları fiyatı yükselecektir. Bu yükselmeye rağmen kısa dönemde esnekliklerin düşük olmasından dolayı ithalat aynı miktarlarda yapılacağından dış ticaret dengesi kötüleşecektir. Aynı şekilde devalüasyonla ve buna bağlı olarak ihracat fiyatlarının düşmesiyle birlikte kısa dönemde esnekliklerin düşük olmasından dolayı ihracat da aynı miktarda gerçekleşeceğinden ihracat gelirleri de düşecektir. Bu nedenle şekilde de görüleceği üzere devalüasyonla birlikte başlangıçta dış ticaret dengesinde bir düşüş olacaktır. Ancak zamanla tüketicilerin fiyat değişimlerine vereceği tepki ile birlikte (uzun dönemde esneklikler yükseleceğinden) dış ticaret dengesinde iyileşme sağlanacaktır. Nitekim şekilde de başlangıçtaki kötüleşmeden sonra dış ticaret dengesinin giderek iyileştiği görülmektedir. Başlangıçtaki olumsuz etki ile birlikte zamanla dış ticaret dengesinin iyileşmesi, oluşan şeklin J harfine benzemesinden dolayı “J Eğrisi Etkisi” olarak adlandırılmaktadır.

Bu yaklaşıma ilk ciddi eleştiriler Harberger (1950) ile Laursen ve Metzler (1950) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar dış ticarete konu olan malların nispi fiyatlarında meydana gelen değişimlerin doğuracağı gelir hareketlerinin ihmal edilmesine vurgu yapmıştır. Alexander (1952), esneklik kavramının yalnızca fiyat – miktar ilişkisi esasına dayalı kısmi elastikiyetten ibaret olmayacağını öne sürerek, gelir seviyesindeki değişimlerin de dış ticaret üzerinde meydana getireceği etkilerin hesaba katılması gerektiğini vurgulamıştır (Şahbaz, 2011: 26). Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret yapısı incelendiğinde, ihracat ve ithalat talep esnekliklerinin toplamının birden küçük olmasından dolayı devalüasyonun dış ticareti iyileştirici etkide bulunmaması durumu ‘‘esneklik karamsarlığı’’ olarak adlandırılmaktadır ve 1970’lerin ortasına kadar süren politika tartışmaları bu görüş etrafında şekillenmiştir. Cooper (1971) yaptığı çalışmalarda, söz konusu ülkelerin esnekliklerinin gerçekten küçük olmasına karşın devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirmede başarılı olduğunu ileri sürmüştür (Tiryaki, 2002: 3).

1.9.2. Toplam Harcama Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı dış ticarete konu olan malların arz, talep ve fiyatları dışındaki tüm değişkenleri sabit kabul ettiğinden dolayı ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Toplam harcama (massetme) yaklaşımı ise, bu eksikliği gidermeye yönelik olarak ortaya çıkan bir yaklaşımdır. İlgili yaklaşım, devalüasyonun dış dengeyi sağlayıcı etkilerini Milli Gelir üzerinde yaptığı etkiler yoluyla açıklamaya çalışmaktadır (Şahbaz, 2011: 28). Esneklikler yaklaşımında ticaret yapan ülkelerin üretim düzeyleri (reel gelirleri) sabit kabul edilmekteydi. Massetme Yaklaşımı ekonominin tam ya da eksik istihdamda dengede olma durumuna göre ülkelerin üretim düzeylerinin (reel gelirlerinin) değişebileceğini ve bu durumun da dış ticarete nasıl etki edebileceğini göstermektedir. Yaklaşım Keynesçi düşünce çerçevesinde gelişmektedir ve analizlerinde Keynes’in Milli Gelir hesaplama yöntemini kullanmaktadır.

Temelleri Harberger (1950) ve Meade (1951) tarafından atılan ve literatüre şu andaki adıyla Alexander (1959) tarafından kazandırılan bu yaklaşımda ticaret dengesi, milli gelir hesaplamaları yönünden açıklanmaktadır. Buna göre bir ülkenin ne kadar ürettiği (yurtiçi hasıla) ile ne kadar harcadığı (massetme kapasitesi) arasındaki fark dış ticaret dengesini oluşturmaktadır (Duasa, 2007: 2). Keynes’in milli muhasebe hesaplamalarını kullanarak bu yaklaşımı açıklamaya çalışalım. Yurt içinde üretilen toplam mallar veya hizmetler (Y), yurtiçindeki tüketim (C^d) için, kamu harcamaları (G^d) için veya yatırım (I^d) için

harcanabileceği gibi, yurtdışına ihraç (X) da edilebilir. Bu durum aşağıdaki (10) numaralı denklemde gösterilmektedir (Mankiw, 2010: 129).

$$Y = C^d + I^d + G^d + X \quad (10)$$

Tüketim harcamaları yurtiçinde üretilen mallar ve hizmetlerle (C^d) yapılabileceği gibi, yurtdışında üretilen mallar ve hizmetlerle (C^f) de yapılabilmektedir. Bu nedenle toplam tüketim harcamaları (C), bu iki bileşenin toplamından ($C^d + C^f$) oluşmaktadır. Aynı durum toplam yatırımlar ($I = I^d + I^f$) ve toplam kamu harcamaları ($G = G^d + G^f$) için de geçerlidir. Bu durumda (10) numaralı denklemin bileşenlerini ilgili açıklamalarla birlikte $Y = C - C^f + I - I^f + G - G^f + X$ şeklinde ifade edilebilir. Bu eşitliğin sağ tarafındaki $C^f + I^f + G^f$ toplamı, yurtdışında üretilen mallara ve hizmetlere yapılan toplam ödemeleri göstermektedir. Yurtdışında üretilen mallara ve hizmetlere yapılan toplam ödemeler de ithalat (M) anlamına geldiğinden, Keynesin toplam harcamalar yönünden milli muhasebe eşitliği (12) numaralı eşitlikteki son halini almaktadır (Mankiw, 2010: 129 – 130).

$$Y = C + I + G + X - (C^f + I^f + G^f) \quad (11)$$

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (12)$$

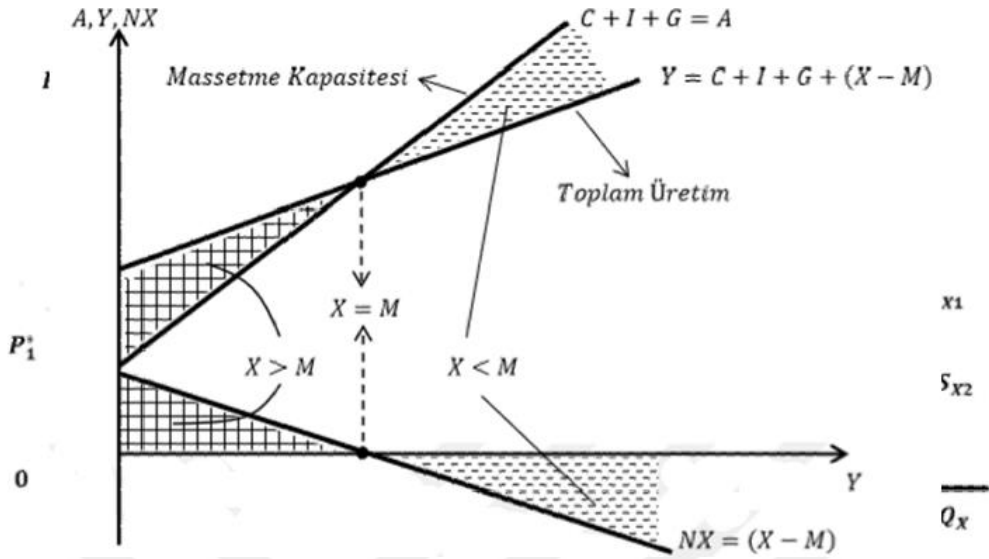
Yukarıdaki (12) numaralı denklem, bir ülkenin toplam üretim düzeyinin (Y), yaptığı toplam harcamalara denk olduğunu göstermektedir. Tüketim harcamaları, yatırım harcamaları ve kamu harcamaları toplamını ($C + I + G$) bir ekonominin masnetme (absorption) kapasitesi (A) olarak tanımlayacak olursak, (13) numaralı eşitlik aşağıdaki şekilde ifade edilebilecektir. Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Alexander (1952)'in çalışmasında masnetme kapasitesi (A), tüketim ve yatırım harcamalarından meydana gelmektedir. Ancak daha sonra yapılan çalışmalarda, kamu harcamalarının da bir masnetme bileşeni olarak literatüre girdiği görülmektedir.

$$Y = A + (X - M) \quad (13)$$

$$(X - M) = Y - A \quad (14)$$

Masnetme yaklaşımına göre, bir ülkenin toplam üretimi ile toplam harcaması arasındaki ilişki dış ticaret dengesini oluşturmaktadır. Buna göre bir ülke ürettiği kadar harcarsa ($Y = A$) dış denge ($X - M = 0$) sağlanacaktır. Bir ülkenin ürettiğinden fazlasını masnetmesi (harcaması) ($A > Y$) ise dış ticaret açığına ($X - M < 0$) sebep olmaktadır. Aynı

şekilde bir ülke ürettiğinden daha az harcarsa ($A < Y$) dış ticaret fazlası ($X - M > 0$) söz konusu olacaktır. Bu durum Şekil 1.5'te de gösterilmektedir.

Şekil 1.5. Toplam Üretim, Massetme Kapasitesi ve Net İhracat Eğrileri

Şekil 1.5'te gösterilen Massetme yaklaşımına göre, olası bir devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri ülke ekonomisinin tam ya da eksik istihdamda dengede olma durumuna göre farklılık göstermektedir. Ekonominin eksik istihdamda dengede olduğunu düşünelim. Bu durumda net ihracattaki artışa üretim de artışla eşlik edebilir. Ancak bunun için yurtiçi harcamanın, üretimdeki artış oranından daha küçük oranda artması gerekir (Tiryaki, 2002: 4). Bu durum Alexander (1952)'nin çalışmasında, “marjinal massetme eğiliminin (c)” birden küçük olmasıyla açıklanmaktadır. Alexander (1952) marjinal massetme eğilimini, gelirden meydana gelen değişimin massetme kapasitesini oluşturan bileşenleri nasıl etkilediğini gösteren bir oran olarak tanımlamaktadır. Buna göre eksik istihdamda dengede olan bir ekonominin, devalüasyon sonucunda artan ihracat malları talebini atıl kaynaklarını kullanarak karşılaması, gelirini artıracaktır. Ancak gelir artışının, toplam yurtiçi harcamalardan yüksek olması, ancak marjinal massetme eğiliminin birden küçük olmasıyla mümkün olmaktadır.

Eğer ekonomi tam istihdamda dengedeysen, üretim daha fazla artırılamaz demektir. Bu durumda toplam üretim (Y) sabit kalırken, massetme kapasitesindeki (A) artış ithalata sağlanacağından dış ticaret dengesi olumsuz yönde etkilenecektir (Seyidoğlu, 2009: 491). Bu durumda, devalüasyon sonucu artan ihracat malları talebi, yurtiçinde üretilen malların yurtiçinde tüketilmesi yerine, yurt dışına ihraç edilmesiyle ya da kaynakların tüketim faaliyeti yerine üretime kaydırılmasıyla sağlanabilecektir. Bu da yurtiçi harcamaların

baskılanması anlamına gelmektedir. Yurtiçi harcamaların baskılanması da çeşitli para ve maliye politikalarının devreye sokulmasıyla mümkün olacaktır.

Massetme yaklaşımında Alexander (1959)'a o dönem iktisatçıları tarafından en önemli eleştiri Machlup (1965) tarafından yapılmıştır. Machlup'a göre nispi fiyat değişimleri ile üretim faktörlerini daha etkin olacak şekilde yeniden dağıtmak, tam istihdama yakın ekonomilerde dış ticareti iyileştirmede en önemli unsur olacaktır. Ancak assetme yaklaşımında nispi fiyat değişimleri dikkate alınmamaktadır. (Şahbaz, 2011: 35).

1.9.3. Mundell-Fleming Modeli

Geleneksel Mundell – Fleming Modeli, klasik görüşün açıklamakta yetersiz kaldığı İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ekonomik gelişmeleri açıklayabilmek amacıyla Keynesyen gelir – harcama modeli kullanılarak Metzler (1942), Machlup (1943), Meade (1951) gibi iktisatçıları tarafından yapılan çalışmaların devamı niteliğindedir (Frankel ve Razin, 1987: 1-2). Fleming (1962) ve Mundell (1960, 1963) yaptıkları çalışmalar sonucunda tam sermaye hareketliliğinin, farklı döviz kuru politikaları altında, para ve maliye politikaları etkinliğinin belirlenmesinde oynadığı rolü incelemişlerdir. Keynesyen Gelir – Harcama Modeli'ne uluslararası sermaye hareketliliğini de eklemeleri açısından model literatürde önemli bir yere sahiptir. Mundell ve Fleming'in birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları çalışmalar, daha sonra literatürde Mundell – Fleming Modeli olarak yer alacaktır. Tam sermaye hareketliliği varsayımı altında geliştirilen model, ilerleyen dönemlerde iktisatçıları tarafından farklı sermaye hareketliliği üzerinde yapılan çalışmalarla geliştirilmiştir.

Keynesyen iktisatçıları tarafından kapalı ekonomiler üzerine geliştirilen IS – LM modeli, açık ekonomilerin diğer ekonomilerle olan ilişkilerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle modele bir ülkenin dış dünya ile olan ilişkilerini ifade eden BP (Ödemeler Dengesi) eğrisinin de eklenmesi gerekmektedir. BP eğrisi, Ödemeler Bilançosu'nun denge düzeyinde olduğu milli gelir ve faiz oranlarının bileşimini gösteren bir eğridir ve açık ekonomilerin dış dünya ile olan ilişkilerinin daha iyi açıklanması için geliştirilmiş ve modele eklenmiştir (Kostakoğlu, 2009: 6). Aşağıda Şekil 5 üzerinde de görüleceği üzere BP eğrisinin yatay bir pozisyonda olması, tam sermaye hareketliliğini göstermektedir. Yani sermaye hareketleri faiz oranındaki değişmelere karşı sonsuz duyarlılıktadır.

Modelde yer alan IS – LM – BP eğrilerinin denklemlerini açıklayarak analize başlamak gerekir. Mal piyasası denge koşulunu sağlayan IS eğrisi denklemi aşağıdaki (15) numaralı eşitlikte gösterilmiştir. IS eğrisi mal piyasası dengesinin, milli gelir (Y) düzeyi ile faiz oranına (i) bağlı olan yurtiçi talep (AE^d) ve yurtiçinde üretilen mallara yönelik dış talebi temsil eden ve yurtiçi gelir düzeyi (Y) ile dış alem gelir düzeyi (Y^f) ile reel döviz kuruna (RER) bağlı olan net ihracattan (NX) oluşan yurtiçi üretime yönelik toplam talebin hasılaya (Y) eşitliği ile sağlandığını göstermektedir (Yıldırım vd., 2013: 241).

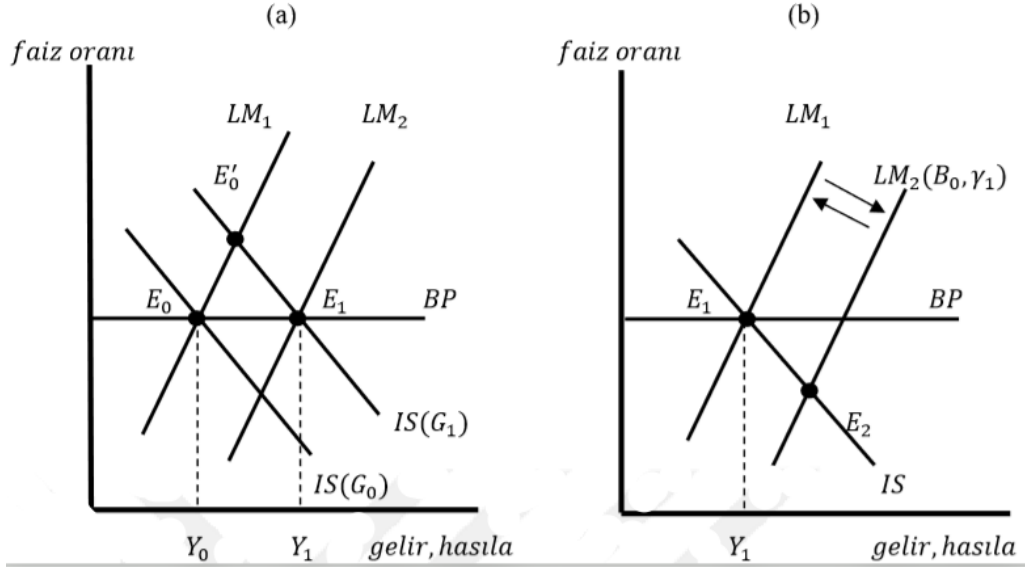
$$Y = AE^d(Y, i) + NX(Y, Y^f, RER) \quad (15)$$

Para piyasası denge koşulunu gösteren LM eğrisinin denklemi ise aşağıdaki (16) numaralı eşitlikte gösterilmektedir. LM eğrisinde açık ekonominin ortaya çıkardığı değişiklik sadece para arzı ile ilgilidir. Bu dönemin para arzına ($L(i)$), geçen dönemin para stokuna (M_{-1}) iki tür ilavenin yapılmasıyla ulaşılmıştır. Bunlardan ilki, belirli bir oranda ($0 \leq s \leq 1$) Ödemeler Bilançosu dengesizliğinin sterilize edilmesi için oluşan para stokundaki değişme (sB), ikincisi ise dışsal olarak para stokunda yapılan değişikliklerdir (γ) (Yıldırım vd., 2013: 241).

$$M_{-1} + sB + \gamma = L(i) \quad (16)$$

Dış denge koşulunu sağlayan BP denklemi ise, aşağıdaki (17) numaralı eşitlikte gösterilmiştir. Buna göre ihracat (X) reel döviz kuru (RER) ile dış alemin gelirine (Y^f), ithalat (M) yurtiçi gelir düzeyi (Y) ve reel döviz kuruna (RER), sermaye hareketleri (K) ise yurtiçi (i) ve dünya faiz oranları (i^f) arasındaki farka bağlıdır (Yıldırım, 2013: 343).

$$BP = X(Y^f, RER) - M(Y, RER) + K(i - i^f) \quad (17)$$

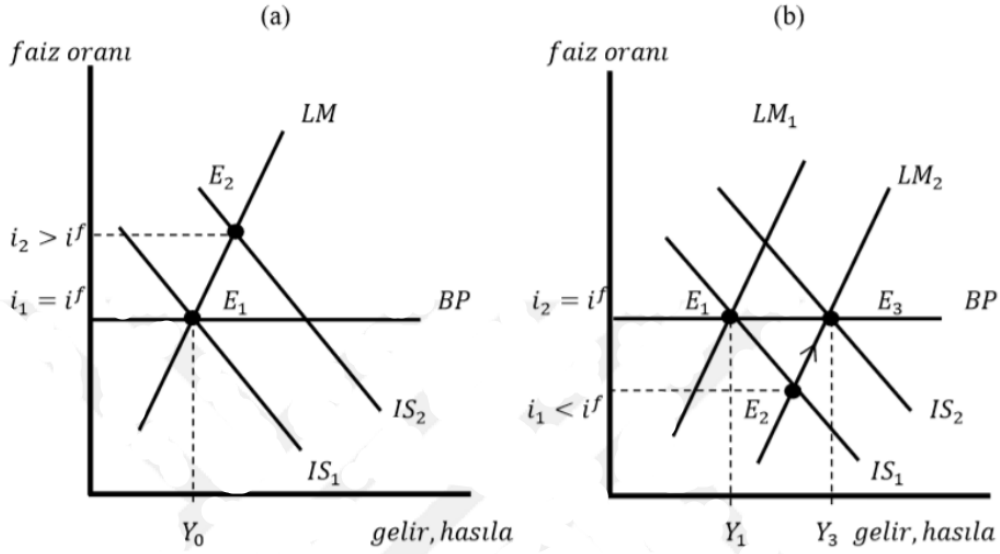

Kaynak: Yıldırım vd. (2013), s. 252, 253.

Şekil 1.6. Tam Sermaye Hareketliliği ve Sabit Kurda Maliye ve Para Politikaları

Genişletici bir maliye politikasının etkileri Şekil 1.6 (a)'da gösterilmektedir. Kamu harcamalarındaki artış IS eğrisini sağa kaydırmıştır ($IS(G_0) \rightarrow IS(G_1)$). Ekonomide iç denge oluştuğu E'_0 noktasında yurtdışı faiz oranlarının yüksek oluşu nedeniyle ekonomiye hızlı bir sermaye girişi olmakta ve Ödemeler Bilançosu fazla vermektedir. Ödemeler Bilançosu fazlası ülke parasına olan talebi artıracaktır. Bu noktada Merkez Bankası talep edilen milli parayı piyasaya vererek döviz çekecektir. Böylece para arzı artacak ve LM eğrisi de sağa kayacaktır. Bu kayma, faiz eski düzeyine inene dek sürecek ancak bu süreçte gelir düzeyi de artmış olacaktır. Daraltıcı maliye politikasında ise, mali genişlemenin tam zıttı bir sonuç ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak tam sermaye hareketliliği ve sabit kur politikası altında maliye politikası tam etkindir. Dışlama etkisi ortaya çıkmamaktadır (Yıldırım, 2013: 348).

Genişletici para politikasının etkileri ise Şekil 1.6 (b)'de gösterilmektedir. Para stokundaki genişleme nedeniyle LM eğrisi sağa kayarken ($LM_1 \rightarrow LM_2(B_0, \gamma_1)$) iç denge oluştuğu E_2 noktasında faiz oranlarının düşük olması dışarıya sermaye akımını hızlandıracak, Ödemeler Bilançosu açığı nedeniyle para stoku daralacak ve LM eğrisi geriye kayacak ve yeniden E_1 noktasında denge sağlanacaktır. Sonuç itibarıyla tam sermaye hareketliliği ve sabit kur politikası altında para politikası etkisizdir (Yıldırım, 2013: 351).

Kaynak: Yıldırım vd. (2013), s. 260, 261.

Şekil 1.7. Tam Sermaye Hareketliliği ve Esnek Kurda Maliye ve Para Politikaları

Yine tam sermaye hareketliliğinin var olduğundan hareketle, aynı politikaları esnek döviz kuru sisteminin olduğu durumda nasıl sonuçlar vereceğini inceleyelim. Bu durumda mali genişlemenin etkisi Şekil 1.7 (a)'da gösterilmektedir. Mali genişleme IS eğrisini sağa kaydıracaktır ($IS_1 \rightarrow IS_2$). E_2 noktasında sağlanan mal ve para piyasası iç dengesi geçici olacaktır. Çünkü bu noktada yurtiçi faiz oranı dünya faiz oranının (i^f) üzerindedir ve büyük miktardaki sermaye girişi nedeniyle Ödemeler Bilançosu fazla vermektedir. Ödemeler Bilançosu'nda oluşan bu fazlalık ülke parasının değerlenmesine ve rekabet gücünün düşmesine yol açacaktır. Bunun sonucunda net ihracat azalır ve IS eğrisi sola kayar ve denge tekrar E_1 noktasında sağlanır. Burada LM eğrisinin pozitif eğimli olmasına rağmen tam dışlama etkisinin ortaya çıkması döviz kurundaki düşmeden kaynaklanmaktadır. Daraltıcı maliye politikasında ise işleyiş tam tersi yönde olacaktır. Sonuçta maliye politikası ne gelir düzeyini ne de faiz oranını etkileyememektedir (Yıldırım, 2010: 351)

Tam sermaye hareketliliği ve esnek döviz kuru rejimi altında, genişletici bir para politikasının etkileri Şekil 5 (b)'de gösterilmektedir. Parasal genişleme sonucu LM eğrisi sağa kaydığında ($LM_1 \rightarrow LM_2$) ulaşılan E_2 denge noktasında gelir düzeyi yükselmekte ve yurtiçi faiz oranı düşmektedir ($i_1 < i^f$). Bunun sonucunda hem net ihracat azalışı, hem de sermaye çıkışına bağlı olarak ödemeler bilançosu açığı oluşmaktadır. Bu iki etki nedeniyle döviz kurunda bir yükselme gerçekleşecektir. Böylece IS eğrisi sağa kayacak ($IS_1 \rightarrow IS_2$) ve E_3 noktasında denge oluşacaktır. Daraltıcı para politikasında işleyiş tam tersi yönde

olacaktır. Sonuçta esnek döviz kuru rejimi ve tam sermaye hareketliliği söz konusu olduğunda para politikası tam etkin olacaktır (Yıldırım, 2013: 352).

Mundell – Fleming Modeli başlangıçta bir cari açık inceleme aracı olarak düşünülmemişti. Model tam sermaye hareketliliği ve farklı döviz kuru politikaları altında para ve maliye politikalarının etkilerini araştırmayı amaçlıyordu. Ancak Dornbusch’un “overshooting” modeli ile birlikte dinamik hale gelen Mundell –Fleming Yaklaşımı, günümüzde bazı açık ekonomi tartışmalarında temel alınmaktadır (Uygur, 2012: 4).

Mundell – Fleming Modeli’ne getirilen en önemli eleştiri, modelin kısa vadeye odaklanmasından dolayı getirilmiştir. Model politika kararlarının Cari İşlemler Dengesi üzerindeki stok ve akım değişkenlerinin uzun vadedeki etkileşiminden kaynaklanan etkileri göz ardı etmekte, yani kısa vadeye odaklanmaktadır. Örneğin genişletici bir maliye politikası uygulanması ilk aşamada ulusal para biriminin reel olarak değer kazanmasına, dolayısıyla da cari işlemler açığına ve sermaye girişine neden olur. Uzun dönemde ise, bu durumun süreklilik arz etmesi ülkenin dış yükümlülüklerinin sürekli artmasına yol açar. Bu durumu düzeltmek için de ülkelerin dış ticaret dengesini iyileştirmesi gerekmektedir. Böylece ilk aşamada reel olarak değer kazanmış olan ulusal paranın zamanla değer kaybetmesi zorunlu hale gelecektir (Tiryaki, 2002: 5).

1.9.4. Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı

Dönemlerarası Yaklaşımına göre Cari İşlemler Dengesi ileriye dönük dinamik yatırım ve tasarruf kararlarının bir sonucudur. Cari İşlemler Dengesi’ne yönelik dönemler arası analizlerin temelini Bardhan (1967), Bruno (1970) ve Hamada (1969)’nın yaptıkları çalışmalar oluşturmuş olsa da, 1980’li yılların hemen başında Buitter (1981), Obstfeld (1982), Sachs (1981), Svensson ve Razin (1983) tarafından yapılan çalışmalar bu konuda köşe taşı konumundadır (Obstfeld ve Rogoff; 1994: 2).

Dünya sermaye piyasalarındaki gelişme ile birlikte sermaye hareketliliğinin artması ve özellikle 1973 – 74 ve 1979 – 1980 yıllarındaki petrol fiyatlarındaki büyük çaptaki artışlar, ülkelerin cari açık seviyelerinin dikkate değer bir biçimde yükselmesine neden olmuştur. Dönemler arası yaklaşıma göre gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler dengelerindeki farklılıklar dış şoklara “optimal dinamik cevap” olarak ifade edilen dönemler arası bir problemten kaynaklanmaktadır. Klasik ve Keynesyen modellerin cari işlemler dengesine güvenilir çözümler üretememesi ve ilk petrol şokundan sonra gelişmekte olan

ülkelerin banka kredilerindeki ani artış sonucu oluşan dış borçların sürdürülebilir olup olmadığıyla ilgili değerlendirmeler bu yaklaşımın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu noktada sürdürülebilirlik konusundaki “optimal cari açık” kavramının da dönemler arası yaklaşımla birlikte literatürde yer almaya başladığı görülmektedir (Obtsfeld ve Rogoff; 1994: 2).

Cari İşlemler Dengesi’ni açıklamaya yönelik geliştirilen bu yaklaşımı yukarıda tartışılan diğer yaklaşımlardan ayıran temel özelliği mikroekonomik bir yaklaşım olmasıdır. Buna göre cari işlemler dengesi ekonomik karar birimlerinin dönemler arası bütçe kısıtları altında aldıkları optimizasyon kararlarının bir sonucudur (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 39). Modelin analizini basitleştirmek adına, iki dönemli küçük bir ekonomiyi göz önüne alalım. Modelin ana mantığı, bir bireyin dönemler arası bütçe kısıtından yola çıkmaktadır. Modelde cari işlemler açığı matematiksel olarak aşağıdaki (9.1) numaralı denklemde gösterilmektedir. Eşitlikle birlikte Cari İşlemler Dengesi’nin farklı değişkenlerle ilişkisinin analizi ve zamanlar arası bir olgu olarak değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Yine Cari İşlemler Dengesi’nin aşağıdaki eşitlikle ifade edilmesi, optimum cari açık kavramının da temelini oluşmasına olanak sağlamaktadır (Uygur, 2012: 4).

$$CA_t = NX_t = B_{t+1} - B_t = r_t B_t + Y_t - C_t - I_t - G_t = S_t - I_t \quad (18)$$

Görüldüğü gibi Cari İşlemler Dengesi (CA_t), net dış faktör gelirlerini de içerecek şekilde net ihracat (NX_t) olarak tanımlanmaktadır. Burada B_t net dış varlıkları, r_t uluslararası faiz oranını, $r_t B_t$ çarpımı net dış varlıklardan sağlanan gelirleri, Y_t gayri safi yurtiçi hasılayı (GSYH), C_t özel tüketim harcamalarını, I_t toplam yatırım harcamalarını, G_t ise toplam kamu harcamalarını göstermektedir. Buna göre dış varlıklardan sağlanan getiri ile birlikte gayri safi yurtiçi hasıla ($r_t B_t + Y_t$), gayri safi milli hasılayı (GSMH) oluşturmaktadır, yani toplam gelirleri göstermektedir. Özel tüketim harcamaları, yatırım harcamaları ve kamu harcamaları toplamı ($C_t + I_t + G_t$) ise toplam iç talebi oluşturmaktadır (Uygur, 2012: 5). Buna göre, yukarıdaki (18) numaralı denklem t dönemindeki bir tasarruf fazlasının yabancılara borç verileceğini ifade etmektedir. Tam tersi durumda, tasarruf açığının olması halinde ise borçlanmaya gidilecektir. Böylece bu modelle tüketicilerin dönemler arası tüketim, tasarruf, yatırım ve borçlanma kararları ile cari işlemler dengesi arasında ilişki kurulmuş olmaktadır (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 44).

Yukarıdaki (18) numaralı eşitlikteki ifadeleri sırasıyla gözden geçirmek gerekirse, burada net ihracatın içinde alışılmış mal ve hizmet ihracatı ve ithalatına ek olarak sermayenin yurtdışı hizmetlerinden sağlanan net faiz, kar, rant gibi gelirler de eklenmiştir. Borçlu ülkeler için net sermaye geliri negatif olacağından net ihracat geliri daha düşük olacaktır. Bunun yanında cari açık söz konusu ise, ağırlığını tahvillerin ve kredilerin oluşturduğu net dış varlıklar azalacaktır. Açık bir ekonomide toplam gelirler ($r_t B_t + Y_t$) ile toplam harcamalar ($C_t + I_t + G_t$) arasındaki fark, yatırım – tasarruf farkı olacaktır. Diğer bir ifadeyle ekonomideki toplam tasarrufu $S = r_t B_t + Y_t - C_t - G_t$ olarak ifade edecek olursak, ekonomide cari açık varsa tasarruf açığı da var demektir ve (18) numaralı eşitliğin en sağındaki $CA_t = S_t - I_t$ ifadesi sağlanmış olmaktadır. Cari dengede büyük bir fark yaratmayacağından dolayı işgücü hareketlerinin olmadığı ya da çok sınırlı olduğu varsayımından hareketle işçi gelirleri modele dahil edilmemiştir. Ponzi oyununun olmadığı ve dünya faiz oranının değişmediği varsayımı altında çeşitli matematiksel iterasyonlardan sonra (18) numaralı eşitlik aşağıdaki halini almaktadır (Uygur, 2012: 5 – 6).

$$-(1+r)B_t = \sum_{t=\tau}^{\infty} \left(\frac{1}{1+r} \right)^{t-\tau} (Y_t - C_t - I_t - G_t) \quad (19)$$

Yukarıdaki (19) numaralı eşitliğin sağ tarafı dış ticaret fazlaları toplamının şimdiki değerini, eşitliğin negatif işaretli sol tarafı ise faiz dahil dış borç miktarını ifade etmektedir. Buna göre gelecekteki cari fazlaların toplamı şimdiki dış borcu karşılayabilecek düzeydeyse zamanlar arası bütçe kısıtı sağlanıyor demektir. Borç ödeyebilme (solvency) de denen bu koşul sağlanamıyorsa ülke dış borçlarını ödeyemeyecek durumdadır ve sürekli hale gelen cari açıklar bu nedenle tehlike arz etmektedir. Şu ana kadar yapılan açıklamalar dönemler arası yaklaşımın bir yönünü ortaya koymaktadır. Ancak dönemler arası yaklaşımın bir de optimizasyon boyutu vardır. Buna göre gerçekleşen cari açık optimum cari açıktan fazla ise cari açıktaki bir aşırılık (excessiveness) var demektir ve müdahale gerektirir (Uygur, 2012: 7). Peki optimum cari denge nasıl ifade edilmektedir? Uluslararası faiz oranının sabit olduğu varsayımı altında optimum cari denge (CA_t^*), E_t beklenti işlemcisini belirtmek üzere aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Mercan ve Göçer, 2012: 78).

$$CA_t^* = B_{t+1} - B_t = (Y_t - E_t - Y_t^*) - (I_t - E_t I_t^*) - (G_t - E_t G_t^*) \quad (20)$$

Yukarıdaki denklemde Y_t^* , I_t^* ve G_t^* sırasıyla uzun dönemde beklenen gelir, yatırım ve kamu cari harcamasını göstermektedir. Beklenti işlemcisi (E_t) ise modelin başlangıç noktası

olan bir bireyin zamanlar arası fayda fonksiyonundan gelmektedir. Burada bireyin gelecekte elde etmesi beklenen faydaların iskonto edilmiş toplamalarının maksimize edilmesi probleminden yola çıkılarak optimum cari denge formülüne ulaşılmaktadır. Nitekim (20) numaralı denklemde de optimum cari denge gelir, yatırım ve kamu harcamalarının uzun dönemde beklenen değerlerindeki sapmaların toplamından oluşmaktadır. Cari dönemde beklenen değerlerin üzerinde gerçekleşen gelir (Y_t) cari açıktaki iyileşme yaratırken, beklenen değerlerin üzerinde gerçekleşen yatırım (I_t) ve kamu harcamaları (G_t) ise cari dengede bozulmaya neden olacaktır. Örneğin cari dönemde gelirin beklenen değerini aştığını ve ekonominin cari fazla verdiğini düşünelim. Bunun nedeni ekonomide tüketim düzgülendirmesinin olmasıdır. Yani geçici gelir artışları tüketime yönelmeyecek, tasarruf edilecektir. İlerleyen dönemlerde ise gelir uzun dönemde beklenen değerinin altına indiğinde ise ekonomi cari açık verecektir. Yani cari denge tüketimdeki bu kaymalara karşı bir tampon görevi görmektedir (Mercan ve Göçer, 2012: 78; Uygur, 2012: 9).

Cari işlemler pozisyonunun optimal olduğu düşüncesi, piyasaların işleyişine müdahalelerin olmadığı, ekonomik karar vericilerin davranışlarında rasyonel oldukları, bu karar vericilerin borç alma ve verme ile ilgili bir kısıtlarının olmadığı (sermaye hareketlerinin kısıtlanmadığı) gibi varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlarla birlikte ekonomik karar birimlerinin amaçlarından birisi, ortaya çıkabilecek tüketim dalgalanmalarını gidermek olacaktır ki borç alma ve borç verme tam da bu amaçla yapılmaktadır. Ancak dönemler arası optimizasyon yaklaşımını savunanlar, Cari İşlemler Dengesi'nin yalnızca tüketimin dönemler arası dalgalanmasını azaltmaya yönelik bir optimizasyon yaklaşımı olmadığını belirtmektedir. Nitekim Sachs (1981) dönemler arası yatırım kararı ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi vurgulamakta ve cari açıkların yeni yatırım olanakları sunması halinde olumsuz bir durumun söz konusu olmayacağını belirtmektedir (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 39 – 40). Bu noktada cari açıkların sürdürülebilirliği ile ilgili Sach'sın (1981) bu görüşünün kısmen geçerli olduğunu söylenebilir. Ancak dönemler arası yaklaşım yurtiçi tasarruflardan daha fazla yatırım imkanı veren cari açıkların sorun teşkil etmeyebileceğini belirtirken, yeni yatırımların hangi alanlara yapıldığını es geçmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de anlatılacağı üzere eğer yurtdışı tasarruflar döviz getirmeyen alanlara yapılırsa, daha fazla yatırım yapma imkânının bir anlamı kalmayacak; aksine dış tasarruf kullanımını anlamına gelen cari açıklar dış borç yükünün giderek artmasına sebep olacaktır ki bu da ekonominin kırılma noktasını artıracaktır.

2. BÖLÜM

2. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ

Bu bölümde İkiz Açıklar Hipotezi ile ilgili teorik yaklaşımlar ve İkiz Açık Hipotezi'nin temelini oluşturan cari açık ile bütçe açığının Türkiye'deki gelişimi verilmiştir.

2.1. İkiz Açıklar Teorik Çerçeve

Bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ampirik bağ, özellikle ABD' de 1980'in ikinci çeyreğinde yaşanan yüksek bütçe açıkları ve yine aynı dönemde ortaya çıkan çok yüksek cari açıklar bu iki açığın birbirini etkileyip etkilemediği sorusunu gündeme getirmiştir. Keynesçi iktisatçılara göre, bütçe açıklarından cari açıklara doğru sebep sonuç ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Buna göre vergi oranlarında yapılacak indirim veya devlet harcamalarında yapılacak artışın ortaya çıkaracağı bütçe açıkları, reel faizler üzerinde baskı oluştururken, ülkeye sermaye girişi fazlalaşmakta ve ulusal para değerlenmektedir. Bu da cari açıkları kaçınılmaz kılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Keynesçi Görüşte cari açıkların asıl sebebinin bütçe açıkları olduğu ileri sürülmektedir (Darrat,1988: 880).

İlk olarak bütçe açığı ve cari açık arasında oluşan korelasyon, bu iki açık arasında sebep-sonuç ilişkisi olabileceğini ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak eğer bu iki açık arasında nedensellik bağı varsa bu bağı ortaya çıkarılması ve çeşitli çözüm önerileri ortaya konulması gerekmektedir (Kökçü, 2011: 29).

Bütçe açıkları ile cari açıklar arasında korelasyonun varsayımları ise aşağıdakiler gibidir.

1. Bütçe açıkları cari açıkların nedenidir.
2. Cari açıklar bütçe açıklarının nedenidir.
3. Bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.
4. İki değişken de karşılıklı olarak birbirinin nedenidir.

Bunlardan ikincisi, bütçe açığı dışındaki diğer sebeplerden dolayı cari açık oluşması durumunda, devletin harcamalarını artırma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Cari açıklar, ihracatın ithalattan az olduğunu ortaya koyar. Bu durumda artan cari açığın ulusal

sanayiye negatif etkilediği ve bunun neticesinde ise cari açıkların milli gelirden azalmaya ve işsizlik seviyesinde artışa yol açtığı ifade edilmektedir. Böyle bir durumda, cari açıklar arttığı için ulusal sanayiye destekleyen harcamaları artıracak bu da bütçe açıklarının artması sonucunu doğuracaktır. Bu durumda da bütçe sadece devlet harcamalarının artması nedeniyle değil ihracat miktarındaki azalma nedeniyle ortaya çıkan daha az milli gelir düzeyine bağlı olarak toplanan daha az vergi gelirlerinden dolayı da daha fazla açık verecektir. Bu halin gerçekleşmesi, dört numaralı hipoteze uygun bir durumdur. Üç numaralı alternatif hipotez ise, bütçe ve cari açıkların sebeplerinin kendileri dışında, başka faktörler sebebiyle ortaya çıktığı ortaya koymaktadır (Darrat, 1988: 880-881).

İkiz açıklar hipotezinin ortaya çıkışı Keynesyen gelir denkleminde dayanmaktadır. Ekonomi için enjeksiyon olarak adlandırılan tasarruf (S), vergi geliri (T) ve ithalatın (M), sızıntı olarak adlandırılan yatırım (I), kamu harcaması (G) ve ihracata (X) eşit olduğu durumda ekonominin dengede olacağı kabul edilir (İpek ve Ayvaz Kızılgöl, 2016: 427). Yani;

$$S + T + M = I + G + X \quad (21)$$

Denklem 1 düzenlendiğinde

$$(S - I) + (T - G) = (X - M) \quad (22)$$

elde edilir. Tasarruf ve yatırımların dengede olduğu varsayımı altında, ikiz açık hipotezini oluşturan denklem;

$$(T - G) = (X - M) \quad (23)$$

halini alacaktır. Bu ifade bütçe açıklarının ancak cari açık ile ya da cari açığın ancak bütçe açığı ile finanse edilmesinin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada da bu etkileşim analiz edilmiştir.

2.2. İkiz Açıklar Hipotezine İlişkin Yaklaşımlar

İkiz açıklar hipotezine ilişkin yaklaşımlar aşağıda, Neo-Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım, Parasalcı Yaklaşım Ve Ricardocu Yaklaşım başlıkları altında aşağıda verilmiştir.

2.2.1. Neo-Klasik Yaklaşım

Neo-Klasik Yaklaşım'ın, her bireyin tüketim miktarını zamanlar arası tüketim optimizasyonuna göre belirlemesi, bireylerin beklenen yaşam sürelerinin sınırlı olması ve her zaman piyasa temizlenmesinin sağlanması şeklinde üç varsayımı bulunmaktadır. Bu varsayımların bireylerin tüketimlerini belirlemede, dolayısıyla ekonominin dinamikleri üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. 1930 yılında Irving Fisher tarafından ortaya koyulan zamanlar arası tüketim seçimi analiziyle, bireylerin tüketimlerinin sadece bugünkü gelirleriyle değil gelecekteki gelirleriyle de belirlendiğini ortaya koymaktadır. Böylece bireyler tüketimlerini yaşam sürelerini hesaba alarak belirlemektedir. Yüksek bütçe açıklarının gelecek dönemlerde de bireylere yüksek vergi oranları sunacağı gerçeği de ortaya çıkmaktadır. Neo-Klasik Yaklaşım'a göre, düşük miktarlardaki geçici bütçe açıkları piyasanın kendisini temizlemesi yoluyla ekonomiye zarar verici ölçüde olmamaktadır. Ancak sürekli ve yüksek bütçe açıkları, sermaye birikimini engellemekte ve ekonomiye ciddi boyutta zararlar vermektedir (Bernheim, 1989: 57-60).

2.2.2. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen Yaklaşım, ekonomide işsizlik durumunun olabileceğini, toplumda miyopluk hipotezinin ve likidite sınırlamasının olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamlarda, Keynesyen Yaklaşım Neo-Klasik Yaklaşım'dan farklılaşmaktadır.

Keynesyen miyopluk hipotezine göre, bireyler bugün oluşan ekonomik bir durumun gelecekteki etkilerini kestirememektedirler (Dornbusch ve Fischer, 1994: 314). Bu hipoteze göre, bugün meydana gelen bir vergi indirimi, bireylerin gelecekteki tüketimlerinden daha çok bugünkü tüketimlerini artırıcı etkiye sahip olacaktır. Likidite sınırlaması ise, bireyleri gelecekteki tüketimlerini artırma kararı alsalar bile bugünkü borçlanma olanaklarının kısıtlı olması şeklinde değerlendirmek gerekmektedir (Mankiw, 2002: 417). Bu durum, Keynesyen görüşün savunduğu miyopluk hipotezi ve likidite sınırlaması sonucu, tüketimin harcanabilir gelirdeki değişimlere karşı yüksek derecede duyarlı olması gerçeğini ortaya koymaktadır (Bernheim, 1989: 60).

Neo-Klasik Yaklaşımına göre, cari anlamda meydana gelen vergi indirimlerinin çıktıları gelecek dönemlere de yansıtacağından, bugünkü ekonomik dinamikleri etkisi zorlaşmaktadır. Keynesyen Yaklaşım'a göre ise bu durumun tam tersi savunulmaktadır. Ayrıca bazı Keynesyen iktisatçılar, doğru bir şekilde planlanmış bütçe açıklarının

ekonominin özel sektör kısmına olumlu etkileri olduğunu savunmaktadırlar. Bütçe açıklarına sebep olan yol, köprü gibi yüksek kamu altyapı yatırımları, özel sektörün daha fazla yatırım yapmasını ve dolayısıyla ekonomiye olumlu etkiye sebep olmasını sağlayacaktır (Eisner, 1989: 81-84).

2.2.3. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı Yaklaşım'ın en önemli argümanı, bütçe açıklarının enflasyonist etkisinin ekonomi üzerindeki en ciddi etkisi olduğu argümanıdır. Dwyer (1982), bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi, yüksek bütçe açıklarının toplam harcamayı artırması sonucu talep artışının fiyatlar genel düzeyindeki artış olarak açıklamaktadır.

Wagner ve Buchanan (1977), bütçe açıklarının siyasi baskılar sonucunda emisyonla kapatılarak enflasyona neden olacağını savunmuşlardır. Sargent ve Wallace (1981) da bütçe açıklarının Merkez Bankası'nı sonraki dönemlerde emisyonla gitmek zorunda bırakacağını savunmuşlardır. Miller (1983) ise emisyon yoluna gidilip gidilmemesinin, bütçe açıklarının enflasyonist etki yaratmasına etkisinin olmadığını savunmuştur. Bütçe açıkları sonucu meydana gelen faiz artışının özel yatırımların dışlanmasına sebep olacağını ve bunun da reel büyüme oranını düşüreceğini savunan Miller (1983), emisyonun devlet eliyle yapılmadığı durumlarda özel sektörün kendisinin bu emisyonu yapacağını vurgulamıştır. Barro (1979) ise diğerlerinden farklı olarak beklenen enflasyon oranının bütçe açıklarına sebep olduğunu savunmuştur (Saleh, 2003: 10-12). İkiz Açıklar Hipotezi'ni reddeden Ricardocu Yaklaşım ise açıkların birbirinden bağımsız faktörlerle oluştuğunu savunmakta ve birbirleriyle ilişkilerinin olmadığını vurgulamaktadır. Bu konu aşağıdaki başlıkta açıklanmıştır.

2.2.4. Ricardocu Yaklaşım

Ricardocu denklik hipotezi, isminden de anlaşıldığı üzere ilk kez David Ricardo tarafından ortaya çıkarılmıştır. Ancak varsayımlarından emin olmadığından dolayı kendisi bu hipotezi kabul etmemiştir. Ricardocu denklik hipotezine ilk kez geliştiren Barro (1974), yaptığı analizde Samuelson (1958) ve Diamond (1965) tarafından geliştirilen üst üste binen kuşaklar modelini kullanmıştır (Barro, 1989: 39).

Ricardocu Yaklaşım, bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki ilişkiyi ve dolayısıyla İkiz Açıklar Hipotezini reddetmektedir. Ricardocu denklik hipotezi, devletin bütçe açıklarını

vergi veya borçlanma yoluyla finanse etmesinin bir fark oluşturmayacağını ve ortaya çıkan sonuçların aynı olacağını savunmaktadır (Romer, 2001: 537-539).

Barro (1974) bireylerin kendilerinden sonra gelecek olan kuşaklara miras bırakma düşüncelerinin varlığını belirtmiştir. Böylece bireyler sadece kendi yaşamları için öngördükleri süre için değil, gelecek nesilleri de düşünerek bir tüketim optimizasyonu yapmak zorunda kalmaktadırlar. Böylece devletin genişletici maliye politikası uygulaması, bireylerin harcama eğilimleri üzerinde herhangi bir etkiye sebep olmamaktadır (Romer, 2001: 537-539).

Barro'nun (1974) geliştirdiği bu modele karşı olan eleştiriler ise, bireylerin ömürlerinin sınırlı olmasından dolayı ölümden sonraki vergilerin önemsenmemesi, gelişmiş bir finans piyasası eksikliğinden kaynaklanan kamu kesiminin karşılaştığı faiz oranına nispeten bireylerin karşılaştıkları faiz oranının yüksek olması, gelecekteki gelirlerin ve vergilerin belli olmaması ve Ricardocu Yaklaşım'ın tam istihdam varsayımına sahip olması şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca, bu hipotezin Sürekli Gelir Hipotezi'ne dayanması, Sürekli Gelir Hipotezi'ne yapılan eleştirilerin de dolaylı olarak Ricardocu Yaklaşımı bağladığını ortaya koymaktadır (Barro, 1989: 3840).

2.3. Türkiye'de İkiz Açıklar

Bu bölümde 2002 sonrası dönemde Türkiye'de ikiz açıklar bütçe açıkları ve cari açıklar ele alınacak olup bu iki açığın gelişme seyri incelenecektir.

2000'li yıllara Türkiye yüksek oranlı bütçe açığıyla giriş yapmıştır. Ayrıca ihracata dayalı bir büyüme politikasını yürütebilmek için 2000'li yılların ilk dönemlerinden itibaren bir yönden iç talebi kısımaya yönelik tedbirler alınırken diğer yönden de çeşitli teşvik araçları ile ihracatın teşviki için çalışmalar yürütülmüştür (Ünsal 2004: 97). Örnek vermek gerekirse cari işlemler açığı (CA) ve zaman serisi verilerine göre bütçedeki açıkların (BD) değişkenleri arasında yakın bir ilişkinin mevcut olması, bütçe açığı ve cari işlemler değişkenleri arasında bir birlikteliğe işaret etmektedir. Ancak ikisi arasındaki nedensellik bağı, nedensellik testi ve iktisat teorisi sayesinde belirlenmektedir.

Tablo 2.1. Cari Açık ve Bütçe Açığı (2002- 2016 Dönemleri, Milyon \$, %)

Tarih	Cari Açık	Cari Açık/GSYH	Bütçe Açığı	Bütçe Açığı/GSYH
2002	-626	-0.26	-26623	-11.15
2003	-7554	-2.40	-26927	-8.59
2004	-14198	-3.49	-21302	-5.25
2005	-20980	-4.17	-6053	-1.20
2006	-31168	-5.65	-3244	-0.58
2007	-36949	-5.46	-10532	-1.55
2008	-39425	-5.12	-13482	-1.75
2009	-11358	-1.75	-34103	-5.28
2010	-44616	-5.77	-26714	-3.45
2011	-74402	-8.91	-10648	-1.27
2012	-47963	-5.47	-16408	-1.87
2013	-63642	-6.68	-9752	-1.02
2014	-43610	-4.66	-10681	-1.14
2015	-32145	-3.73	-8648	-1.00
2016	-33139	-3.83	-9907	-1.14

Kaynak: EVDS ve Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.

Tablo 2.1’de Türkiye’nin 2002-2016 dönemine ait cari açık ve bütçe açığı verileri sunulmuştur. Sunulan veriler incelendiğinde, Türkiye’nin cari denge ve bütçe dengesi konularında yıllık olarak sürekli açık verdiği görülmektedir. 2002 yılında 626 milyar dolar olan cari açık 2008 yılına kadar sürekli artarak 39 milyar dolar seviyesine ulaşmış, 2008 küresel krizinin etkisiyle dünyanın pek çok ekonomisinde ortaya çıkan gelişmeler sonrasında bu açık 2009 yılında 11 milyar dolara kadar düşmüştür. 2011 yılında 74 milyar dolar ile zirve yapan cari açık, 2012 yılında azalarak 47 milyar dolara inmiştir. 2013 yılında tekrar ciddi bir artışın yaşanmasının ardından 2014 ve 2015’te azalarak 32 milyar dolar seviyesine gerilemiş ve en son 2016 yılında 33 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2010’lu yıllara kadar sürdürülen yüksek faiz-düşük kur politikası nedeniyle Türkiye’de, TL’nin değerli olması sebebiyle ihracat zorlaşırken ithalat kolaylaşmış ve dış ticaret açığı ve dolayısıyla cari açık artmıştır. TL’yi nispi olarak değerli tutma politikası, enflasyonu düşürme ve toplam borç yükünü azaltma açısından olumlu etkilere sahip olsa da, uzun vadede yerli üreticinin uluslararası rekabet gücünü zayıflatmış ve cari açığı artırıcı bir rol oynamıştır (Karagöl, 2011: 12).

Cari açığın GSYH’ye oranları incelendiğinde yine benzer bir görünüm ortaya çıkmaktadır. 2002 yılından 2006 yılına kadar artmaya devam eden bu oran, % 0.26 seviyesinden %5.65 seviyesine yükselmiştir. Devam eden yıllarda bir azalış eğilimi göstererek 2009 yılında %1.75’e kadar düşmüş olmasına karşın 2010 ve 2011 yıllarında hızla yükselmiş ve 2011 yılında %8.91 olmuştur. 2011 yılındaki bu oran, uluslararası

standartlara göre cari açığın GSYH'ye oranının ideal ölçülerinin en üst sınırı olan %5'in çok üzerindedir.2012 yılında azalarak %5.47 seviyesine gerilese de, 2016 yılında %6.68 olarak yine sınırın oldukça üzerinde kalmıştır. 2014 ve 2015 yıllarında azalma eğilimine giren cari açığın GSYH'ye oranı en son 2016 yılında %3.83 olarak hesaplanmıştır.

2001 krizinden sonra başlatılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte, Türkiye'de köklü yapısal değişimler meydana gelmiştir. Bu programla birlikte yürürlüğe giren kamu bütçesini düzeltmeye yönelik tedbir ve uygulamalar, uzun vadede etkisini göstermiştir. Tablo 2.1'de bu programın bütçe üzerindeki etkileri görülmektedir.

Programın uygulamaya konulduğu 2001 yılını izleyen 2002 yılında bütçe 26 milyar dolar açık vermiştir. Bu açık GSYH'nin yüzde 11'i gibi büyük orana tekabül etmektedir. Sonraki yıllarda bütçe, hem açık hem de bu açığın GSYH'ye oranı olarak azalmaya başlamıştır. Azalma eğilimi 2006 yılına kadar sürmüştür ve bu yıl bütçe açığı üç milyar dolara kadar düşmüştür. 2006 yılında bütçe açığının GSYH'ye oranı ise %0.58 olarak gerçekleşmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında bütçe açığı ve açığın GSYH'ye oranı tekrar artmaya başlamış ve 2008'de başlayan krizin etkisinin bittiği 2009 yılında bütçe 34 milyar dolara yükselmiştir. 2009 yılındaki bu açık GSYH'nin yüzde 5.28'idir. 2008 krizinin hem dünyada hem de Türkiye'de etkisinin geçmesini izleyen yıllarda bütçe açığı da azalmıştır. 2011 yılında 10 milyar dolar olarak gerçekleşen bütçe açığı, 2012 yılında tekrar artış gösterip 16 milyar seviyesine yükselmiş olsa da, 2013'ten 2016 yılına kadar olan dönemde yine 10 milyar dolar seviyesinde devam etmiştir. Benzer şekilde bütçe açığının GSYH'ye oranı da 2012 yılında %1.87'ye yükselmiş ve sonrasında 2013-2016 döneminde %1.00 ile %1.14 bandında istikrarlı bir seyir yakalamıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının yanında, 2004 yılında uygulanmaya başlanan denk bütçe politikası 2005-2008 döneminde bütçe noktasında oldukça başarılı bir performans sergileyen Türkiye (Çekiç, 2019: 43), 2008 krizinin etkisiyle bütçede sorun yaşamış, ancak krizin etkilerinin dünya çapında bitmesi ile yine mali açıdan istikrarlı bir ekonomi konumuna gelmiştir.

İktisadi gelişimini tamamlayamayan Türkiye gibi ülkeler, yeterli derecede büyüme hızını yakalayabilmek için ulusal gelirin önemli bir kısmını yatırım için ayırmak zorundadır. Yatırımları oluşturan bu kaynakları da tasarruflar oluşturmaktadır. Yatırım oranının yüksek olması tasarrufların artırılmasına bağlı olarak gerçekleşir. Türkiye ekonomisinin bu noktada kısır bir döngü içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bir ülkede milli gelir yeterli olmadığında tasarruflar azalmakta, düşük tasarruflar nedeniyle de yatırımlar artırılamadığı için ekonomik

verimlilik düşmekte ve tekrar milli gelir düşük seviyelerde izlenmektedir. Gelir seviyesinin düşük olması, gereken yatırımları tam olarak finanse edemediği için tasarruf açığı ya da bütçe açığını, ekonomik kalkınmanın doğal bir sonucu olarak meydana getirmektedir. Türkiye'nin aşırı bir şekilde sermaye girişi ile karşılaşması bu uygulama sayesinde gerçekleşmiştir.

2000 yılında %7 oranında büyüme, aşırı şekilde değerlendirilen TL nedeniyle %87'si aramal ile yatırım mallarından oluşan %23 oranında ithalat artışı ve %2.2 oranında ihracat artışı görülmüştür. İhracattaki olumsuz gelişmelerin önemli bir nedeni olarak da faizin hızlı düşüş göstermesiyle tüketici kredilerinin %300 oranında artması ile iç talep artışı neticesinde üretimin ihracat yerine iç tüketimi tercih etmesi gösterilebilir.

Euro ve Dolar çapraz kurunda dolar lehine yaşanan gelişmeler de bir başka etken olmuştur (Keyder 2001: 38).2000'li yılların başında cari işlemler açığı 9,8 milyar dolar seviyesinde GSMH'nın da%4,9 düzeyinde seyrederek kritik olarak kabul edilen noktanın üzerinde gerçekleşmiştir. Cari işlem açığının bu çapta yüksek çıkmasının nedeni petrol fiyatlarındaki artışın yanında asıl neden olarak dayanıklı tüketim mallarına olan talebin artmasından kaynaklanmaktadır.

Cari işlemler açığının giderek büyümesi ve sürdürülebilmesi kesinlikle dış kaynak girişini zorunlu kılmıştır. Ancak 2000 yılı içinde Türkiye'ye gelen yabancı doğrudan yatırımlar beklenilenin aksine çok kısıtlı olarak gerçekleşmiştir (Uygur 2001: 16).

Başta bankacılık kesimi olmak üzere Kasım 2000'de meydana gelen finansal krizden ekonominin tüm alanları olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Krizin ardından gelen iki ay içerisinde alınan önlemler ve IMF'nin ek dış finansman desteğiyle ekonomik ortam nispeten iyileşmiş fakat cari işlemler ve bütçe açıkları gibi yapısal problemler varlığını devam ettirmiştir. Türkiye ekonomisi bu iki açığın yıllarca genişlemesi yüzünden 2001 yılında büyük bir krizle karşılaşmıştır.IMF tarafından desteklenen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2001 Şubat krizinden sonra faaliyete geçirilmiştir.

3. BÖLÜM

3. LİTERATÜR ÖZETİ VE EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde, dünyada ve Türkiye’de ikiz açıklar hipotezinin araştırıldığı çalışmalar kronolojik olarak tablo halinde sunulmuştur. Sonrasında ekonometrik analiz yöntemleri açıklanmış ve analizlere ait bulgular verilmiştir.

3.1. Literatür Özeti

Tablo 3.1. Türkiye ve Dünya’da Yer Alan Ampirik Çalışmalar

Yazar	Yıl	Yöntem	Sonuç
Darrat	1988	Granger nedensellik	Bütçe açığından ticaret açığına doğru ve ticaret açığından bütçe açığına doğru bir nedensellik söz konusudur.
Bahmani-Oskooee	1989	OLS	Bütçe açıkları cari açıkları arttırmaktadır.
Piersanti	2000	Granger ve Sims nedensellik testleri, GMM	Bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişki OECD ülkeleri için 1970-1997 döneminde incelenmiş ve Bütçe açıklarının cari açığı artırdığı bulunmuştur.
Utkulu	2003	Durağanlık testi, eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli	İkiz açıklar uzun dönemde çift taraflı yani hem bütçe açıklarından cari açıklara hem de cari açıklardan bütçe açıklarına doğrudur.
Aksu ve Başar	2005	VAR analizi ve Granger nedensellik testi	1989-2003 yılları için bütçe gelirlerinin giderlerine oranı, ithalatın ihracata oranı, reel efektif kur endeksi ABD dolarına uygulanan bir ay vadeli döviz tevdiat hesabı faiz oranı değişkenlerinin VAR analizi ve Granger nedensellik testi sonuçlarına göre Türkiye için geçerli değildir.
Mukhtar vd.	2007	Eşbütünleşme, ECM, Granger nedensellik analizi	1975:1-2005:4 döneminde Pakistan için ikiz açıklar hipotezi geçerlidir. Cari açık ve bütçe açığı arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Sever ve Demir	2007	VAR, Granger nedensellik testi, Varyans ayrıştırması, Etki-tepki analizi	Türkiye’de 1987:1-2006:4 dönemi için ikiz açıklar hipotezi geçerlidir. Bütçe açığının artması cari açığı arttırmaktadır.

Tablo 3.1. Türkiye ve Dünya’da Yer Alan Ampirik Çalışmalar (Devamı)

Yazar	Yıl	Yöntem	Sonuç
Çelik vd.	2008	Panel eşbütünlüşme analizi	1996:1-2006:4 dönemine ait verileri kullanarak yaptıkları çalışmada, Türkiye ve ekonomik anlamda benzer ülkelerin (Çek Cumhuriyeti, Brezilya, Meksika, Kolombiya, Güney Afrika Cumhuriyeti) bütçe açığı ve cari açık ilişkisi incelenmiştir. Analiz yapılan ülkelerin tamamında yüksek bütçe açığı ve cari açığın yanı sıra bu iki açık arasında uzun dönem ilişki tespit edilmiştir.
Marinheiro	2008	Johansen Eşbütünlüşme, Granger nedensellik testi	İkiz açıklar hipotezi 1974-1989 dönemi için Mısır’da geçerli değildir. Cari açıktan bütçe açığına doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Afonso ve Rault	2009	Panel eşbütünlüşme ve SUR yöntemi	OECD ve AB ülkeleri için 1970-2007 döneminde panelin geneli için bütçe açığı ve cari açık arasında doğrudan ve yakın bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak her ülkede bu ilişki farklı dereceldedir.
Aksu ve Başar	2009	Sınır testi yöntemi	Bütçe açıklarının cari açıklara sebep olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak, faiz oranlarındaki artışın dış ticaret açıklarını kısa ve uzun dönemde negatif yönde etkilediği, döviz kurunun uzun dönemde dış ticaret açıklarını negatif yönde etkilediği sonuçlarına da ulaşmışlardır.
Daly ve Siddiki	2009	Yapısal kırılmalı eşbütünlüşme	23 OECD ülkesi 1960-2000, Yapısal kırılma altında 13 ülkede bütçe açıkları ve cari açıklar arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.
Ganchev	2010	Granger nedensellik testi, VAR, VECM, Etki- tepki analizi, Varyans ayrıştırması	2000-2010 döneminde Bulgaristan’da, ikiz açıklar hipotezini incelemiş ve hipotezin kısa dönemde geçersiz, uzun dönemde ise geçerli olduğunu belirlemiştir.
Bolat vd.	2011	ARDL analizi	Türkiye’de ikiz açıklar hipotezi 1998:1-2010:4 döneminde sadece kısa dönemde geçerli, uzun dönemde geçerli değildir.
Perera ve Liyanage	2011	Eşbütünlüşme ve Granger nedensellik testi	Sri Lanka için 1960-2009 yıllık verileri ve 1990:1-2009:4 çeyreklik veri ile iki ayrı analiz sonucunda bütçe açığından cari açığa doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Tablo 3.1. Türkiye ve Dünya’da Yer Alan Ampirik Çalışmalar (Devamı)

Yazar	Yıl	Yöntem	Sonuç
Tunçsiper ve Sürekçi	2011	VAR modeli, Granger nedensellik analizi, Etki tepki fonksiyonları, Varyans ayrıştırma	1987:01–2007:03 döneminde Türkiye’de ikiz açıklar hipotezini destekleyecek bulgulara ulaşamamıştır.
Azgün	2012	VAR analizi, Granger nedensellik testi ve regresyon analizi	Bütçe açıklarından cari açıklara doğru nedenselliği gösteren bulgular elde etmiştir.
Bayrak ve Esen	2012	Johansen eşbütünleşme, ECM	Türkiye’de 1975-2010 döneminde ikiz açıklar hipotezi hem kısa hem de uzun dönemde geçerlidir.
Omoniyi vd.	2012	Eşbütünleşme, ECM ve Granger nedensellik testi	Nijerya’da 1970-2008 döneminde Bütçe açığı ile cari açığı arasında çift yönlü nedensellik vardır ve bütçe açığı cari açığı artırmaktadır.
Saeed ve Khan	2012	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi	1972-2008 dönemi için Pakistan’da cari açıktan bütçe açığına doğru nedensellik vardır.
Kılavuz ve Dumrul	2012	Sınır testi, VAR modeli, Granger nedensellik testi	Türkiye’de 2006:1-2010:12 döneminde bütçe açığı ve cari açık arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur. Kısa dönemde ise iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
İyidoğan ve Erkam	2013	Granger nedensellik testi	İkiz açıklar hipotezi Türkiye’de 1987:1-2005:4 dönemi için geçerli değildir. Nedenselliğin yönü cari açıktan bütçe açığına doğrudur.
Uçal ve Bölükbaş	2013	Johansen eşbütünleşme analizi	Cari açıklardan bütçe açıklarına doğru negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Cari açıkların % 1 yükseldiği bir durumda bütçe açıklarının % 0,12 azaldığını tespit edilmiştir.
Özçalık ve Erataş	2014	Panel veri analizi	Polonya, Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya ve Türkiye’den oluşan panel için 1995-2010 döneminde İkiz açıklar hipotezi geçerli değildir.
Çatık vd.	2015	VAR ve TVAR	1994Q1:2012Q3 dönemleri arasında Türkiye’de ikiz açıklar hipotezinin, ancak ekonomi potansiyel çıktısının üzerindeyken geçerli olduğunu belirlemişlerdir.
Nikiforos vd.	2015	Granger nedensellik, VECM	Yunanistan’ın 1980Q1:2010Q4 dönemi verileri ile ikiz açıklar hipotezini test etmiş ve hipotezin geçerli olduğunu bulmuşlardır.
Kaygısız vd.	2016	Toda Yamamoto nedensellik testi	2001Q1:2014Q4 arası dönemde Türkiye’de ikiz açıklar hipotezinin geçerli olmadığı sonucu bulunmuştur.
Aloryito vd.	2016	Panel GMM	41 Sahra Altı Afrika ülkesi için ikiz açıklar hipotezinin geçerli olmadığını tespit etmişlerdir.

Tablo 3.1. Türkiye ve Dünya’da Yer Alan Ampirik Çalışmalar (Devamı)

Yazar	Yıl	Yöntem	Sonuç
Bakır Yiğitbaş	2017	Johansen eşbütünleşme, VECM	Türkiye’de ikiz açıklar hipotezini 2002Q1:2014Q2 için analiz etmiş ve ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğine dair bir bulguya ulaşamamıştır.
Emirkadı	2017	Literatür taraması	Türkiye ekonomisi ile ilgili yapılan ampirik çalışmaların çoğunlukla ikiz açıklar hipotezinin geçerliliği sonucuna ulaştığını belirtmiştir.
Aydın ve Afsal	2018	Toda-Yamamoto nedensellik testi	1975-2015 döneminde ikiz açıklar hipotezi geçerlidir. Cari açık ve bütçe açığı arasında çift yönlü nedensellik vardır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, İkiz Açıklar Hipotezinin geçerliliği noktasında tüm ülkeleri ve tüm dönemleri kapsayan ortak ve genel bir sonuca ulaşmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Ülkeler, ülke grupları, dönemler ve kullanılan yöntemler değiştikçe bu hipotezin geçerliliğine ilişkin sonuçlar da farklılaşmaktadır. Türkiye özelinde yapılan çalışmalar için de benzer bir sonuçtan bahsedilebilir. Pek çok farklı dönem için pek çok farklı yöntemle yapılan çok sayıda çalışma olmasına karşın, bu çalışmaların ortak bir sonucundan bahsetmek mümkün değildir. Bu sebeple, İkiz Açıklar Hipotezinin sık sık ve farklı yöntemlerle incelenmesi ülkeler açısından önem arz etmektedir.

3.2. Ekonometrik Analiz

Bu bölümde İkiz Açık Hipotezi’nin Türkiye’de geçerliliği ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Kullanılan veriler, ele alınan dönem, analiz için kullanılacak yöntemler, analiz raporları ve yorumları denklemler ve tablolar yardımıyla sunulmuştur.

3.2.1. Veri Seti

Bu çalışmada, İkiz Açık Hipotezi’nin Türkiye’de geçerliliği 2002:Q1-2016:Q4 dönemi için incelenmiştir. İkiz Açık Hipotezi’nin teorik değişkenleri olan cari açık ve bütçe açığı verileri ele alınan dönem için analiz edilmiş ve analiz dönemi 2008 küresel krizini de kapsadığı için 2008:Q4-2009:Q3 dönemi¹ 1, geri kalan dönemler 0 olacak şekilde bir kukla değişken vasıtasıyla bu kriz de analize dâhil edilmiştir.

¹ Türkiye’de bu krizini 2008 Ekim ayı ile 2009 Eylül ayı arasında etkili olduğu yaygın olarak kabul görmüştür.

Cari açık verileri TCMB'nin Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) milyon dolar halinde alınmıştır. Serideki veriler, yine EVDS'den alınan aynı dönemin dolar kuru verileri ile çarpılarak milyon TL'ye çevrilmiş, sonrasında bütçe açığı verileri ile tutarlı olması açısından bin TL olarak ayarlanmıştır. Bütçe açığı verileri ise Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan bin TL olarak alınmıştır. Her iki seri, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınan bin TL cinsinden GSYH verilerine bölünerek analiz için hazır hale getirilmiştir. Dolayısıyla analizde, cari açığın GSYH'ye oranı olan CA/GSYH (bundan sonra sadece CA olarak kullanılacaktır) oranı ile bütçe açığının GSYH'ye oranı olan BA/GSYH (bundan sonra sadece BA olarak kullanılacaktır) serileri ile çalışılmıştır. Serilerdeki mevsimsel etkiler TRAMO/SEATS yöntemiyle giderilmiştir.

3.2.2. Yöntem

İkiz Açık Hipotezi'nin geçerliliğini test etmek için kullanılacak yöntemin belirlenmesi için öncelikle CA ve BA serilerinin durağanlık kontrolleri yapılmış ve bu amaçla Augmented Dickey-Fuller (ADF) (1981) ve Phillips-Perron(PP) (1989) testleri kullanılmıştır. Serilerin durağanlık dereceleri eşbütünleşme testini gerektirmeyen bir düzeyde çıktıkları için doğrudan nedensellik testine geçilmiştir. Bu aşamada, Granger (1969) nedensellik testi yapılmış ve seriler arasındaki ilişkinin yönü belirlenmiştir. Nedensellik testi sonucuna göre bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenmiş ve değişken parametrelerinin tespiti için Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem standart En Küçük Kareler (OLS) yönteminde ortaya çıkması muhtemel değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını çözdüğü için OLS'ye göre daha güçlü bir yöntemdir.

3.2.3. Birim Kök Testi

Birim kök testi, analize dâhil edilen serilerin durağanlığının kontrolü için kullanılan bir metottur. Serilerin kendi geçmiş değerlerinden ne kadar etkilendiğinin tespit edilmesi amacıyla kullanılan bu test sonucunda serilerin durağan çıkmaması, yapılacak analizlerin sahte regresyon problemi içereceği anlamına gelmektedir(Elderand Kennedy, 2001: 138). Sahte regresyon durumunda, ilişkisi incelenen değişkenlere ait parametreler sapmalı ve yanlış çıkmakta, bu da bu analizlerinin güvenilirliğini düşürmekte ve analizlerden elde edilen politika önerilerinin etkinliği bozmaktadır. Dolayısıyla ekonometrik analizlerin geçerliliği için birim kök testi hayati bir öneme sahiptir.

Birim kök testlerinden en yaygın kullanılan ADF testidir. ADF testi durağanlık kontrolünü sabitsiz, sabitli ve sabitli-trendli olarak üç farklı model ile yapmaktadır. Bu test durağanlık kontrolünü yaparken şu eşitlikleri izlemektedir:

$$\text{Sabitsiz: } \Delta Y_t = \beta_1 * Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (24)$$

$$\text{Sabitli: } \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 * Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (25)$$

$$\text{Sabitli – Trendli: } \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 * Y_{t-1} + \beta_2 * T + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (26)$$

Denklemlerde yer alan β_0 parametreleri sabit terimleri ve T trend değişkenini ifade etmektedir. $\sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i}$ değişkeni ise birim kök denklemlerinde oluşabilecek otokorelasyon sorununu çözmek amacıyla modele eklenmiş, p optimum gecikme uzunluğuna sahip gecikmeli seridir. Sabitli-trendli yapılan analizde sabit terimin ya da trend değişkenin katsayıları istatistiksel olarak anlamsız çıktığında, bu değişkenleri dışarda bırakan model tercih edilir. ADF testi “birim kök vardır” boş hipotezine karşı, “birim kök yoktur” alternatif hipotezini test eder.

Diğer birim kök testi olan PP testi de yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu test, trend içeren serilerde ADF birim kök testinden daha güçlüdür ve aşağıdaki denklem yoluyla analizi gerçekleştirir:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 * Y_{t-1} + \beta_2 * \left(T - \frac{G}{2} \right) + u_t \quad (27)$$

Denklemdaki G ifadesi gözlem sayısını ifade etmektedir. PP testi de ADF ile aynı hipotezlere sahiptir. Çalışmada CA ve BA serilerine ADF ve PP birim kök testleri uygulanmış, raporları Tablo 3.2’de sunulmuştur.

Tablo 3.2. Birim Kök Testi Sonuçları

	ADF		PP	
	t-stat	prob.	t-stat	prob.
CA	-3.03	0.03**	-3.06	0.03**
BA	-5.35	0.00*	-5.29	0.00*

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Hem CA hem de BA serileri için yapılan birim kök analizlerinde trend değişkeni istatistiksel olarak anlamsız çıktığı için, bu değişkeni içermeyen sabitli model kullanılmıştır. Tablo 3.2'e göre, her iki seri de düzey değerlerinde durağan çıkmıştır, yani $I(0)$ 'dır. Dolayısıyla bu serilerle yapılacak olan analizlerde sahte regresyon problemi ortaya çıkmayacaktır.

3.2.4. Nedensellik Testi

Serilerin düzey değerlerinde durağan çıkması, eşbütünleşme analizine olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde doğrudan nedensellik analizine geçilmiştir.

Nedensellik analizi, incelenen serilerin birbirleri üzerinde etkili olup olmadığını gösterdiği için politika üretme sürecinde oldukça önemlidir. İlk defa Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testi aşağıdaki denklemler yardımıyla çalışmaktadır:

$$X_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + u_t \quad (28)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \delta_i X_{t-i} + v_t \quad (29)$$

Denklem 28 ve 29'daki m ifadesi optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir. Bu değer VAR analizi ile belirlenmektedir. Denklem 28'de β_i parametresinin anlamlı çıkması, Y değişkeninin geçmiş değerlerinin X değişkeninin cari değerleri üzerinde etkisi olduğunu, yani Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Denklem 29'daki δ_i katsayısının anlamlı çıkması da X 'in Y üzerinde etkili olduğunu, yani X 'ten Y 'ye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. Eğer her iki parametre de istatistiksel olarak anlamlı ise bu iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinden söz edilebilir.

Granger nedensellik testi için seçilecek optimum gecikme uzunluğuna ilişkin VAR analizi sonuçları Tablo 3.3’de verilmiştir.

Tablo 3.3. Optimum Gecikme Uzunluğu Testi Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	284.5631	NA	1.18E-07	-10.275	-10.202	-10.2468
1	356.5665	136.1518	9.97E-09	-12.7479	-12.52889*	-12.66319*
2	357.3312	1.390375	1.12E-08	-12.6302	-12.2653	-12.4891
3	359.4968	3.779913	1.20E-08	-12.5635	-12.0526	-12.3659
4	367.6507	13.63924*	1.04E-08	-12.7146	-12.0576	-12.4605
5	372.9602	8.495318	9.94e-09*	-12.76219*	-11.9593	-12.4517

Not: * ile işaretli satırlardaki gecikme uzunlukları, ilgili teste göre bulunan optimum gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Tablo 3.3’deki sonuçlara göre optimum gecikme uzunluğu LR testinde 4, FPE ve AIC testlerinde 5, SC ve HQ testlerinde ise 1 olarak belirlenmiştir. Tüm testler tarafından bulunan ortak bir sonuç olmadığı için, testlerin işaret ettiği optimum gecikme uzunlukları ayrı ayrı denenmiş ve 5 gecikmenin optimum olduğuna karar verilmiştir.

Granger nedensellik testi, “X’ten Y’ye doğru nedensellik yoktur” boş hipotezini test eder. Test sonucunda bulunan F istatistiği değerinin anlamlı olup olmadığı kontrol edilir ve bu değere göre nedenselliğin varlığına karar verilir. Tablo 3.4’te Granger nedensellik testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3.4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Boş Hipotez	F-stat	prob
CA, BA’nın nedeni değildir.	0.74	0.59
BA, CA’nın nedeni değildir.	2.48	0.04**

Not: **, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3.4’teki sonuçlara göre, bütçe açığının cari açığın nedeni olmadığı hipotezi reddedilmiştir. Yani, 2002-2016 döneminde Türkiye’de bütçe açığından cari açığa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Bu sonuç, CA ve BA değişkenleri ile regresyon analizi yapılabileceğini ve sonuçların güvenilir olacağını göstermektedir.

3.2.5. Model ve Katsayı Tahmini

Nedensellik testi sonuçlarına göre BA’nın CA’yı etkilediği sonucu elde edilmiştir. Bu nedenle CA bağımlı değişken ve BA bağımsız değişken olarak model kurulmuştur. 2008 krizinin de ele alınan analiz döneminde olması sebebiyle, bu krizin etki süresini kapsayan

bir kukla değişken de modele dâhil edilmiştir. Böylece kurulan model aşağıdaki hale gelmiştir:

$$CA = \beta_0 + \beta_1 * BA + \beta_2 * K_{2008} + u_t \quad (30)$$

Denklem 30’da gösterilen ifade, Dinamik En Küçük Kareler (DynamicOrdinaryLeastSquares, DOLS) yöntemiyle tahmin edilmiştir. DOLS yönteminin yerine En Küçük Kareler (OrdinaryLeastSquares, OLS) yöntemi kullanılabilirdi, ancak DOLS yöntemi bağımsız değişkenlerin geçmiş, gelecek ve cari değerlerini de analizi dahil ettiği için OLS tahmincisine göre daha etkindir (Stockve Watson, 2007/2001: 666, 668). DOLS yöntemi, ayrıca, otokorelasyon sorununu da içsel olarak çözmektedir (Akbaş ve Şentürk, 2013). Bu yöntem katsayı tahminini aşağıdaki model yardımıyla gerçekleştirir.

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_t + \sum_{j=-p}^p \delta_j \Delta X_{t-j} + u_t \quad (31)$$

Denklem 31’deki ifadede, p optimum gecikme (lag) ve öncül (lead) uzunluğunu göstermektedir. Çalışmadan kurulan uzun dönem modeli, DOLS yöntemi ile analiz edilmiş ve analiz sonucunda elde edilen katsayılar ve anlamlılık değerleri Tablo 3.5’te gösterilmiştir.

Tablo 3.5. DOLS Analizi Sonuçları

Değişken	Katsayı	prob.
BA	-0.38	0.00*
K₂₀₀₈	-0.02	0.00*
Sabit Terim	-0.05	0.00*

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3.5’teki sonuçlar Denklem 7’de yerlerine yazıldığında aşağıdaki gibi bir denklem ortaya çıkmaktadır:

$$CA = -0.05 - 0.38 * BA - 0.02 * K_{2008} \quad (32)$$

Denklem 32’deki sonuçlara göre, bütçe açığının GSYH’ye oranındaki yüzde birlik artış, cari açığın GSYH’ye oranını %0.38 azaltmaktadır. Yani ele alınan dönemde bütçe açığındaki artış, cari açığı azaltmaktadır. Bu sonuç, cari açık ve bütçe arasında aynı yönlü bir etkileşimin olduğunu öne süre İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de geçerli olmadığını

ortaya çıkarmaktadır. Krizin de CA üzerinde olumsuz bir etkisi olmuştur. Yani 2008 krizi cari açığın GSYH'ye oranını azaltmıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiyi vurgulayan İkiz Açık Hipotezi'ni konu alan bu çalışmada bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları ayrı ayrı ele alınmış, sonrasında İkiz Açık Hipotezi'ne vurgu yapılarak çalışma sürdürülmüştür. Son bölümde cari açık ve bütçe açığı değişkenleri arasındaki ilişki analiz edilerek hipotez test edilmiş ve Türkiye açısından 2002-2016 dönemleri ele alınarak analiz sonuçlandırılmıştır. Kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması durumu bütçenin açık vermesi durumunu meydana getirmiştir. Bütçenin açık vermesi ülkenin gelişmiş veya gelişmekte olan ülke olması açısından farklılıklar göstermektedir.

Çalışmada serilerin durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleriyle sınanmıştır. Hem cari açık hem de bütçe açığı serilerine yapılan birim kök testlerinde, trend değişkeni anlamsız bulunmuş ve analiz sabitli birim kök modeliyle gerçekleştirilmiştir. ADF ve PP birim kök testleri, cari açık serisinin düzey değerlerinde %5 anlamlılık düzeyinde, bütçe açığı serisinin ise %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu, yani her iki serinin de $I(0)$ olduklarını göstermiştir. Bu yüzden seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığına dair test yapılmamıştır. Çünkü durağan serilerle yapılacak analizler sahte regresyon sorunu içermeyecektir.

Birim kök sınavından sonra yapılan Granger nedensellik testi, Türkiye'de bütçe açığından cari açığa doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden regresyon denklemi kurulurken, cari açık bağımlı değişken ve bütçe açığı bağımsız değişken olarak alınmıştır.

Nedensellik testinden elde edilen bulguya göre kurulan model DOLS yöntemiyle analiz edilmiştir. Modele 2008 küresel krizini temsil eden ve 2008Q4-2009Q3 dönemini kapsayan bir kukla değişken de dahil edilmiştir. Regresyon analizi sonucuna göre bütçe açığının cari açığı negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bütçe açığındaki %1'lik bir artış cari açığı %0.38 oranında azaltmaktadır. Bu sonuç, cari açık ve bütçe açığının birbirlerini tetiklediğini öne süren Keynesyen görüşü reddetmekte ve bu iki değişken arasında aynı yönlü bir ilişki olmadığını iddia eden Ricardocu görüşü desteklemektedir.

Gelişmiş ülkelerde bütçe açığı, daha çok sosyal harcamalar nedeniyle oluşmakta refahı daha da artırmaya yönelik olarak yapılan harcamaları içermektedir ve bu yapılan

harcamalar gelişmiş ülkeler açısından önemli olduğundan dolayı bütçe açığını azaltıcı harcama programlarında en son düşünülen harcama durumudur.

Gelişmekte olan ülkelerdeki durum ise kamu harcamalarının ekonomik, siyasi ve askeri harcamalara yöneliktir ve kamu harcamalarının daha çok büyüme odaklı olması ve sosyal harcamaların geri planda olmasında etken olmuştur. Yani gelişmekte olan ülkeler ekonomik, siyasi ve askeri harcamalar aşamalarında istikrar sağladıktan sonra sosyal harcamalara daha çok yönelmesi, gelişmekte olan ülke konumundan gelişmiş ülke seviyesine çıkması konusunda bir göstergedir.

Ödemeler Bilançosu'nun Cari İşlemler Hesabı kaleminde yer alan işlemler neticesinde ülkeye giren döviz miktarının ülkeden çıkan döviz miktarının altında kalması durumu olarak cari açığı tanımlayabiliriz. Cari açığın nedenleri olarak ülkenin dışa bağımlı olması, hammadde ya da aramalı yetersizliği kısaca kaynak yetersizliği ve ithal edilen bu malların verimsiz yerlerde kullanılarak ülkeye döviz kazandırıcı durumun meydana gelmemesi, ihracat yetersizliği, ülke içinde ithal mallara olan talebin yüksek olması ve talebi fazla olan malların ülkede üretilmemesi, dış borçların fazla olması, tasarruf yetersizliği ve sermaye hareketleri olarak nitelendirebiliriz.

İkiz Açık Hipotezi, bütçe açığı ve cari açık arasındaki doğrusal bir ilişki olarak ifade edilebilir. Bütçe açıklarında meydana gelen bir artışın cari açık üzerinde etkisi olması durumunu ileri sürmektedir.

Genişletici maliye politikasının etkili olduğu durumu ele aldığımızda uygulanacak genişletici bir politika sonucunda bütçe açıkları reel faiz oranının artmasına sebep olacak ve reel faiz oranının artması ülkeye olan sermaye girişlerinde hareketlilik gösterecektir. Ülkede sermaye girişi sonucunda olan döviz bolluğu ulusal paranın değer kazanmasını sağlayacaktır. Ulusal paranın değer kazanması ve hem dış ekonomilerin ithalatını hem de bizim ihracatımız üzerinde etki etmenin yanı sıra ithal mallara olan talebimizi de artıracaktır. Bunun sonucunda ithalatın artmasıyla beraber dış dengede bozulmalar meydana gelerek dış ticaret açığı oluşmaktadır. Böylece bütçe açıklarının cari işlemler açıklarına sebep olması kaçınılmaz olmaktadır.

Literatürde ikiz açığı oluşturan bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişki üzerine iki temel görüş mevcuttur. Bu görüşler Ricardocu Denklik Hipotezi ve Geleneksel Keynesyen görüştür. Ricardocu Denklik Hipotezi Yaklaşımı bu iki değişken arasında ilişki olmadığını

dolayısıyla İkiz Açık Hipotezi'nin geçerli olmadığı durumu savunurken Geleneksel Keynesyen Görüş bütçe açığı ve cari açık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu savunarak İkiz Açık Hipotezi'nin geçerli olduğuna vurgu yapmışlardır. Literatürde Ricardocu yaklaşımı destekleyen; Enders ve Lee (1990), Kim(1995), Dewald ve Ulan(1990) yaptıkları çalışmalarda bütçe açığı ve cari açık arasında ilişki olmadığı sonuçlarına varmış ve Ricardo yaklaşımıyla aynı sonuca vararak Ricardo Yaklaşımına destekte bulunmuşlardır. Literatürde Geleneksel Keynesyen Yaklaşımı destekler nitelikte yapılan çalışmalar da vardır. Vyshnyak (2000), Rosenwieng ve Tallman (1991), Bahmani-Oskee (1989), Vamvoukas (1999), Zengin (2000), Kutlar ve Şimşek (2001), Akbostancı ve Tunç(2002), Yıldız(2006) çalışmalarında bütçe açığı ve cari açık arasında pozitif yönlü ilişkiyi destekleyen sonuçlara ulaşmış ve İkiz Açık Hipotezi'nin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

Bulgular, Türkiye ekonomisinde bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında İkiz Açık Hipotezini destekleyecek bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. Modele göre, Cari İşlemler açığı bütçe açığından etkilenmektedir ancak bu etki ters yönlü bir etkidir. Bu nedenle, Türkiye'de cari açığı azaltmaya yönelik politikalar üretilirken, bütçe açığının artması göze alınmalıdır. Devlet gelirini artırmasa dahi, iç yatırımları artırmalı ve cari açığı azaltıcı politikalar uygulamalıdır.

Türkiye'nin ihracatını artırarak cari açığını kapatması, yüksek katma değerli ürün üretme yoluna girmesi gerekmektedir. Bunun için yüksek katma değerli ürün üreten firmalara vergi indirimi ve teşvikler gibi kamu gelirini azaltıcı ya da kamu giderini artırıcı politikalarla destek olmalıdır. Çünkü Türkiye'de bütçe açığının artması cari açığı azaltmaktadır.

Cari açığı azaltmanın bir diğer yolu da ithalatı azaltmaktan geçmektedir. Ancak Türkiye, enerji noktasında dışa bağımlılığı çok yüksek bir ülke olduğu için, bu yolla cari açığı azaltmak için uzun vadeli büyük yatırımlar gerekmektedir. Bu ise yine ancak devlet tarafından sağlanabilecek bir süreçtir. Çünkü özel sektör yatırımcıları, uzun vadede kar getirecek büyük yatırımlar yaparken, bir yandan ülkenin risk durumunu göz önünde bulundurmakta, diğer yandan ise maksimum kar amacı gütmektedir. Türkiye, uluslararası risk puanı ve durumu olarak uzun vadeli yatırım için cazip bir konumda değildir. Ayrıca ülkedeki yüksek faiz oranları ve kur oynaklığı, yatırımcıları daha karlı olabilecek başka alanlara sevk etmektedir. Dolayısıyla, enerji ithalatını azaltmak için gerekli yatırımlar, yine

devlet desteği gerektirmektedir. Bu yüzden, bir yandan mali ve finansal disiplinden ödün vermeden bütçe açığını artırmak ve ihracatı artırıcı, ithalatı azaltıcı büyük yatırımları teŖvik etmek, diğer yandan ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik riskleri minimuma indirmek Türkiye için oldukça önemlidir.

Aynı durum hizmetler sektörü için de geçerlidir. Cari açığı azaltmak için net hizmet gelirinin artırılması gerekmektedir. Türkiye, sahip olduğu tatil turizmi potansiyelini daha etkin kullanmalı, ayrıca sağlık ve kültür turizmi potansiyeline de odaklanarak, bu alanlardan daha fazla gelir edecek politikalar üretmelidir. Bu noktada üretilen politikaların devlete getireceği mali külfet, bütçe açığını artıracak olsa da, bunun cari açığı azaltıcı etkisi küçümsenmemelidir.

Sonuç olarak Türkiye’de, kronikleŖen cari açık sorununu zlemek ve dıŖa bağımlılığı azaltmak için devletin bütçe açığı vermeyi göze alması gerekmektedir. Ancak bütçe açığı vererek yapılması planlanan yatırımların çok isabetli tasarlanması, bu açığın en uygun kanallara sevk edilmesi ve açığın uzun dönemde verim sağlayacak alanlarda kullanıldığının sıkı bir Ŗekilde denetlenmesi gerekmektedir. Bütçe disiplininden taviz verilmeden uygulanan cari açığı azaltıcı tüm politikalar, Türkiye’nin ekonomisini güçlendirecek ve refahını artıracaktır.

5. KAYNAKLAR

- Adıyaman, A. T. (2006). Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri, *Sayıştay Dergisi*, 62, 21-45
- Afonso, A. & Rault, C. (2009). Budgetary and External Imbalances Relationship: A Panel Data Diagnostic. Cesifo Working Paper No. 2559, 1-38.
- Akbaş, Y. Ve Şentürk, M. (2013). MENA Ülkelerinde Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 45-67.
- Akçayır, Ö. (2016). Turkey Analysis in Frameson Causes And Financing Quality of Current Account Deficits. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, (7), 26-49.
- Akdoğan, A. (2009). *Kamu Maliyesi*, (13. Baskı), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, Y. (2002) Yerel Siyaset, Siyasal İletişim Enstitüsü, (25.04.2019) <http://www.siyasaliletisim.org/index.php/haber-ve-yorum-arsivi/makale/342-yerelsiyaset.html>,.
- Akgüç, Ö. (2014). Cari Açık ve Finansmanı. 05 Aralık 2017, Cumhuriyet Gazetesi: http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/52709/Cari_Acık_ve_Finansmani.html
- Aktan, C. C. (2000). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Aktan, C. C. (2002) *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Aloryito, G. K, Senadza, B. & Nketiah-Amponsah, E. (2016). Testing the Twin Deficits Hypothesis: Effect of Fiscal Balance on Current Account Balance - A Panel Analysis of Sub-Saharan Africa. *Modern Economy*, 7, 945-954.
- Alper, A. E., ve Oransay, G. (2015). Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(2), 73-85.
- Aslan, M.H. (2008). *Makro İktisat Politikası*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Ataç, B. (2009). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Aydın, B. ve Afsal M. Ş. (2018). Türkiye’de İkiz Açık Hipotezi: Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2(2), 231-240.
- Aydoğuş, İ. ve Diler, G. (2006). Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 8(1), 89-102.
- Aydoğuş, İ. ve Öztürkler, H. (2006), *Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Babaoğlu, B. (2005). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bakır Yiğitbaş, Ş. (2017). Mali Disiplin Sürecinde İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Analizi: *Türkiye Örneği Bankacılar Dergisi*, 100, 32-48.
- Batirel, Ö. F. (1990). Kamu Bütçesi, (6.Baskı), İstanbul: Nihâd Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayın No:444-677.
- Bayrak, M. ve Esen, Ö. (2012). Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkileri: İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” *Ekonomik Yaklaşım*, 23(82): 23-49.
- Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(22), 1-28.
- Bernheim, B.D. (1989). A Neoclassical Perspective on Budget Deficits. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 55-72.
- Blejer, M.I. & Cheasty, A. (1991). The Measurement of Fiscal Deficits: Analytical And Methodological Issues. *Journal of Economic Literature*, 29(4), 1644-1678.
- Bolat, S., Belke, M. ve Aras, O. (2011). Türkiye’de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 161, 347-364.
- Boratav, K. (2001). 2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri. *Mülkiye Dergisi*, 25(230), 207-220.
- BSB. (2008). *2008 Kavşagında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bulut, C. (2002). Kamu açıkları: Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkileri. *İstanbul: Der* Yayınevi.
- Cengiz, V. ve Karacan, R. (2015). Gelişmekte Olan Ülkelere Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Sonuçları. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (15), 327-344.
- Coşkun, G. (1989) *Devlet Bütçesi, (2. Baskı)*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Çak, M. (2013). *Türkiye’de Cari Açık*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Çatık, A. N., Gök, B. ve Akseki, U. (2015). A Nonlinear Investigation of The Twin Deficits Hypothesis Over The Business Cycle: Evidence From Turkey. *Economic Systems*, 39(1), 181-196.
- Çekiç, A. (2019). İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi: Kantil Eş bütünleşme Testi Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çelen, M. (1999). Ekonominin Genel Dengesi ve Kamu Kesimi Finansman Açıkları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Çınar, G. (2005). Avrupa Birliği Ülkelerinde Bütçe Açıkları. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Daly, V. & Siddiki, J. U. (2009). The Twin Deficits in OECD Countries: Cointegration Analysis With Regime Shifts. *Applied Economics Letters*, 16(11), 1155-1164.
- Dedekoca, E. (2018). Cari Açığın Finansmanındaki Nitelik Bozulumu. 02 Nisan 2018, *Aydınlık Gazetesi*: <https://www.aydinlik.com.tr/cari-aciginfinansmanindaki-nitelik-bozulumu-ersin-dedekoca-kose-yazilari-mart-2018>
- Dickey, D. A., & W. A. Fuller. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Econometrica* 49 (4): 1057–1072.
- Dinler, Z. (2009), *İktisada Giriş*, Ekin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 15. Basım, Bursa.
- Donoval, M. (2006). Terms of Trade in Foreign Trade. *BIATEC*, 14(9), 15-17.
- Dornbusch, R. & Fischer, S. (1987). *Macroeconomics*. (4. Baskı), New York: McGraw-Hill.
- Dunn, R. & Mutti, J. (2004). *International Economics*. New York: Routledge.
- Dülger, C., Moğol, T., Çakır, T., Yereli, A. B. ve Çetinkaya, Ö. (2012), *Devlet Bütçesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Edizdoğan, N. (1998). *Kamu Maliyesi*. (6. Baskı), Bursa: Ekin Kitapevi.
- Eğilmez, M. (2007). *Hazine*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2018). Son 10 Yılın Döviz Gelir ve Gideri. 05 Mayıs 2018, <http://www.mahfiegilmez.com/2018/04/son-10-yn-doviz-gelir-ve-gideri.html>
- Eisner, R. (1989). Budget Deficits: Rhetoric and Reality. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 73-93.
- Eker, A. Ve Meriç, M. (2000). *Devlet Borçları (Kamu Kredisi)*, İzmir: Anadolu Matbaası.
- Elder, J. & Kennedy, P. E. (2001). Testing for Unit Roots: What Should Students Be Taught?. *Journal of Economic Education*, 32 (2), 137-146.
- Emirkadı, Ö. (2017). Türkiye Ekonomisinde İkiz Açıklar: Kuramsal Yaklaşımlar ve Ampirik Literatür Üzerine Değerlendirmeler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 81-99.
- Emiroğlu, K., Danışoğlu B. ve Berberoğlu B. (2006), *Ekonomi Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Eren, A. (2014). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Falay, N. (2003). *Devlet Bütçesi*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1513.

- Feyzioğlu, B. N. (1981) *Nazarî, Tatbikî, Mukayeseli Bütçe*, (6. Baskı), İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Füsunoğlu, M., Gökdere, A., Oktay, E., Parasız, İ., Töre, N., Enç, E., İçöz, C., Sarımeşeli, M., Üşür, İ., Yıldırım, E., Ak, S., Çolak, F., Serdaroğlu, U., Coşkun, N. ve Saatçi, M. (1996). İktisadın İlkeleri. Çolak F., (Editör), Ankara: Alkım Yayıncılık.
- Ganchev, G. T. (2010). The Twin Deficit Hypothesis: The Case of Bulgaria. *Financial Theory and Practice*, 34(4), 357-377.
- Genç, S. Y., Yardımcı, M. E., ve Göçeri, K. (2017). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Sürdürülebilirliği (2002-2016). Koç, S., Genç, S. Y. ve Çolak, K., (Editörler), *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları* (s. 101-130). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Göçer, İ. (2013). Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 213-242.
- Granger, C. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Gültekin, S. (2016). Uluslararası Ticarete Çin Faktörü ve Türkiye’nin Dış Ticaretine Yansımaları. *The Journal of Academic Social Sciences*, 28, 139-151.
- Günaydın, İ. (2004). Bütçe Açıkları Enflasyonist midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 158-181.
- Han, E., ve Kaya, A. A. (2006). *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İnce, M. (2001). *Devlet Borçları ve Türkiye*. Ankara: Gazi Kitabevi
- İpek, E. ve Ayvaz Kızılgöl, Ö. (2016). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık. *Ege Akademik Bakış*, 16 (3), 425-442
- İyidoğan, P. V. ve Erkam, S. (2013). İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye için Ampirik Bir İnceleme (1987- 2005). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 39-48.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Enerji Güvenliği ve Verimliliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Kamacı, A. ve Konya, S. (2016). Kırılgan Beşli Ülkelerinde Portföy Yatırımları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 136-155.
- Karabıyık, L. (2000). Kitlerin Özelleştirilmesi ve Sermaye Piyasasındaki Rolü. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(2).
- Karaca, S. (2010). Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Kriz Sonrası Görünüm. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 157-173.

- Karagöl E. T. (2011). Cari Açık Tartışmaları Gölgesinde Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye Ekonomisi. SETA Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 45, 3-23.
- Kaya, M. (2016). Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-75.
- Kaygısız, A, D, Kaya, D, G. Ve Kösekahyaoglu, L. (2016). Test of ‘Twin Deficit Hypothesis’ for Turkey: An Analysis for 2001-2014 Period, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 211-228.
- Keskin, A. (2017). Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Açığın Finansman Yapısı: 1989-2015 Dönem Analizi. *AİD*, 50(3), 89-125.
- Kılavuz, E. ve Dumrul, Y. (2012). İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Teori ve Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(4), 239-258.
- Koç, S. (2015). *Yükselen Ekonomiler ve Cari Denge Analizi*. Kocaeli: KÜV Yayınları.
- Körs, M. (2015). Türkiye Ekonomisi İçin Norm Cari İşlemler Dengesi Hesabı. Uzmanlık Tezi. T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü., Ankara.
- Küçükaksoy, İ., ve Çiftçi, İ. (2014). Dış Ticaret Hadlerinin Dış Ticaret Dengesine Etkisi: Harberger Laursen-Metzler Hipotezinin Türkiye Uygulaması. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 103-129.
- Mammadov, F.(2008). Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Makroekonomik Etkileri: Azerbaycan Örneği (1992-2006). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı), İstanbul.
- Marinheiro, C. F. (2008). Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein–Horioka Puzzle in Egypt. *Journal of Policy Modeling*, 30: 1041-1056.
- Mercan, M. ve Yurttaçıkırmaz, Z. Ç. (2013). Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Cari İşlemler Açığı İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Bankacılar Dergisi*, 87, 57-78.
- Mukhtar, T., Zakaria, M. & Ahmed, M. (2007). An Empirical Investigation for the Twin Deficits Hypothesis in Pakistan. *Journal of Economic Cooperation*, 28(4), 63-80.
- Nikiforos, M., Carvalho, L. & Schoder, C. (2015). “Twin deficits” in Greece: In Search of Causality. *Journal of Post Keynesian Economics*, 38(2), 302–330
- Omoniyi, O. S., Olasunkanmi, O. I. & Babatunde, O. A. (2012). Empirical Analysis of Twins’ Deficits in Nigeria. *IJMBS*, 2(3), 38-41.
- Önder, İ. Ve Kirmanoğlu, H. (1996). Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri, Kamu Kesimi Finansman Açıkları. X. Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994, Kemer-Antalya, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü Yayını.
- Özbilen, Ş. (2010). *Maliye politikası*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Özbilgin, M. (2013). Türkiye'nin Cari İşlemler Açığı ve Finansman Sorunu. *TMSF Dergisi*, 8(35), 16-21.
- Özçalık, M. ve Erataş, F. (2014) «İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Yükselen Piyasa Ekonomileri için Bir Örnek» *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22: 136-151.
- Özen, A.(2002). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi, *Maliye Dergisi*, 141, 21-41.
- Özer, İ. (1968). *Devlet Maliyesi, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu* Yayın No:1968/277, Başbakanlık Basımevi.
- Özker, N. (2000). *Enflasyonist Finansman Teorisi ve Türkiye*. İstanbul: Beta Yayım.
- Özmen, E. (2005). Macroeconomic and Institutional Determinants of Current Account Deficits. *Applied Economics Letters*, 12, 557-560.
- Parasız, İ. (1991). *Friedmancı Monetarizm*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (1993). *Makro Ekonomi: Teori ve Politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2006). *Makro ekonomi: Teori ve Politika*. (9.baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Pehlivan, O. (2001). *Kamu maliyesi*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Perera, A. &Liyanage, E. (2011). An Empirical Investigation of the Twin Deficit Hypothesis: Evidence from Sri Lanka, *Staff Studies*, 41(1-2): 41-87.
- Phillips, P. C. B. And Perron, P. (1988). Testing for A Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75 (2), 335-346.
- Piersanti, G. (2000). Current Account Dynamics and Expected Future Budget Deficits: Some International Evidence. *Journal of International Money and Finance*, 19, 255-271.
- Saatçi, M. Y. (2007). Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Finansman Şekilleri, *Bütçe Dünyası*, 2(26), 91-101.
- Saçık, S. Y. ve Alagöz, M. (2010). Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Borçlanma ile İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 113-120.
- Saeed, S. &Khan, M. A. (2012).Twin Deficits Hypothesis:The Case of Pakistan 1972-2008.*Academic Research International*, 3(2), 155-162.
- Sakal, M. (2002). Türkiye'de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 35- 60.
- Savaş, V. (1997). *İktisatın Tarihi*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

- Sever, E. ve Demir, M. (2007). Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 47-63.
- Sevim, C. (2016). Uluslararası Para ve Sermaye Piyasaları. *JEBPIR*, 2(2), 191-210.
- Stiglitz, J. (2000). What I Learned At The World Economic Crisis?, Robarts Centre for Canadian Studies, 10.04.2019 http://www.yorku.ca/drache/talks/2000/pdf/stiglitz_worldban.pdf.
- Stock, J. H. & Watson, M. W. (2011). *Ekonometriye Giriş* (Çev. B. Saraçoğlu). Efil Yayınevi.
- Şahbaz, A. (2011). Cari İşlemler Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001- 2011 Türkiye Örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 417-432.
- Şahbudak, E., ve Şahin, D. (2016). Çin’in Dış Ticaret Performansı ve Sektörel Rekabet Gücünün Ölçümü. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 242-257.
- Şen, H., Sağbaş İ. ve Keskin, A. (2007). *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Tiryaki, T. (2002). Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği. Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No: 8. Ankara: TCMB.
- Tüğen, K. (1999). *Devlet Bütçesi*, (2. Baskı), İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Türk, İ. (2008). *Maliye Politikası*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Unay, C. (2000). *Genel İktisat*. (2.baskı), Bursa: Ekin Kitabevi.
- Ümit, A. Ö. (2007). Türkiye’de Bütçe Açığı İle Cari İşlemler Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Ünsal, E. (2009). *Makro İktisat*. (8.baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Ünsal, E., M. (2005), Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yellen, J.L. (1989). Symposium on the Budget Deficit. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 17-21.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2013). *Makroekonomi*, (11. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ahmet Mert Şahin

Doğum Tarihi ve Yeri : Giresun

Eğitim Durumu

Lisans : Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye

Lisansüstü öğrenimi : Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurum : Mali Müşavir

İletişim

E-posta : sahin.amert@gmail.com

Tarih : 09.11.2019